T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YENİ-RİCARDOCU SERMAYE VE BÖLÜŞÜM KURAMININ GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Hamza KADAH
15921003

Danışman
Doç. Dr. Murat PIÇAK

Diyarbakır 2019

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YENİ-RİCARDOCU SERMAYE VE BÖLÜŞÜM KURAMININ GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Hamza KADAH
15921003

Danışman
Doç. Dr. Murat PIÇAK

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Yeni-Ricardocu Sermaye ve Bölüşüm Kuramının Genel Bir Değerlendirmesi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

01/03/2019

Hamza KADAH

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

Hamza Kadah tarafından hazırlanan "Yeni-Ricardocu Sermaye ve Bölüşüm Kuramının Genel Bir Değerlendirmesi" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin

Ünvanı	Adı Soyadı
Başkan:	Doç. Dr. Murat PIÇAK
Üye) :	Doç. Dr. Pelin KARATAY GÖĞÜL
Üye **:**	Doç. Dr. Sema YILMAZ GENÇ

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 01/03/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

…/…/2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın konusu olarak Yeni-Ricardocu sermaye ve bölüşüm kuramının seçilmesinin nedeni, günümüzde, refahın gerçek göstergesi ve en temel ekonomik sorunlardan biri olarak kabul edilen "gelir dağılımı" kavramının temelinin, artık pek kullanılmayan bölüşüm teorisine dayanmasıdır. Çalışmada farklı iktisat okullarının, değer, sermaye ve bölüşüm ile ilgili tezleri; her bir yaklaşımın temel görüşlerini temsil eden eserlerden oluşan birincil kaynaklar esas alınarak incelenmiş; ayrıca bu eserlerin ve iktisadi yaklaşımların incelendiği ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır. Bölüşüm sorununun, üretim faktörlerinin fiyatlandırılması sorunu olarak yorumlandığı, net bir mal-faktör ayrımının yapıldığı, tek yönlü ve statik bir üretim sürecine sahip Neo-klasik değer-bölüşüm kuramına bir eleştiri şeklinde ortaya çıkan Yeni-Ricardocu kuram, malların mallarla üretildiği, döngüsel ve dinamik bir üretim süreci önermektedir. Dolayısıyla bu modelde üretim ve bölüşüm, birbirinden bağımsız değildir. Kapsamlı bir iktisat teorisi olmaktan uzak olmakla birlikte Yeni-Ricardocu okul, başlattığı tartışmalarla iktisat teorisinde yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur.

Çalışmamın hazırlanması süreci boyunca, desteklerini ve değerli katkılarını esirgemeyen; bana inanan, cesaret veren tez danışmanım Doç. Dr. Murat PIÇAK'a, Doç. Dr. Sema YILMAZ GENÇ'e ve bu çalışma esnasında olduğu kadar hayatımın her anında bana destek olan eşime, çocuklarıma; özellikle de bana (başlarda sabotaj gibi algıladığım) beklenmedik molalar ayarlayarak yorgunluğumu alan küçük Dâra'ya teşekkürü borç bilirim.

Hamza KADAH

Diyarbakır 2019

ÖZET

İktisadi sorunların daha iyi anlaşılması ve daha etkili çözümlerin geliştirilebilmesi için iktisat tarihinin ve iktisadi düşüncenin geçirdiği dönüşümün doğru bir biçimde anlaşılması önemli bir ön koşuldur. Bu çalışmanın amacı, Neo-klasik sermaye ve bölüşüm teorisi ile Yeni-Ricardocuların bu teoriye yönelttikleri eleştirileri açıklamak; bu eleştirilerin geçerliliği, etkileri ve eleştirmenlerin Neo-klasik teoriye alternatif bir yöntem geliştirme noktasında ne kadar başarılı olduklarını saptamaktır. Bu bağlamda, Quesnay'in görüşlerinden başlayarak Smith, Malthus ve Say'in değer, sermaye, üretim ve bölüşüm konusundaki Klasik yaklaşımları ve 19. yüzyıl'ın hâkim görüşleri olan Ricardo ve Marx'ın öne sürdükleri tezler açıklanmıştır. Ayrıca Neo-klasik teorinin ortaya çıkışı, rasyonellik ve marjinalizm kavramları ile bu kavramların iktisat teorisinde neden olduğu değişim açıklanmış; Piero Sraffa'nın, bu teoriye yönelik eleştirileri ile temelleri atılan Yeni-Ricardocu sermaye ve bölüşüm kuramı incelenmiş ve son olarak "Cambridge Sermaye Tartışmaları"na değinilmiştir.

Gerek Sraffa'nın iktisat metodolojisinde Klasik yönteme geri dönüşü öneren eleştirileri, gerek Cambridge tartışmalarına katılan diğer eleştirel iktisatçıların katkıları, her ne kadar Neo-klasik teoriye alternatif olabilecek nitelikte kapsamlı bir iktisat teorisi oluşturulması için yeterli olamasa da; eski Klasik düşünürlere önyargıyla bakmayan, geniş kapsamlı bir literatür oluşmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan yeni yaklaşımlar bir bütünün parçaları gibi günün birinde bir araya getirildiğinde; tıpkı Neo-klasik teorinin gelişim sürecinde yaşandığı gibi, bütüncül bir iktisat teorisi oluşturma şansına her zaman sahip olacaktır.

Anahtar sözcükler

Sermaye, Emek, Üretim, Bölüşüm, Yeni-Ricardoculuk

ABSTRACT

It is an important prior condition to be understood transformation of economic thought properly to make economic problems understand better and develop more efficient solutions. The aim of this study is to explain the Neo-classical capital and distribution theory and the criticisms of Neo-Ricardians to this theory; the validity and impact of these criticisms and how critics have succeeded in developing an alternative method for Neo-classical theory. In this context, starting from opinions of Quesnay, to Smith, Malthus and Say's classical approaches of value, capital, production and distribution theories; and the theses of Ricardo and Marx, which was dominant opinions of the 19th century, were explained. Moreover, the rise of Neo-classical theory, the concepts of rationality and marginalism, the evolution in economics caused by these concepts were explained; and the Neo-Ricardian capital and distribution theory which based on sraffa's criticism were examined and finally, "Cambridge capital controversies" which began with criticism of this theory, were mentioned.

Although both the critics of Sraffa's suggestion of return to the classical method in the methodology of economics and the contributions of other critical economists who participated in the Cambridge capital controversies were not sufficient to create a comprehensive economic theory that could be an alternative to Neo-classical theory; they have led to the creation of a comprehensive literature that does not prejudice the old classical thinkers. When new approaches are brought together as parts of a whole; they will always have the chance to create a holistic theory of economics, just as it has been in the development process of the Neo-classical theory.

Keywords

Capital, Labour, Production, Distribution, Neo-Ricardianism

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ I

ÖZET II

ABSTRACT III

İÇİNDEKİLER IV

TABLO LİSTESİ VIII

ŞEKİL LİSTESİ IX

KISALTMALAR X

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜRETİM, BÖLÜŞÜM VE SERMAYE İLE İLGİLİ İLK MODELLER

1.1. ÜRETİMİN VE BÖLÜŞÜMÜN TEMEL UNSURLARI 4

1.1.1. Emek ve Emeğin Ücreti 5

1.1.2. Sermaye ve Kâr 6

1.1.3 Toprak Mülkiyeti ve Rant 8

1.2. İKTİSADİ ANALİZİN AĞIRLIK MERKEZİNİN DOLAŞIMDAN ÜRETİME EVRİLMESİ: FİZYOKRAT OKUL 12

1.2.1. Fizyokratların Önemi 13
1.2.2. François Quesnay 15
1.2.3. Jacques Turgot 23

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK YAKLAŞIMDA SERMAYE VE BÖLÜŞÜM

2.1. ADAM SMİTH 26
2.1.1. İş Bölümü ve Uzmanlaşmanın Ürünü: Mutlak Üstünlük Yasası 27
2.1.2. Değer ve Bölüşüm İle İlgili Görüşleri 30
2.2. JEAN BABTİSTE SAY 37
2.3. THOMAS ROBERT MALTHUS 41
2.4. DAVİD RİCARDO 47
2.4.1. Tahıl Modeli ve Azalan Verimler Yasası 50
2.4.2. Uluslararası Ticaret ve Karşılaştırmalı Üstünlük Yasası 53
2.4.3. Emek-Değer Teorisi 57
2.5. NASSAU WİLLİAM SENİOR 62
2.6. KARL MARX VE ARTI-DEĞER TEORİSİ 64
2.6.1. Toprak Mülkiyeti ve Rantın Oluşumu 67
2.6.2. Artı-Değer Teorisi 68
2.6.3. Sermaye Birikimi 76
2.6.4. Ekonomi Politiğe Katkıları 79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEO-KLASİK İKTİSAT TEORİSİNDE SERMAYE VE BÖLÜŞÜM

3.1. NEO-KLASİK TEORİNİN ORTAYA ÇIKIŞI 83

3.2. YAKLAŞIMIN GELİŞİM SÜRECİ VE BAŞLICA EKOLLER 84

3.3. NEO-KLASİK TEORİNİN TEMEL UNSURLARI 85

3.4. MARJİNAL FAYDA 87

3.4.1. Carl Menger 89

3.4.2. William S. Jevons 93

3.4.3. Léon Walras 95

3.4.4. Marjinal Fayda Teorisinde Fiyat Oluşumu 98

3.5. FAYDA-DEĞER TEORİSİ İLE EMEK-DEĞER TEORİSİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ: ALFRED MARSHALL 102

3.6. NEO-KLASİK SERMAYE TEORİSİ 105

3.7. MARJİNAL DEĞER VE BÖLÜŞÜM TEORİSİ 108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ-RİCARDOCU YAKLAŞIM: PİERO SRAFFA VE NEO-KLASİK KURAMIN ELEŞTİRİSİ

4.1. YENİ-RİCARDOCULUK VE PIERO SRAFFA 117

4.2. NEO-KLASİK İKTİSAT KURAMINI ELEŞTİRİYE AÇIŞ 120

4.3. MALLARIN MALLARLA ÜRETİMİ 123

4.3.1. Geçimlik Üretim (Basit Toplum Ekonomisi) 125

4.3.2. Artıklı Üretim 127

4.3.3. Ücretin Değişken Olduğu (Milli Gelirden Pay Aldığı) Artıklı Ekonomi 128

4.3.4. Değerin Değişmez Ölçüsü: Standart Mal 130

4.3.5. Tarihli Emek Miktarlarına İndirgeme 133

4.3.6. Bağlı Üretim 138
4.3.7. Sabit Sermaye 141
4.3.8. Bir Yöntemden Öbürüne Geçiş 146
4.4. CAMBRİDGE TARTIŞMALARI 152
SONUÇ 155
KAYNAKÇA 168

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Quesnay'in Ekonomik Tablo'su 22
Tablo 2. Mutlak Üstünlük Yasası 29
Tablo 3. Karşılaştırmalı üstünlük yasası 55
Tablo 4. Farklı Tatminlerin Önem Bakımından Büyüklükleri.....92

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Gayri Safi Hasılanın Bölüşümü ve Net Hasıla 19
Şekil 2. Malthus'un Nüfus Artış Modeli.....44
Şekil 3. Marx'ın İki Aşamalı Bölüşüm Tezinin Grafiksel Gösterimi 74
Şekil 4. Azalan Marjinal Faydanın Grafiksel Gösterimi.....94
Şekil 5. Arz-Talep Dengesinin Grafiksel Gösterimi 103
Şekil 6. Ortalama Ücret Düzeyi İle Marjinal Ürün Arasındaki İlişki 113
Şekil 7. Standart Net Ürün İçinde Ücret İle Kâr oranı Arasındaki İlişki 133
Şekil 8. İndirgeme Terimlerinin Değerinde Standart Mala Göre Değişim 135
Şekil 9.Tek Ürünlü Üretim Dalında Ücret-Fiyat Kesişmesi 137
Şekil 10. Çok Ürünlü Üretim Dalında Ücret-Fiyat Kesişmeleri 140
Şekil 11. Dayanıklı Bir Üretim Aracının Çeşitli Kâr Oranlarındaki Değeri.....144
Şekil 12. İki Almaşık Yöntemde Fiyatın Kâr Oranına Göre Değişimi 146
Şekil 13. İki Farklı Yöntem Kullanan Dizgelerde Ücret ile Kâr Oranı Arasındaki İlişki. 149

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
böl.	Bölüm
bs.	Baskı, basım
C.	Cilt
No.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
vb.	Ve benzeri
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Üretim süreci sonunda elde edilen ürünün, onu üreten faktörler arasında bölüşülmesine ilişkin sorunlar, insanların yerleşik hayata geçmesiyle ortaya çıkmış oldukça eski bir sorundur ve bu yönüyle de kutsal kitaplar da dâhil günümüze ulaşabilmiş en eski yazılı metinlerde dahi, bu konuya değinildiği görülmektedir. İktisadi analizin bilimsel yöntemle ele alınmaya başlanmasıyla birlikte bu konu, iktisatçıların en temel araştırma konularından biri haline gelmiştir. Nitekim David Ricardo, iktisadi analizin en temel amacını, üretimi ya da büyümeyi açıklamak değil; üretimden elde edilen "gelirin toplumsal sınıflar arasında bölüşümü sorununun çözülmesi" şeklinde ifade etmektedir.

Genel çerçevesi üretim ve bölüşüm sorununun incelenmesi olan bu çalışma, bu sorunun, Yeni-Ricardocu yorumu (ki bu isimlendirme kimi yazarlar tarafından Post-Keynesyen tanımıyla eş anlamlı kullanılır) üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmanın, günümüz egemen iktisat teorisi olan marjinalite tabanlı Neo-klasik yaklaşımın, bölüşüm sorununu ele alış biçimini, bu öğretiye yöneltilen yeni-Ricardocu eleştirileri ve bu tartışmaların iktisat teorisine yaptığı katkıları açıklamak suretiyle literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Dört bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünün ilk kısmı, ileriki bölümlerde olası anlam karmaşalarını önlemek adına, konuyla ilgili sıkça kullanılan kavramlara ilişkin gerekli açıklamalara ayrılmıştır. Bu kısımda, üretim ve bölüşümün temel unsurları olan emek, sermaye ve toprak ile bunların getirisi olan ücret, kâr ve rant gibi temel kavramlara ilişkin gerekli tanımlamalar olabildiğince kısa bir biçimde

yapılmıştır. İkinci kısımda, iktisat teorisinin merkezinden ticareti çıkarıp; üretim ve bölüşüme ağırlık veren Fizyokratların, bu konuların, Klasik iktisat teorisine aktarılmasına yaptıkları katkılar, Fraçois Quesnay ve Jacques Turgot özelinde ele alınmıştır.

İkinci bölümde, fizyokratların "Laissez faire" ilkesini doruğa ulaştıran; değerin yaratılması, bölüşümü ve bu süreçlerin aktörleri olan sınıfları yeniden formüle eden Adam Smith'in analizi, birinci kısımda verilmiştir. Bölümün ikinci kısmı, David Ricardo'nun çalışmalarını, A. Smith kadar etkilediği düşünülen Thomas R. Malthus'a ayrılmıştır. Üçüncü kısımda, arz-talep ve değerin kaynağı konularında diğer klasiklerden ayrı görüşler sunan Jean B. Say'in katkıları açıklanmıştır. Dördüncü kısımda, Smith'ten sonra Klasik okulun en önemli temsilcisi olarak kabul edilen David Ricardo'nun emek-değer teorisinin genel çerçevesi; beşinci kısımda Nassau William Senior'un katkıları incelenmiştir. Bölümün son kısmında, metodolojik açıdan bir Klasik olarak kabul edilen ve bölüşümde, sermaye-emek ilişkisine farklı bir bakış açısı sunan Karl Marx'ın Klasik ekonomi politiğe yönelttiği eleştiriler ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Neo-klasik yaklaşımın üretici ve tüketici teorisine getirdiği yenilikler incelenmiştir. Marjinalizm, fayda, rasyonalite gibi kavramlar; sosyal sınıfları esas alan yöntemlerin terk edilerek, analizin birey bazında yapılmaya başlanması ve iktisadi analizde gerçekleşen bu yöntem değişikliklerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak sermaye, emek ve bölüşüm kavramlarına yüklenen anlamların farklılaşmasıyla birlikte, ekonomik analizin ağırlık merkezinin de üretici teorisinden tüketici teorisine doğru evrilmesi ele alınmıştır.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan dördüncü bölümde, Neo-klasik okula bir eleştiri biçiminde ortaya çıkan ve üretim ilişkilerinin analizinde Klasik yönteme geri dönüşü öneren Sraffa ve Yeni-Ricardocu okulun görüşleri açıklanmış; ayrıca Neo-Ricardian ve Neo-klasik yaklaşımın temsilcileri arasında geçen *Cambridege Tartışmaları*'na değinilmiştir. Bölümde Sraffa'nın modeli, "*Malların Mallarla Üretimi"*

adlı eserinde kullanılan ve konuya yeterince hâkim olmayan bir okur için fazlasıyla karmaşık gelebilecek olan teknik dil, olabildiğince sadeleştirilerek açıklanmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında, kaynak olarak, her bir bölüm ve kısım için, adı geçen düşünürlerin eserlerine öncelik verilmiş olmakla birlikte, bu konulara ilişkin farklı araştırmacıların incelemelerinden de yararlanılmıştır. Dördüncü bölümün hazırlanmasında, özellikle Neo-klasik teorinin eleştirisi konusunda, ağırlıklı olarak Piero Sraffa'nın "*Malların Mallarla Üretimi*" başlıklı eseri esas alınmış ayrıca tamamlayıcı kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise, öncelikle çalışmada ele alınan başlıca iktisadi yaklaşımların, karşılaştırmalı bir genel değerlendirmesi yapılmıştır. Ardından Neo-Ricardian yaklaşımın, bir başka ifadeyle Sraffa ve takipçilerinin Neo-klasik teoriyi geçersiz kılma ve/veya alternatif oluşturma konusunda bir başarı elde edip etmedikleri irdelenmiş ve tüm bu tartışmaların iktisat teorisinde bir değişime neden olup olmadığı soruları cevaplanmıştır.

.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜRETİM, BÖLÜŞÜM VE SERMAYE İLE İLGİLİ İLK MODELLER

1.1. ÜRETİMİN VE BÖLÜŞÜMÜN TEMEL UNSURLARI

Bir firmanın mal/hizmet üretebilmek için belli bir bileşimde kullanmak zorunda olduğu üretim faktörleri vardır. Bunlar, toprak ve toprağın ürünü olan hammaddeleri kapsayan doğal kaynaklar, birikmiş milli serveti ifade eden sermaye, işçilerin tek mülkiyeti olan emek ya da işgücü olarak sıralanabilir. Bunların üretimden aldıkları paylar ise, sırasıyla: rant (kira), kâr ve ücret şeklindedir.

Üretim süreci sonunda elde edilen gelirin, çeşitli üretim faktörlerine sahip olup üretime katkı sunan toplumsal sınıflar arasında bölüşülmesi, bölüşüm ilişkileri veya bölüşüm biçimleri şeklinde tanımlanmaktadır. Sınıfsal ayrımların yapılmadığı Neo-klasik modeller dışında iktisat teorisinde, özellikle Klasik modellerde, genelde bu gelir, üç kısımdan oluşur ve üretime katılan üç farklı sınıf arasında paylaştırılır (Marx, 2011 [1894]: 769-770):

1. Emek faktörünün sahibi konumundaki işçilere ödenen kısım, ücret olarak adlandırılmaktadır.
2. Üretimde kullanılan tesis, araç ve gereçler sermaye olarak tanımlanır ve bu sermeyenin mülkiyetinde bulunduran kapitaliste ödenen kısım kâr olarak adlandırılır.
3. Bölüşümden pay alan bir diğer sınıf, toprak sahipleridir ve bunlara toprak rantı adı altında bir ödeme yapılmaktadır.

Yukarıda, Marx'tan alıntılanan ve hemen hemen tüm klasik düşünürlerin paylaştığı sınıflandırmanın dayanağı niteliğindeki açıklamalar, Adam Smith tarafından formüle edilmiştir (Smith, 1981 [1776]: 82-83):

> *"Özel mülkiyetin olmadığı ilkel üretim koşullarında emeğin doğal ödülü ya da işçinin ücreti, emek tarafından elde edilen ürünün tamamını kapsar. Ürünü elde eden emek sahibinin, bu üründen pay vereceği bir ortağı ya da bir mülk sahibi yoktur. Toprağın özel mülk haline gelmesiyle birlikte, mülk sahibi, işçinin o mülk üzerinde yetiştirebildiği ya da dönüştürebildiği ürünün tamamından pay ister. Toprağın işlenmesinde kullanılan emeğin mahsulünden yapılan ilk kesinti, toprak sahibinin rantıdır. Bir çiftçi yahut sermaye sahibi, işçinin emeğinin ürününe ortak olmadıkça ya da sermayesinin ciddi bir kârla geri gelmesi beklentisi olmaksızın, işçiyi kullanma ve ona peşin bir ücret ödeme gereği duymaz. Sermayenin karşılığı olarak alınan bu kâr, emeğin ürününden yapılan ikinci bir kırpma işlemidir. Toprağı işleyen işçinin genellikle emeği dışında kendisine gelir getirecek bir malvarlığı yoktur. Onun nafakası ise, ona kendisini çalıştıran bir efendi ya da bir çiftçi, tarafından sermayeden peşin olarak ödenir ve buna ücret denir."*

Bu bölümde emek, sermaye ve toprak ile; bunların getirileri olan ücret, kar ve rant kavramları için kısa ve genel tanımlamalar yapılmıştır. İlerleyen bölümlerde bu konular kapsamlı olarak incelendiğinden detaylı tartışmalara girilmemiştir.

1.1.1. Emek ve Emeğin Ücreti

Emek, insanın belli bir amaca yönelik olarak zihinsel ve bedensel olarak sarf ettiği efor ve çabayı tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir (TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2006). İktisat teorisinde emek, çoğunlukla bir üretim faktörü olarak analize dahil edilmekte ve makro-ekonomik hesaplamalarda ulusal bir ekonomide istihdam edilen toplam işgücünün bir parçası olarak yer almaktadır.

İster vasıfsız bir beden işçisi olsun, ister üst düzey bir yönetici; belli tarihlerde düzenli olarak ödenmesi kararlaştırılan bir ücret-maaş karşılığında ve önceden belirlenmiş işleri yapmak üzere çalışan/istihdam edilen herkes; işgücü kategorisinde yer alır ve emekçi ya da emek faktörü olarak tanımlanır.

Kapitalist sistem, ilkel üretim biçiminden iki karakteristik özelliği ile ayırt edilir. Birincisi, üretimin doğrudan ve en belirleyici amacının kâr elde etmek ya da Marx'ın deyimiyle artı-değer üretmek olmasıdır. İkinci özelliği ise, ürünlerinin tamamını meta olarak üretmesi; daha doğrusu, üretilen her şeyin meta olarak kabul edilmesinin, ürünlerinin en belirleyici karakteristiği olmasıdır. Bunun ilk ve en önemli anlamı, bizzat işçinin, salt meta satıcısı olarak ortaya çıkması ve dolayısıyla serbest ücretli-emekçi olarak kabul edilmesidir. Böylelikle emek, artık ücretli-emek adı altında arz-talep yasasına tabi, alınıp satılabilen bir meta olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Marx, 2011 [1894]: 771-772).

Dolayısıyla emek, iktisatta özellikle üretim teorisinde bir üretim faktörü olarak ele alınmakta ve iktisadi analizin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Üretimde emeğin rolü, emek ile değerin yaratımı ve bölüşümü arasındaki ilişki ve sermaye birikiminin emek ile bağlantılarına ilişkin iktisat yazınında farklı görüşler mevcuttur. Farklı iktisat okulları arasında süregelen ve bu çalışmada da sermaye ile birlikte üzerinde önemle durulan konulardan biri olan emekle ilgili bu tartışmalar çalışmanın ikinci bölümünde yer almaktadır.

1.1.2. Sermaye ve Kâr

Bir ekonomide, mal ve hizmet üretiminde kullanılan tesisler, binalar, makineler, taşıtlar, araç-gereçler, her türlü alt ve üst yapı unsurları vb. fiziksel varlıklar sermaye olarak kabul edilmektedir. Sermayenin kaynağı ve kapsamı konusunda çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin, Malthus, (1836) sermaye birikimini "gelirin bir kısmının sermaye olarak tekrar kullanılması" şeklinde tanımlarken; Marx, (1867) *"artı-değerin sermaye olarak kullanılması ve işçinin emeğiyle yaratılan artı-değerin tekrar*

sermayeye dönüştürülmesi" olarak ifade eder (Malthus, 1836 [1820]: 318-321; Marx, 2011 [1867]: 553).

Sermayenin birikmiş emek olarak tanımlanması konusunda çoğu yazar, örneğin: Smith (1776), Ricardo (1817) ve Marx (1867) hemfikirdir. Bu konuya ilişkin tartışmalara ikinci bölümde daha geniş bir biçimde yer verilmiştir. Burada sermayenin kapsamı ile ilgili tanımları, finans sektöründe ya da işletme, muhasebe gibi farklı alanlarda farklılık arz ettiğini belirtmek yararlı olacaktır.

Örneğin, günümüzde üretim denkleminde sermayedar ile birlikte girişimciye de yer verilmekte, kimi zaman kâr, girişimcinin, faiz ise sermayedarın geliri olarak belirlenmektedir. Aslında bu yaklaşım Anne Robert Jacques Turgot ile başlamış olmakla birlikte ne Fizyokratik, ne de Klasik analizlerde kullanımı yayınlaşmamıştır (Galbraith, 2010: 56-59). Dolayısıyla girişimci ile sermayedar ve kâr ile faiz arasında kavramsal bir iç içe geçmişlik söz konusudur.

Finansal iktisatta sermayenin tanımı, parayı da kapsayacak biçimde genişletilerek; daha doğrusu sermaye, paraya indirgendikten sonra parayla alınabilecek her şeyi kapsayacak biçimde genişletilerek; getirisi olarak faiz kazancına işaret edilmekteyse de; pratikte faiz kazancı, ancak sermayenin borç olarak bir başkasının (girişimcinin) kullanımına sunulmasıyla ortaya çıkabilmektedir. İktisat teorisinde bu yaklaşım bireylerin zamanlar arası tercihleri konusuna ilk kez değinen Avusturya sermaye teorisi ve sonraları Wicksell ve Fischer ile birlikte Neo-klasik teoride benimsenmiştir (Akyüz, 1980: 153). Ayrıca özünde emeğin kategorize edilmesinden; bir başka deyişle ayrıştırılmasından başka bir amaca hizmet etmeyen "beşeri sermaye" kavramı da günümüzde sıkça kullanılan popüler kavramlardan biridir.

Bununla birlikte, bu çalışmanın belirlenen sınırları dışına taşmaları nedeniyle bu konulara değinilmemiştir. Bu çalışmanın devamı boyunca kullanılan sermaye tanımından, aksi belirtilmedikçe anlaşılması gereken, "üretimde kullanılan tesisler ile

her türlü araç-gereç ve makinalar gibi fiziksel üretim araçları olup, bunların bölüşümden elde ettikleri gelir ise, finansal yaklaşımdaki faiz değil, "kâr geliri" olmalıdır.

1.1.3 Toprak Mülkiyeti ve Rant

Mülkiyet hakkı, temellerini din, töre ve hukuktan alan ve günümüzde halen kutsal sayılan medeni bir hak olarak kabul edilmekte ve kanunlarla korunmaktadır. Bu hak, aynı zamanda, toprak rantını doğal ve meşru bir hakka dönüştüren olgunun da kendisidir. Ancak, mülkiyet hakkının kaynağı, nitelikleri ve meşruiyetiyle ilgili tartışmalar, oldukça eski ve çetrefillidir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, bu gibi felsefi tartışmalara yer verilmeyeceğinden; okurun bir fikir edinmesini sağlamak adına, burada birkaç örnekle konuya değinmek yararlı olacaktır.

Örneğin, Proudhon'a (2010 [1840]) göre, "*mülkiyet hırsızlıktır!*" Toplum, zaman aşımı sonucu kaybedilmesi söz konusu olmayan mülkiyet hakkının asıl ve tek sahibidir. Şu anda bu mülkiyet hakkının sahipleri olduğunu iddia eden kişiler ise, zaman içinde toplumdan gasp ederek ona sahip olmuşlardır. Bu durumda toplum, eskiden kendisine ait olanı geri aldığında, onu gasp etmiş sayılmaz; sadece zaman aşımına tabi olmayan hakkını kullanmış olur (s. 91-99).

Proudhon'a *"mülkliyet olmadan hırsızlık olmaz"* diye karşılık veren Stirner'e (1844) göre ise mülkiyet; ne tanrıya, ne devlete, ne de insanlığa (topluma) ait değildir. Mülkiyet sadece onu ele geçirebilen "tek"lere (kavram olarak insanlık değil, tek tek insan-bireylere) aittir (s. 8). Stirner'de mülkiyet kavramı, salt metalarla sınırlı değil, duygu, düşünce, davranış vb. 'Tek'in sahip olduğu ya da ele geçirebileceği her şeyi kapsar ve güç yettirilebildiği sürece, herhangi bir şeyin mülkiyeti ele geçirildiği anda bu mülkiyet meşrulaşır. Mülkiyetin meşrulaşması için tanrının (dinin), devletin (hukukun) ya da toplumun (törenin) onayına ihtiyaç yoktur (s. 309-310). Stirner'e göre insan, maddelerin ya da fikirlerin "malik"i olabileceği gibi; kimi durumlarda bunların kölesi de

olabilmektedir (fanatizm). Herhangi bir madde yahut bir fikir, kişiye egemen olduğu andan itibaren onun "malik"i olmaktadır.

Marx'a (1976) göre, kapitalist üretim biçimi, sanayide olduğu gibi, tarımda da tarım emekçisinin, topraktan kopartılarak tarımı kâr amacıyla işleten, kapitalist bir çiftçiye bağlı kılınmasını öngörmektedir (Marx, 1976: 9). Marx, toprağın mülkiyetini şöyle tanımlamaktadır (s. 8):

> *"Toprak mülkiyeti bazı kimselerin, yeryüzündeki belli bölgelerinin kullanımından, diğer insanları yoksun bırakarak, burayı tamamıyla kendi özel kullanım alanları biçiminde tekelleştirmelerine dayanır."*

Yukarıdaki açıklamanın uyandıracağı muhtemel izlenimin aksine, Marx, mülkiyetin hırsızlık olduğu yönündeki görüşlerin sahibi olan Proudhon'la aynı fikirde değildir. O Proudhon'a karşı, ilginç bir biçimde Stirner'den ödünç aldığı cevapla karşı çıkmaktadır: *"Hırsızlıktan söz edilebilmesi için bir mülkiyet hakkının mevcut olması gerekir"* (Marx, 1966 [1847]: 241). Bununla birlikte Marx, Stirner'i de, kendini tanrısal bir mevkiye yükseltecek kadar aşırı özgüven sahibi ve egoist olmakla itham etmektedir (Marx, 2013 [1932]: 99-101).

Toprak mülkiyetinin kaynağı ve geçerliliği ile ilgili görüşler çeşitlilik arz etmektedir. Ancak, mülkiyeti 'hırsızlık' olarak tanımlayan Proudhon'un; ona, *"mülkliyet olmadan hırsızlık olamaz"* diye karşılık veren, mülkiyeti özgür iradenin özü olarak tanımlayan Stirner'in ya da ikisini de eleştiren Marx'ınki gibi felsefi yorumlar dışarıda tutulduğu ve mülkiyet kavramı, salt iktisadi bir terim olarak ele alındığı sürece; aşağıda Carl Menger (1871)'inki ile hemen hemen aynı anlama gelebilecek tanımlarla karşılaşılacaktır (s. 26):

> *"İhtiyaçlarının giderilmesi için bireyin kontrolünde olan iktisadi malların toplamı, onun mülkiyeti olarak kabul edilir. Bununla birlikte mülkiyet, keyfi bir biçimde kombine edilen malların miktarı değil, ama bu malların hizmet ettiği*

amaca ulaşılmasına etki etmeksizin, hiçbir gerekli parçası azaltılamayan ve çoğaltılamayan tamamlanmış bir bütün olarak, ihtiyaçlarının doğrudan bir yansımasıdır."

Taşınmaz mülk konumundaki toprak, gerek tarımsal üretimle, gerek bünyesinde hazır olarak bulunan madeni ürünlerin çıkarılmasıyla elde edilen hammaddelerin ana kaynağıdır. Toprak kavramı, aynı zamanda iktisadi mal-hizmet üretiminin yapılacağı işletmelerin fiziksel varlıklarının kurulduğu, inşa edildiği ya da yığıldığı arazi parçalarını da kapsamaktadır. Proudhon, (1840) insan ürünü olmadığından toprağı, insanlara bahşedilmiş bir doğal zenginlik olarak tanımlamaktadır (s. 91). Günümüzde de farklı gerekçelerle (örneğin, daha kapsayıcı ve genel bir ifade olması nedeniyle) "doğal zenginlik" ya da "doğal kaynaklar" kavramı, topraktan elde edilen hammaddelerin yanı sıra, toprağın kendisini de kapsamaktadır.

Toplumda sınıfsal ayrışmaların mevcut olduğu, gerek merkantilist dönemde, gerekse sanayi devriminin ilk dönemlerinde geliştirilen iktisat teorilerinde, toprak, iktisadi analizin en önemli unsurlarından biri olarak yer almıştır. Ekonomik bir mal olması itibariyle toprak, doğal olarak mülkiyetini elinde bulunduranlara bir getiri sunmaktadır.

Ortaya çıktığı dönemin gerçeklerine uygun olarak, Klasik ekonomi politikte, toprağın mülkiyetini elinde bulunduranlar ile onu işleyenler ayrı birimler (sınıflar) olarak ele alınmış (ileride görüleceği üzere, bu olgu, Klasik iktisat teorisinin en ayırt edici özelliklerinden biri haline gelmiştir) ve toprağı işleyenlerin toprak sahiplerine bir ödeme yaptıkları varsayılmıştır. Rant ya da kira adı altında yapılan bu ödeme toprak sahibinin geliri konumundayken; çiftçi açısından ise ücrete eşlik eden ikinci bir üretim maliyetidir.

Rant ile ilgili pek çok farklı teori mevcut olmakla birlikte bu çalışmanın kapsamını aşacağından, bu konu çok genişletilmemiştir. Yine de, rant teorisinin, ilk

örneklerinden birinin James Anderson tarafından 1777'de yayınlanan ve tahıl yasalarının İskoçya açısından sorgulandığı "*An Inquiry into the Nature of the Corn Laws" (Mısır Yasalarının Niteliğine İlişkin Bir Araştırma*) başlıklı çalışmasında bulunabileceğini belirtmekte fayda var. Anderson, bir toprak parçasının kira bedelinin o toprak parçasının verimliliğine bağlı olduğuna ve çeşitli verim oranlarının toprağın rant bedeli üzerindeki etkilerine dair net açıklamalar yapmıştır. Adı geçen çalışmada, topraktan elde edilen ürünün fiyatının, rant tarafından belirlenmediğini; aksine belli bir toprak parçasının rant bedelinin kendisinden elde edilen ürünlerin fiyatı tarafından belirlendiği açıklanmıştır. Buna göre; hangi topraklardan rant alınabilir? sorusuna verilebilecek en kısa cevap şöyle olabilir (Jevons, 1871: 210-212):

> *"Bir toprak parçasından rant alınabilmesi için çok verimli kategoride olması gerekli olmayıp, bu toprağın ücretler ödendikten sonra bir artık bırakabilecek verime sahip olması yeterlidir. Bununla birlikte bir toprak parçasının verimi, onun rant-kira bedelini doğrudan tayin eder."*

Söz konusu verim, tarım kaynaklı olmak zorunda değildir. İşletme tesislerinin kurulduğu ya da turistik vb. amaçlarla kullanılan arazilerin herhangi bir tarımsal verim oranına sahip olma şartına tabi olmaması, bu kriteri doğrulayan bir örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer Neo-klasik düşünür John Bates Clark (1891) ise rant yasasının, bilimsel ilerlemenin önünde bir engel haline geldiğini ve gerçek bir bölüşüm teorisinin oluşturulmasını geciktirdiğini iddia etmiştir (s. 289).

Bir diğer rant teorisi ABD'li bir gazete muhabiri ve toplum eleştirmeni olan Henry George'a (1839- 1897) aittir. George, toprak sahiplerine karşı ses getiren bir kitap yazmış ve bütün dünyada uygulanacak olan Tek Vergi Hareketine öncülük etmiştir. George, *"Gelişme ve Yoksulluk*" (1879) başlıklı kitabında gelir ve servet eşitsizliği ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır (Skousen, 2003: 251):

> *"Modern uygarlığın en büyük belâsı ve tehdidi olan gelir servet dağılımı eşitsizliğinin izini, topraktaki özel mülkiyet kurumuna kadar sürmüş*

bulunuyoruz. Görünen o ki, bu kurum var olduğu müddetçe, üretken güçte oluşacak hiçbir artış kitlelerin daimî olarak yararlanmasına yetmeyecek; tam tersine, kitlelerin durumunu her zaman daha da zayıflatma eğiliminde olacaktır"

George'a göre bu sorun, toprağın ortak mülkiyete alınmasıyla çözülecektir. Ancak, sosyalist tabanlı kamulaştırma veya toprak reformuyla değil; daha ziyade yüzde 100'lük bir toprak değeri vergisiyle. Hükümet işlenmemiş toprağın veya arazi rantının değerine eşit bir vergi belirleyerek, tüm mülk sahiplerini arazi rantının değerine bağlı aylık bir rant vergisi ile yükümlü kılmalıdır. Toprağa bağlı diğer sektörlere vergi konması, üretimin çarpıtılması ve geciktirilmesi olarak kabul edilmektedir. Toprak vergisinin etkili olabilmesi için, daha önce fizyokratların savunduğu gibi, sadece saf ekonomik rant üzerine konmalıdır (Skousen, 2003: 252).

1.2. İKTİSADİ ANALİZİN AĞIRLIK MERKEZİNİN DOLAŞIMDAN ÜRETİME EVRİLMESİ: FİZYOKRAT OKUL

Çalışma konusunun incelenmesine, Fizyokrat okuldan başlanmış olup daha eski sistemlerin, detaylı analizine yer verilmemiştir. Bunun bir nedeni, çalışmanın taahhüt edilen kapsamını aşmadan, konunun anlam bütünlüğünün korunmasıdır; aksi halde çalışma, uzun soluklu bir iktisat tarihi incelemesine dönüşecektir; zira çoğu zaman bu gibi konuların, "değinme" mahiyetindeki kökenleri, ilk çağ filozoflarına kadar uzanma eğilimindedir. Bu çalışmadaki amaç ise daha ziyade; belli bir teorik çerçevesi olan sistemlerin incelenmesidir.

Bir diğer neden, Fizyokrat öğreti öncesi görüşlerin, örneğin merkantilist sistemin, üretim ve bölüşümden ziyade ticaret merkezli bir sistem olmasıdır. Kaldı ki merkantilist sistemin, ilk çağdaki Aristoteles, Ortaçağın Kilise-tabanlı ahlak sistemindeki Aziz Thommaso gibi ya da sanayi devrimi ve sonrası yıllarda A. Smith, K. Marx ve J. M. Keynes gibi; her biri belirli, kavramsal bir çerçeve içinde ifade edilebilen iktisadi görüşlerin temsilcileri de yoktur (Galbraith, 2010: 38). Bununla birlikte Jean Baptist Colbert, Richard Cantillon, Jean Bodin, Thomas Munn, Sir Dudley North ve bir

noktadan sonra liberal sayılan William Petty gibi çok bilinen temsilcileri vardır. Bunlardan bazılarının, özellikle R. Cantillon ve W. Petty'nin fikirlerinin, Fizyokratlar ve ilk liberal düşünürler üzerinde önemli etkileri olmuştur (Schumpeter, 1954: 214-221).

Merkantilizm esasen, dönemin tüccarlarının, devlet adamlarının, sivil memurların, maliye ve iş dünyası önderlerinin, rakip ya da düşman ülkelere karşı çoğu zaman rekabet/husumet reflekslerine dayalı düşüncelerinin ürünü olarak ortaya çıkmış, ticarete dayalı bir sistemdir. Tüccarlar, Avrupa'da sadece ticaret yapmakla kalmamış, ülkelerin politikalarını de doğrudan ya da dolaylı olarak belirlemişlerdir. On beşinci yüzyılın ortalarından başlayarak on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar, üç yüz yıllık bir dönemin, yönetim, ekonomi ve ticaret politikalarını belirleyen bu düşünce sisteminin resmen sona erdiği tarih, Sanayi Devrimi'nin başlangıcı, Amerikan Devrimi'nin ve Adam Smith'in *"Milletlerin Zenginliği"* adlı eserinin basıldığı yıl olan 1776 olarak kabul edilmektedir (Galbraith, 2010: 39).

1.2.1. Fizyokratların Önemi

Bölüşüm sorununun kapsamlı ve sistematik analizi en olgun biçimi David Ricardo'nun *"Principles of Political Economy And Taxation" (Siyasal İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri)* başlıklı eserinde görülmektedir. Ancak bu sorunun genel çerçevesi ondan yarım yüzyıl önce, Klasik ekonomi politiğin öncüleri olarak da bilinen Fizyokratların önemli temsilcisi Dr. François Quesnay'ın (1694-1774) "*Tableau economique" (Ekonomik Tablo)* (1759) adlı eseri ile ortaya çıkmıştır. Quesnay'in, fikirleri Klasik ekonomi politiğin temellerini atan kişi olarak kabul edilen Adam Smith'i de etkilemiş; Smith *"Milletlerin Zenginliği"* başlıklı eserini Dr. François Quesnay'e ithaf etmiştir (Heilbroner, 2013: 45).

Marx, Fizyokratları, burjuva ufkunun sınırlaamaları dahilinde, sermayenin çözümlemesini yapma şerefine nail olan düşünürler ve modern ekonomi politiğin asıl babaları şeklinde tanımlar (Marx, 1998 [1867]: 37). Onlar, sermayenin, içinde mevcut olduğu ve emeğin uygulanması sürecinde ayrıştığı çeşitli maddi unsurları çözümlemekle

kalmamış; sermayenin dolaşım süreci boyunca aldığı biçimleri (sabit sermaye, döner sermaye vb.) ortaya koymuş ve "dolaşım süreci" ile "sermayenin yeniden üretimi süreci" arasındaki bağlantıyı da genel olarak belirlemişlerdir (s. 38). Onlar, iktisadi analizin ağırlık merkezinden dolaşımı çıkarıp, yerine üretimi koymuşlardır.

Fizyokratların bu iki temel çözümlemesinin mirasını, Adam Smith devralmıştır. Smith'ten sonra Malthus, Say, Ricardo ve Mill farklı görüş ve katkılarla ve Marx eleştirileriyle ekonomi politiği bütüncül bir iktisat teorisine dönüştürmüşlerdir. Ancak değer ve bölüşüm konusunda Ricardo'nun ve Marx'ın ilk akla gelen isimler olması gayet doğal karşılanmalıdır; çünkü bu ikisinin iktisadi düşünce sisteminin merkezinde bölüşüm sorunu bulunmaktadır.

Merkantilist düşünürler, bölüşümün, ekonominin işleyişi üzerinde ne gibi etkilere neden olduğu konusuyla pek ilgilenmemiş ve dış ticaret fazlası elde etme ve değerli maden biriktirme konusuna yoğunlaşmıştır. Merkantilistler, ne gelir dağılımının bozulması sonucu oluşan talep yetersizliği nedeniyle durgunluk yaşanacağını; ne de miktarı artan değerli madenlerin değer kaybetmesi nedeniyle enflasyona neden olacağını öngörememişler ve bunun sonucunda geliştirdikleri sistem on sekizinci yüzyılda çıkmaza girmiştir.

Schumpeter, (1954) Quesnay'in ve dolayısıyla Fizyokratların öncüleri olarak William Petty (1623-1687) ve Richard Cantillon'u (1680-1734) işaret etmektedir. 18. yüzyılda merkantilist sistemin işlemez hale gelmesiyle birlikte alternatif olabilecek ilk sistematik iktisat teorisi, Fransa'da ortaya çıkan ve kendilerine *"Les Economistes"* diyen; fakat sonraları Fizyokratlar olarak anılacak olan Dr. Quesnay ve çevresindeki çoğu ahlak felsefecisi aydınlar tarafından oluşturulmuştur (s. 214-221). Fizyokratlar aralarında oldukça sıkı ilişkileri olan bir topluluktu ve fikirlerinin çoğu birbiriyle bağlantılıydı. Bu yönüyle "Fizyokratlar" terimi, sadece benzer görüşlerin bir arada değerlendirildiği bir kategori değil, aynı zamanda gerçek anlamda bir arkadaş grubu olarak tanımlanabilir.

Fizyokratlar grubunda öne çıkan üç isim vardır. İlki ve en önemlisi, François Quesnay, yaşadığı dönemin en ünlü fizikçilerinden biriydi. Kangren, kanama ve ateşin nedenleri ile bunların kontrol altına alınması gibi konularda çalışmaları yayımlamış; Paris'te Tıp Akademisinde Genel Sekreter, 1749'da Madam de Pompadour'un özel doktoru ve 1755'te XV. Louis'in saray doktoru görevlerini üstlenmiş; 62 yaşında iktisatla ilgilenmeye başlamıştır (Galbraith, 2010: 53).

Grubun ikinci önemli üyesi, zengin bir tüccarın oğlu olan Anne Robert Jacques Turgot'dur (1727-1781). Fransa'nın en yoksul bölgelerinden biri olan Limoges'ta idareciyken tarımın teşvik edilmesi, yerel ticaretin geliştirilmesi, kara taşımacılığının geliştirilip yaygınlaştırılması ve vergi sisteminin iyileştirilmesi gibi uygulamaları içeren bir dizi reformun uygulayıcısı olmuştur. Ticari çıkar ve sermaye konularındaki önemli görüşleriyle öne çıkmış, Fransa'da sermaye teorisinin kurucusu olarak kabul edilmiştir. Kendisi aynı zamanda ekonometrinin kurucularından biri olarak kabul edilmektedir (Schumpeter, 1954: 209-212).

Fizyokratlar arasında bir diğer önemli isim, Amerikan devrimi üzerinde etkili olmuş en önemli Fransız düşünürlerden biri olarak kabul edilen, Pierre Samuel Dupont de Nemours'dur (1739-1817). Nemours, politik yazılarının yanı sıra tarım üzerine bir gazete yayınlamış ve Quesnay'nin yazılarını toplayarak; sonraları bu grubu tanımlayan Fizyokratlar ismine kaynaklık edecek olan *"La Physiocratie"* başlığıyla yayınlamıştır (Galbraith, 2010: 53).

1.2.2. François Quesnay

1.2.2.1. Ahlaki Doğal Kanunlar Sistemi

"Laissez faire et laissez passer" sloganıyla yola çıkan Dr. François Quesnay (1694-1774) ve diğer Fizyokratlar, merkantilist düzeni savunan tüccarlara, toprak sahibi asilzadelere ve Kiliseye karşı liberal ekonomik sistemi, ilk kez tutarlı ve sistematik bir biçimde savunarak, liberal ekonomiye giden yola ilk taşları da döşemiş oluyorlardı. Bu

akım her ne kadar çok kısa bir zaman diliminde varlık göstermişse de, Klasik ekonomi politiğin üzerine inşa edildiği "temel" işlevi görmesi itibariyle tarihsel öneme sahiptir. Nitekim Fizyokrat öğretinin aşağıda zikredilen temel ilkeleri Klasik iktisat teorisinde de aynen varlığını korumuştur.

Toplumun doğal düzen kanunlarıyla yönetilmesi anlamına gelen fizyokrasiyi iktisat teorisiyle birleştiren Quesnay'in ahlaki doğal kanunlar sistemini üç başlıkta toplamak mümkündür (Kazgan, 2000 [1969]: 58):

1. Akılcı bireyler, çıkarlarını maksimize edecek biçimde davranırlar.
2. Doğal kanunlar, ideal bir hukuk sisteminde uygulandığında toplumsal refahın da maksimize olmasını sağlar.
3. Herkesin bu iki kritere uyduğu bir toplumda, genel iktisadi süreç düzenli ve belirli birtakım kurallara göre kendiliğinden işleyecektir.

Özel mülkiyet, anlaşma özgürlüğü, girişim özgürlüğü ve hiç bir engele takılmayan serbest ticaret doğal kanunun işlemesini sağlayan en temel ilkeleridir; bu nedenle devlet, doğal kanunların temel ilkelerini dikkate alan bir hukuk sistemi oluşturmalıdır.

1.2.2.2. Bölüşümün İlk Sistematik Gösterimi: "Tableau Économique"

Tıpkı merkantilistler gibi Fizyokratlar da servetin kaynağını araştırmış, analizlerini, servet yaratmak ve birikim yapmak için gerekli olan "artık"ın, hangi ekonomideki hangi faaliyetler sonucu ortaya çıktığını bulmaya yöneltmişlerdi. Fakat merkantilistlerden farklı olarak, bu kaynağın mübadele ya da ticaret değil, üretim olduğu sonucuna varmışlardır.

Fizyokrat düşünürler, artı-değerin kökenini inceleme konusunu, dolaşım düzleminden (ticaretten) alıp üretim düzlemine taşımışlar ve böylelikle kapitalist üretim biçimini çözümlemenin temelini atmışlardır. Marx, (1998 [1867]) Fizyokratların, son derece doğru iki temel ilke ortaya koyduklarını belirtmektedir. Onlar, sadece artı-değer

yaratabilen emeğin üretken olduğunu; bu emek ürününün, üretim sırasında harcanan değerlerin toplamından daha fazla değer içerdiğini tespit etmişlerdir.

Ayrıca hammadde ve diğer malzemelerin değeri verili olduğundan, emek gücü değerinin asgari ücrete eşit olduğu bir durumda, söz konusu artı-değer, ancak işçinin aldığı ücretin üzerinde bir emek-ürünü miktarını kapitaliste verdiği bir durumda, kapitaliste geri verilen bu fazla emek-ürününden oluşabilir (Marx, 1998 [1867]: 39). Bununla birlikte Fizyokratlar, genel olarak değeri, henüz değerin yalın özü olan "emek miktarı"na yahut "emek-zamanı"na indirgememişlerdir.

F. Quesnay, "*Tableau économique" (Ekonomik Tablo)* (1759) adlı eserinde, üretim artığın ortaya çıkışını ve toplumun farklı sınıfları arasındaki dolaşımını incelerken, bir takım soyutlamalar yaparak, tutarlı bir model kurmuş ve gerek artığın kaynağını, gerek bölüşümünü açıklamayı başarmıştır. Modelin varsayımları şöyledir (Brewer, 2005: 1-2):

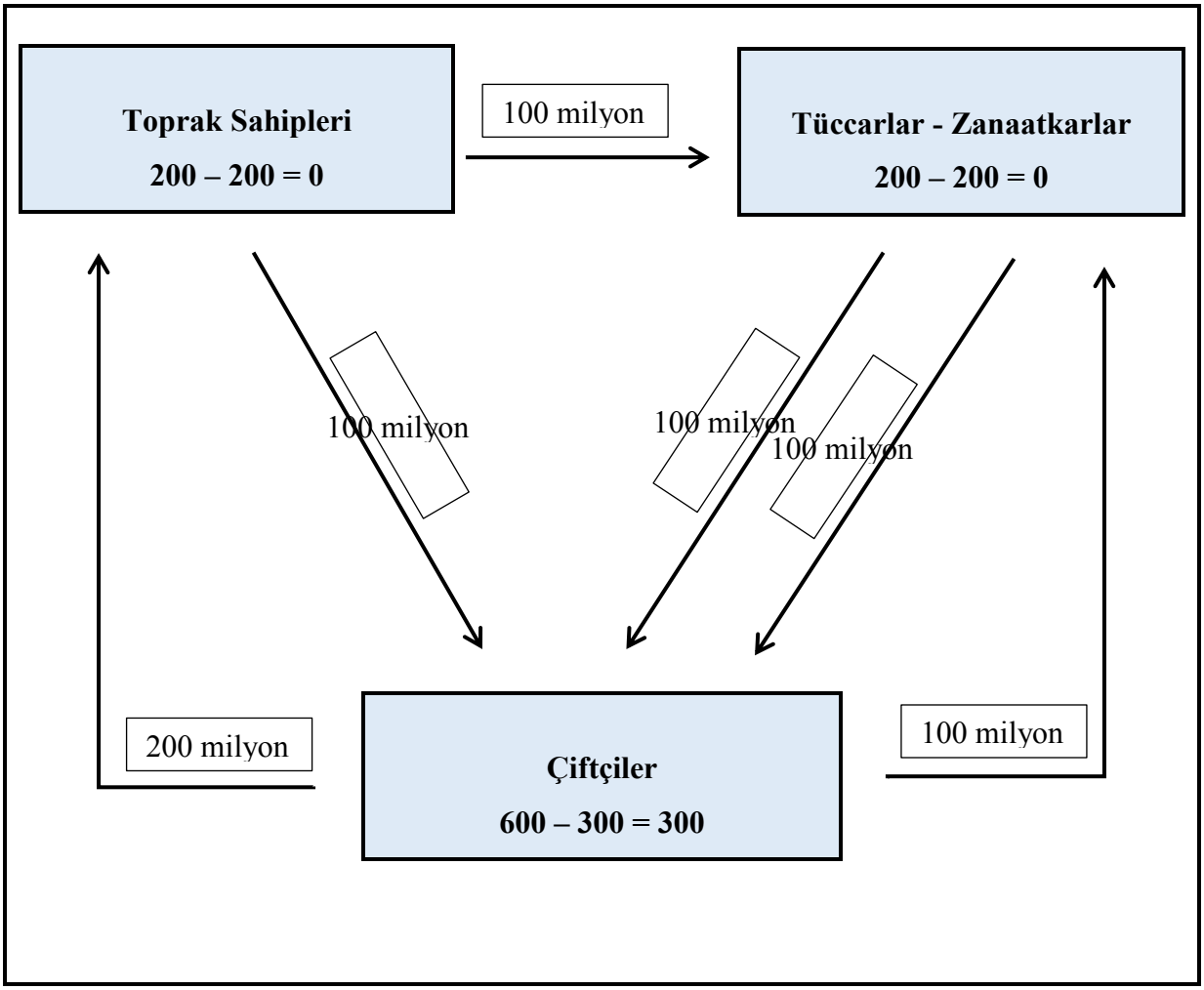
1. Toprakta özel mülkiyet vardır.
2. Toprak sahipleri tarımsal üretici konumundaki çiftçilerden rant adı altında gelir transfer eder.
3. Üreticiler aynı zamanda sermaye sahibidir.
4. Çiftçiler tarımsal üretimde kendi sermayelerini ve ücretli işçilerin emeğini kullanmaktadır.
5. Kapalı bir ekonomik sistem söz konusudur; yani dış ticaret yoktur.
6. Hane halkı tasarrufları, ancak sermayenin yenilenmesine yetebilmekte; sermaye birikimi yapılamamaktadır.

Fizyokratik sistemde, toplumun üç sınıftan oluştuğu kabul edilmiştir:

1. Üretken sınıf: toprağı işleyen çiftçiler.
2. Parazit sınıf: toprak sahipleri.
3. Parazit olmamakla birlikte kısır kabul edilen sınıf: zanaatkarlar ve tüccarlar.

Toprağın mülkiyetini elinde bulunduranlar, toprağı işleyenlerden kira (rant) alırlar. Kiracı konumundaki çiftçiler, tek üretken sınıf olarak kabul edilir. Bunlar toprağı işleyip üretim yapar. Toprağın işlenmesinden elde ettikleri "Produit net" (safi hasıla ya da net artık) ile hem kendi geçimlerini hem de kısır sınıfların ve dolayısıyla tüm toplumun ihtiyacını karşılarlar. Dikkat edilirse, Quesnay'in toplumsal sınıfları arasında işçiler yer almamaktadır. Bunun bir nedeni, o dönem endüstrileşmenin henüz tam olarak başlamaması nedeniyle kayda değer bir işçi sınıfının oluşmamış olması ve Quesnay'in çiftçilerin, kendi işlerini kendilerinin gördüğünü varsaymış olmasıdır.

Kısır sınıflardan ilki olan zanaatkarlar, üretim yapabilmek için gerekli olan tüketimlerinden daha fazla üretim, yani safi hasıla (artı-ürün) yaratmazlar. Bununla birlikte, emekleri aracılığıyla kullandıkları hammaddelerin değerine, artı bir değer ilave ederler; elde ettikleri gelir, bu değere eşit olduğundan kazanılmış gelir olarak kabul edilir. Bir diğer kısır sınıf olan tüccarlar ise, hiçbir ilave değer yaratmadan gelir elde ettikleri için bu sınıfın geliri, net hasıladan bir indirim biçiminde olduğundan, "parazitlerin geliri" olarak tanımlanmıştır (Quesnay, 1759:1-2; Brewer, 2005: 16). Produit net'in, toplumun farklı sınıfları arasında dolaşımı ve tekrar yaratılması ise mal ve paranın bir yıllık döngüsel akımı ile oluşur.

Şekil 1. Gayri Safi Hasılanın Bölüşümü ve Net Hasıla

Milli gelirin üretimi, sınıflar arasında bölüşümünü ve dolaşımını çevimsel olarak gösteren bu tablo (şekil 1), Quesnay'in "*Tableau Économique"* adlı çalışması esas alınarak hazırlanmıştır. Net hasılanın son birimine kadar tüketildiği, zikzaklı ve karmaşık bir yapıya sahip olan, tablonun orijinali ise aşağıda, kısım sonunda verilmiştir (bkz. Tablo 2).

Hasat sonunda, çiftçilerin üretiminin tamamına tekabül eden gayrisafi hasılanın değeri 600 milyon liradır. Bunun 100 milyonu, tarımsal araç-gereç alımı için

zanaatkarlara, 200 milyonu ise, rant olarak toprak sahiplerine olma üzere kısır sınıflara aktarılan tutardır. Geriye kalan 300 milyon ise net artıktır (Produit net); bunun bir kısmı, çiftçinin temel yaşam ve lüks ihtiyaçları için harcanırken; varsa kalan kısmı, büyümeye ayrılır (Quesnay, 1759). Öte yandan diğer sınıflardan çiftçiye yapılan 300 milyon liralık ödeme ise, (tıpkı bir önceki yıl yapıldığı gibi) bir sonraki yılın üretimi için gerekli olan harcamalara, toprak rantına ve tarımsal üretimde kullanılan işgücü ücretine ödenmek üzere ayrılan üretim giderleridir.

Mülk sahipleri, 200 milyonluk rantın 100 milyonu ile gıda maddeleri alımı için tekrar çiftçilere; 100 milyonu ile de sanat eseri, mobilya, giyim eşyası vb. ürünlerin alımı için zanaatkarlara ve tüccarlara ödeme yaparlar. Böylece kazançlarının tamamını tüketmiş olurlar. 100 milyonu çiftçilerden, 100 milyonu da mülk sahiplerinden olmak üzere, 200 milyon gelir elde eden tüccar ve zanaatkarlar, yeniden üretim için gerekli olan hammadde için 100 milyon ve gıda maddesi için de 100 milyon olmak üzere 200 milyon lira olan gelirin tamamını çiftçiye ödeyerek, bunlarda elde ettikleri kazancın tamamını harcamış olurlar (Quesnay, 1759).

Bu süreç bir çevrimsel şeklinde sürekli kendini tekrar eder (Sraffa, 2018 [1960]: 161). Sirkülasyon sonunda, her sınıf başladığı noktaya geri dönmüş olur; şu farkla ki süreç sonunda çiftçi, harcadığından fazlasını kazanmıştır. Görüldüğü gibi kısır sınıfların net hasılaya etkisi yoktur. Bunlar, üreticiden elde ettikleri gelirin tamamını doğrudan ya da dolaylı olarak üreticiye geri ödemiştir. Ancak belirtilmelidir ki, yukarıdaki varsayımlar altında, kısır sınıfların mal ve hizmetlerine yapılan harcamaların artması; örneğin kiranın yükselmesi ya da araç-gereç fiyatlarının artması, doğal olarak safi hasılanın azalmasına neden olacaktır. Zira gerek sistemdeki ürünlerin fiyatları, gerekse sosyal sınıfların toplam hasıladan aldıkları paylar, birbiriyle doğrudan ilişkilidir.

Quesnay, sadece toprak sahibinden alınan tek vergi kuralını savunmuştur. Ne var ki "*Ekonomik Tablo*"da vergiye ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Dolayısıyla tablodaki bölüşüm ya da dairesel döngü içinde, verginin kimden ne oranda kesildiği belirlenememektedir.

Yukarıda verilen örnek tablo, gelirin üç sınıf arasında bölüşülüp, bir döngü şeklinde kendini tekrar ettiği basit bir yapıya sahiptir. Ancak burada çiftçiye kaldığı varsayılan 300 milyon liralık net artığın ne kadarının harcandığı ya da nereye harcandığı bulunamadığından, çiftçinin, sermayesini her dönemin (yılın) sonunda artırdığı (ya da hiç harcama yapmadığı bir durumda ikiye katladığı) gibi bir sonuçla karşı karşıya kalınmaktadır. Tüm gelirin harcandığı tablonun orijinali, değişkenlerin zikzaklarla birbirine bağlandığı bir diyagram şeklindedir ve çözümlemesi oldukça uzun ve karmaşıktır. Bu çalışmanın hacminde gereksiz bir artışa neden olacağı düşünüldüğünden, yazarın meramını açıklamak için yeterli olan yukarıdaki, basit çevrimsel bölüşüm tablosu kullanılmıştır.

Quesnay'nin ilk kez 1758'de yayımladığı ve orijinali zikzaklı olan diyagramı, yıllarca büyük ilgi görmüş ve tartışmalara neden olmuştur. Bu tablo, dairesel akım diyagramı, Keynes'in çarpanı, Leontief'ın girdi-çıktı analizi, Walrasgil genel denge modeli ve ekonometri gibi günümüz modern iktisadının oluşmasında katkısı olan pek çok gelişmenin öncülüğünü yapmıştır. Tablo, fiyatlara herhangi bir göndermenin yapılmadığı, ekonomiye "makro" bir bakış niteliğindedir; ne var ki özünde ne anlama geldiği konusunda neredeyse kimse emin değildir (Skousen, 2003: 40-41). Orijinal tablonun çözümü için, aşağıda bağlantısı verilen internet sitesine bakılabilir.

Tablo 1. Quesnay'in Ekonomik Tablo'su

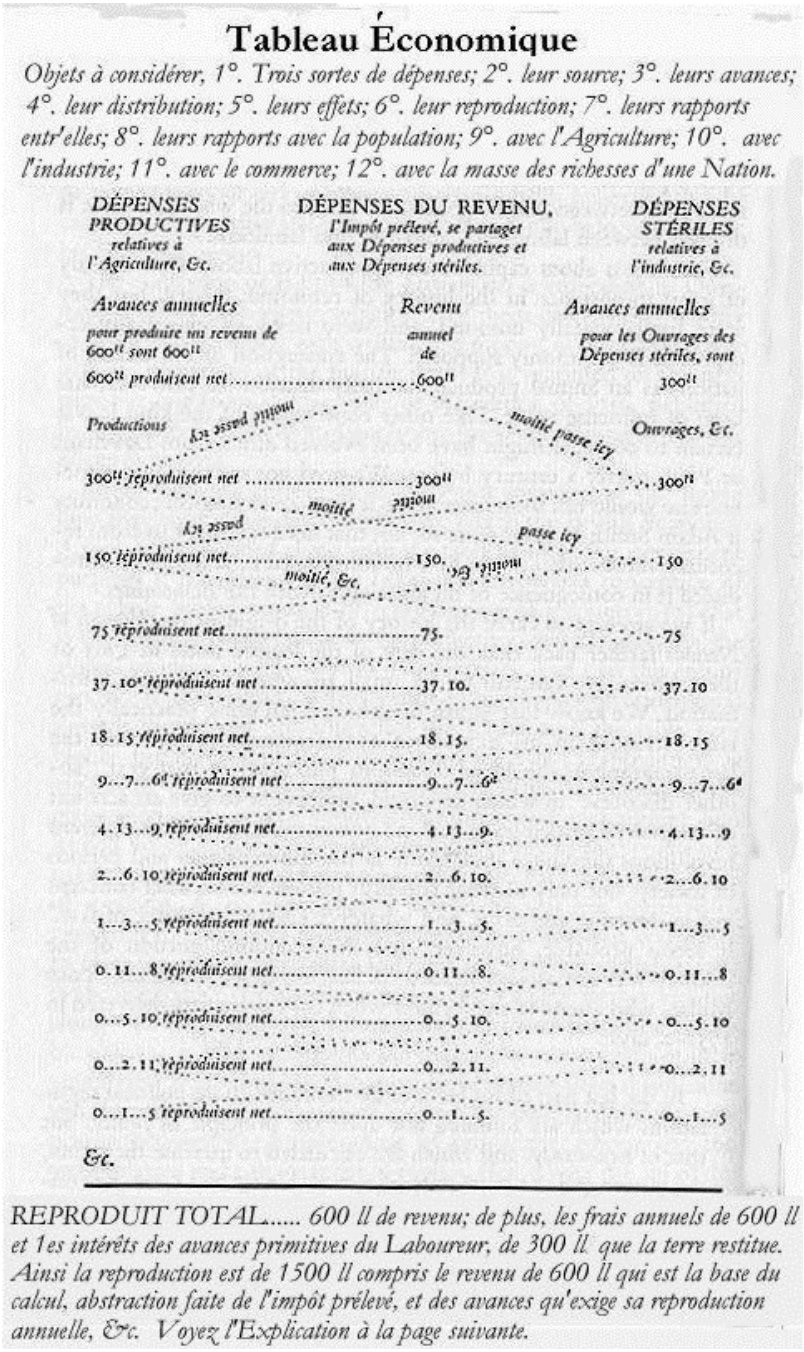

Tableau Économique

Objets à considérer, 1°. Trois sortes de dépenses; 2°. leur source; 3°. leurs avances; 4°. leur distribution; 5°. leurs effets; 6°. leur reproduction; 7°. leurs rapports entr'elles; 8°. leurs rapports avec la population; 9°. avec l'Agriculture; 10°. avec l'industrie; 11°. avec le commerce; 12°. avec la masse des richesses d'une Nation.

DÉPENSES PRODUCTIVES relatives à l'Agriculture, &c.	DÉPENSES DU REVENU, l'Impôt prélevé, se partage aux Dépenses productives et aux Dépenses stériles.	DÉPENSES STÉRILES relatives à l'industrie, &c.
Avances annuelles pour produire un revenu de 600ll sont 600ll	Revenu annuel de	Avances annuelles pour les Ouvrages des Dépenses stériles, sont
600ll produisent net	600ll	300ll
Productions	moitié passe ici	Ouvrages, &c.
300ll reproduisent net	300ll	300ll
150 reproduisent net	150.	150
75 reproduisent net	75.	75
37.10 reproduisent net	37.10.	37.10
18.15 reproduisent net	18.15.	18.15
9...7...6 reproduisent net	9...7...6	9...7...6
4.13...9 reproduisent net	4.13...9.	4.13...9
2...6.10 reproduisent net	2...6.10.	2...6.10
1...3...5 reproduisent net	1...3...5.	1...3...5
0.11...8 reproduisent net	0.11...8.	0.11...8
0...5.10 reproduisent net	0...5.10.	0...5.10
0...2.11 reproduisent net	0...2.11.	0...2.11
0...1...5 reproduisent net	0...1...5.	0...1...5
&c.		

REPRODUIT TOTAL..... 600 ll de revenu; de plus, les frais annuels de 600 ll et les intérêts des avances primitives du Laboureur, de 300 ll que la terre restitue. Ainsi la reproduction est de 1500 ll compris le revenu de 600 ll qui est la base du calcul, abstraction faite de l'impôt prélevé, et des avances qu'exige sa reproduction annuelle, &c. Voyez l'Explication à la page suivante.

Kaynak: Hetwebsite.net (orijinal tablonun detaylı bir çözümü için: bkz. https://www.hetwebsite.net/het/essays/physioc/tableauoverview.htm)

1.2.3. Jacques Turgot

Quesnay'in analizinde ihmal edilen sanayi sektörü ve sermaye birikimi gibi konular, Anne Robert Jacques Turgot'un (1727-1781) çalışmalarında yer almaya başlamıştır. Turgot, *"Reflections on the Formation and Distribution of Wealth"* (*Servetin Oluşumu ve Dağıtımı Üzerine Düşünceler*) (1776) başlıklı eseri, Adam Smith'in etkilendiği önemli eserlerden biridir (Skousen, 2003: 42). Bu eser, gerek Fizyokratların analizindeki çiftçiyi tarımsal üretici olarak konumlandırması, gerek kapitalist sanayinin gelişimine değinmesi bakımdan, Fizyokrat Okul ile Klasik Okul arasında bir köprü olarak kabul edilebilir. Turgot, azalan verimler yasası, ücret, faiz, girişimcinin rolü; net artığı, sermaye birikiminin kaynağı olarak kabul etmesi gibi görüşleriyle Klasik Okul'a öncülük etmiştir (Galbraith, 2010: 56-59).

1.2.3.1. Sermaye Teorisi

Quesnay gibi, Turgot'un da analizinin, hareket noktası 'Net hasıla'dır. Turgot, çiftçinin yarattığı net hasılayı, diğer toplumsal sınıflarının geçimi için gerekli bir artık olarak değerlendirir. Toplumun, toprağı olmayan üyeleri, ya tarımda ya da imalat sektöründe ücretli işçi olarak çalışırlar. Çiftçiler ürettikleri artık ile işgücü satın aldıklarında işçiler, tüketimleriyle çiftçilerin bu artığına bağımlı hale gelirler. Aynı bağımlılık ilişkisi, imalatta çalışan işçiler için de geçerlidir.

Üretimde sermaye ve emek kullanımıyla birlikte, ücret ve kâr ortaya çıkar. Emeğin ücreti, işçinin geçimi için gerekli olan asgari düzey olarak belirlenir. Fakat, tabiatın cömertliği, işçiye ödenen ücretten daha fazlasını verir; ve bu fazlalık, toprağı işleyen çiftçi tarafından toprak sahibine rantı olarak ödenir. Sermaye birikiminin kaynağı işte bu ranttır. Sermaye birikimi ile de, sanayi ve tarımın gelişimi için gerekli olan avanslar oluşur; buradan da faiz getirisi elde edilir (Kazgan, 2000 [1969]: 66-68).

Turgot, "Azalan verimler yasası" ve yatırımların kârlılığı konularında, Malthus ve Ricardo'dan önce fikir sahip olmuştur. Buna göre, sabit bir miktar toprağa gittikçe artan miktarda sermaye yatırıldığında, belli bir noktadan sonra, sermaye miktarındaki

artışlar toplam çıktıyı, gittikçe azalan oranda de artıracaktır. Azalan verim nedeniyle, sermaye arzındaki artış, faiz oranıyla ters orantılıdır. Yatırımlar, yatırımın getirisi ile borç alınan sermayeye ödenen faiz oranları birbirine eşit oluncaya dek devam eder. Turgot, günümüz sermaye teorisinde önemli yer tutan bu konularda açıklamalar yapmış; ayrıca girişimcilikte riziko taşımanın önemini belirtmiştir (Brewer, 2005: 1-2).

R. J. Turgot ve Quesnay'in fikirleri, Adam Smith üzerinden; Neo-klasik marjinal yöntemin ortaya çıktığı 19. yüzyıl sonlarına kadar egemen iktisat teorisi olan Klasik ekonomi politiğin gelişimine katkı sağlamıştır. Soyutlama ve modelleme yöntemleri, özellikle Quesnay'in *"Ekonomik Tablosu*" ve Turgot'un "*sermaye teorisi"*, ekonomik sistemin basitleştirilmesine ve dolayısıyla bir bütün olarak analiz edilebilmesine imkan tanımış; ayrıca bu yöntem, Adam Smith başta olmak üzere, kendilerinden sonraki bütün iktisatçıların teorilerinin de vazgeçilmez unsuru olmuştur (Heilbroner, 2013: 45).

Fizyokratlar, Klasiklerin aksine tasarrufların piyasa açısından olumsuz etkileri olduğuna inanmışlar; ayrıca paranın spekülatif özelliğini de dikkate almaları açısından, parayı sadece mübadele aracı olarak gören Klasiklerden farklı bir yaklaşım benimsemişlerdir. Fizyokratlar, üç sınıflı toplumsal yapı fikrinden hareketle, ekonomik analizin merkezine artık değer üretebilen tek sektör olduğuna inandıkları tarımı (toprağı işleyenler) koymuş ve sadece toprak sahiplerinden alınan tek vergi sistemini savunmuşlar; diğer sektörlerin, özellikle de toprağı işleyen sınıfın vergilendirilmesinin ise üretimin aksamasına ve gelir dağılımında dengesizliğe neden olacağını ileri sürmüşlerdir. Buna paralel olarak toprak sahiplerine, meslek loncaları ve kiliseye tanınan ayrıcalıklar başta olmak üzere, her türlü ayrıcalığa, devletin teşvik ve müdahalelerine karşı çıkmışlardır (Galbraith, 2010: 56-59).

Fizyokratlar, sermaye ve bölüşümle ilgili temel varsayımlarından olan; azalan verimler yasası, üç sınıflı toplumsal yapı, malların mallarla üretimi ve değişimi, sadece üretim artığını alan sektörlerin (Fizyokratlarda bu toprak sahibidir) vergilendirilmesi gibi varsayımlarla; Klasik sermaye-bölüşüm teorisinin de temellerini oluşturmuşlardır.

Ancak ileride görüleceği üzere, Quesnay'in toprağı işleyen sınıfa mal ettiği artı-ürünün kaynağı; Klasiklerde, özellikle Ricardo ve Marx'ta emeğe atfedilmiş olacaktır (Quesnay, 1759: 1; Kurz, & Salvadori, 2008: 3). Yine de Quesnay'in analizindeki çiftçinin, hem kapitalisti hem de emekçiyi temsil ettiğini; yani ayrıca bir işçi sınıfı belirlenmediğini belirtmek faydalı olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK YAKLAŞIMDA SERMAYE VE BÖLÜŞÜM

Adam Smith'in geliştirdiği ve kendisini izleyen iktisatçılar tarafından da benimsenmiş olan Klasik ekonomi politik, dört genel ilke üzerine inşa edilmiştir (Skousen, 2003: 36-37):

1. Tasarruf, çalışma, rasyonel-kişisel çıkar için mücadele ve yardımseverlik, birer erdemdir ve bunlar teşvik edilmelidir.

2. Devletin, faaliyetleri; ülkeyi düşman saldırılarına karşı korumak, adaleti tesis etmek ve özel mülkiyetin korunması gibi genel konularla ile sınırlı olmalıdır

3. Devlet, ekonomi konusunda piyasa müdahalelerine yer vermeyen "Laissez faire" politikasını benimsemelidir.

4. Devlet, ekonominin gelişebileceği istikrarlı bir parasal ortam oluşturmak amacıyla "altın/gümüş standardı" uygulamak suretiyle ulusal paranın değerini korumalıdır.

2.1. ADAM SMİTH

Klasik ekonomi politiğin babası olarak bilinen, hakkında en çok yazı yazılan ve ekonomi ile ilgili araştırmalarda eserlerine en çok atıfta bulunulan iki isimden biri olan (diğeri Karl Marx'tır) Adam Smith, (1723-1790) yaşadığı dönemin tanınan bir ahlak felsefecisi ya da bugün bilinen tanımıyla toplum bilimcidir. Kendisi aynı zamanda o

dönemin en ünlü filozofu olan David Hume'un (1711-1776) yakın arkadaşıdır. İskoçya'nın kuzeyinde yer alan Edinburgh yakınlarındaki Kirkcaldy şehrinde, babasının öldüğü yıl olan 1723'ün Haziran ayında doğmuştur. Smith, on dört yaşındayken, Glasgow Üniversitesinde yükseköğretime başladı, ardından Oxford Üniversitesinin bursunu kazandı. Burada, bilim ve felsefenin yanı sıra, İngiliz ve Fransız Edebiyatı ile Yunan ve Lâtin klâsikleri eğitimi aldı (Skousen, 2003: 29).

Smith'in başlıca eserleri, asıl uzmanlık alanı olan ahlak felsefesini açıkladığı, *"Theory of Moral Sentiments" (Ahlaki Duygular Teorisi)* ile iktisadi görüşlerini açıkladığı, meşhur *"An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations"* kısa adı *(Milletlerin Zenginliklerinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma)*'dir (Kazgan, 2000 [1969]: 69)

İktisadi görüşlerini Fizyokratların 'Laissez faire et laissez passer' çizgisinde şekillendiren Adam Smith, (1723-1790) William Petty (1623-1687) ve Richard Cantillon'un (1680-1734) temellerini attıkları emek-değer teorisini geliştirmiştir (Schumpeter, 1954: 217-218; Rothbard, 1995 b: 349-351). Smith, '*Milletlerin Zenginliği'* (1776) başlıklı kitabında ağırlıklı olarak değer ve servet gibi kavramların kaynağı ile bunların yaratılması, ekonomik büyümenin koşulları ve argümanlarının açıklanması üzerinde yoğunlaşmış olmakla birlikte; bu eserinde, bölüşüm ile ilgili konulara da geniş yer vermiştir (Smith, 1981 [1776]: 70). Bu konular kendisinden sonraki Klasik iktisatçılar tarafından da incelenmeye başlanmış, özellikle David Ricardo ve Karl Marx'ın çalışmalarında bölüşüm, temel ekonomik sorun olarak ele alınmıştır (Rothbard, 1995 b: 81-82).

2.1.1. İş Bölümü ve Uzmanlaşmanın Ürünü: Mutlak Üstünlük Yasası

İş bölümü ve uzmanlaşma, Smith'in analizinin en can alıcı noktasıdır; bu ilke, insanlığın ekonomik ilerlemesinin kaynağı, "Laissez faire et laissez passer" sloganının dayanağı ve toplumsal düzenin kendi kendini sürdürmesini sağlayan, "görünmez el"i harekete geçiren mekanizmadır (Smith, 1981 [1776]:456). Bununla birlikte Neo-klasik

iktisat teorisinin kurucularından ve en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Carl Menger, emeğin işbölümünün; insanlığın, iktisadi ilerlemesinin en önemli nedeni olarak gösterilebilecek kadar önemli ve hayati bir ilke olamayacağını ileri sürmektedir. Ona göre bu ilke, sadece (ve aynı zamanda tam olarak) insanlığı barbarlıktan ve sefaletten kurtarıp, medeniyet ve zenginliğe ulaştıran önemli etkenler arasında, bir faktör olarak görülebilir; (Menger, 2009 [1871]: 22).

Adam Smith, merkantilistlerin cari fazla elde etme ve değerli maden biriktirme üzerine kurulu olan dış ticaret teorilerine karşı; işbölümü ve uzmanlaşma sayesinde, ithalat da dahil olmak üzere, serbest ticaretin, her ülkenin refahı üzerinde olumlu etki yaratacağı tezini ileri sürmüştür (Smith, 1981 [1776]: 474-479). Her ne kadar ondan önce Fizyokrat düşünürler tarafından da buna benzer fikirler dile getirilmişse de, Smith, bu tezi, daha sonra "mutlak üstünlük yasası" olarak ünlenecek olan bir modelde doğrulamayı başaran ilk düşünürdür.

Modele göre ticaret yapan iki ülkeden her biri daha düşük maliyetle ürettiği malın üretiminde uzmanlaşması ve üretim maliyeti yüksek olan malı diğer ülkeden ithal etmesi durumunda iki ülke de kazançlı çıkacaktır (Smith, 1981 [1776]: 472-480). Bu model, daha sonra David Ricardo tarafından "karşılaştırmalı üstünlük yasası" adı altında, bir malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olma koşulu ortadan kaldırılarak kusursuz hale getirilmiştir. Modelin işleyişini, basit bir tablonun kullanıldığı bir örnek ile açıklamak mümkündür:

İngiltere'de belli bir miktar iplik üretebilmek için 50, aynı miktar ipliği İspanya'da üretmek için ise, 90 işçinin bir yıllık emeğine ihtiyaç duyulmaktadır. Buna karşılık belli bir miktar mısır üretmek için İngiltere'de 75 işçinin bir yıllık emeğine ihtiyaç duyulurken, aynı miktarda mısırı üretmek için İspanya'da ihtiyaç duyulan emek miktarı ise, 60 işçinin bir yıllık emeğine tekabül etmektedir. Aşağıdaki tabloda, İngiltere ve İspanya'nın iki malın üretim maliyetinde sahip oldukları üstünlükler temsili olarak gösterilmiştir:

Tablo 2. Mutlak Üstünlük Yasası

	Gerekli İşgücü	
	İngiltere	**İspanya**
1 birim iplik	**50**	**90**
1 birim mısır	**75**	**60**

Bu tablo, Smith'in işbölümü ve uzmanlaşma prensibi esas alınarak yorumlandığında; İngiltere için mısır üretiminden vazgeçip, bu alanda istihdam ettiği işgücünü iplik üretimine kaydırmak en karlı seçim olarak öne çıkmaktadır. Eğer İspanya da benzer bir politikayla iplik üretiminden vazgeçip maliyet avantajına sahip olduğu mısır üretiminde uzmanlaşır ve iki ülke bu malların ticaretini yapmaya başlarsa, bundan iki ülke de kazançlı çıkacaktır.

Tabloya göre İngiltere, mısır üretiminden çektiği 75 işçiyi iplik üretiminde istihdam ederek, bir birim mısırdan vazgeçmiş ve ürettiği iplik miktarını 2,5 birime çıkarmıştır. İspanya da iplik üretiminden çektiği 90 işçiyi mısır üretimine kaydırmış ve hiç iplik üretmeme pahasına 2,5 birim mısır üretmiştir. Otarşi politikası izledikleri dönemde her iki ülkenin toplam çıktısı, 1'er birim iplik ve 1'er birim mısır olma üzere 2'şer birim iken; toplam çıktı ise dört birimdir. Bu ülkeler serbest ticarete başladıktan sonra İngiltere, 2,5 birim iplik, İspanya da yine 2,5 birim mısır üretmiş ve toplam çıktı % 25'lik artışla 5 birim olmuştur. Bu iki ülke, artık mallarını istedikleri oranda takas edebilirler; sonuçta kesin olan iki ülke de toplam çıktısını ve dolayısıyla kazancını artırmıştır.

Verilen örnekten çıkan sonucun her zaman geçerli olacağı gibi bir sonuca varmak yanlış olacaktır. Smith'in kendisinin de vardığı sonuca göre iki ülke arasında yapılacak olan bir serbest ticaretin mutlaka tüm taraflar açısından eşit derecede kazançlı olacağı

şeklinde bir iddia söz konusu değildir; hatta taraflardan birinin zarar etmesi de mümkündür. Ancak doğal ve düzenli bir serbest ticaret, tekelleşmenin önüne geçmek suretiyle ticarete taraf tüm ülkelerin; ama özellikle de bu ülkelerdeki geniş toplumsal tabanın çıkarına hizmet edecektir (Smith, 1981 [1776]: 488-489).

2.1.2. Değer ve Bölüşüm İle İlgili Görüşleri

Bölüşüm konusunda Smith, Fizyokrat düşünürler tarafından ileri sürülen; zanaatkarlar ile tüccarların kısır kesimler olduğu ve bunların emeğinin, net hasılayı artırmadığı yönündeki görüşleri reddetmektedir (Smith, 2011 [1776]: 142). Gerçekten de Fizyokrat doktrinin varsayımlarına göre artık değer yaratmak üretmekle; üretmek kavramı ise, sadece topraktan elde etmekle sınırlandırılmıştır; ancak yukarıda mutlak üstünlük modelinde açıklandığı üzere, emeğin göreli getirisi sayesinde dış ticaretten de artı ürün elde etmek mümkündür. Ayrıca bir nesnenin ya da malın şeklini değiştirmek de, en az toprağa bir şeyler ekip biçmek kadar üretmek sayılır. Örneğin buğday öğütüldüğünde, un ismini alır ve bu artık tamamen farklı işlevlere sahip yepyeni bir maldır. Aynı şekilde un, suyla yoğrulup pişirildiğinde ise, o artık ekmek, çörek ya da pastadır ve yine yeni bir ürün üretilmiştir. İşte bu, karıştırarak, ayrıştırarak, şekil vererek; bir başka deyişle, dönüştürerek üretme işini gerçekleştiren faktör, aşağıda değinileceği üzere emektir.

Adam Smith, sıklıkla serbest ticaret, iş bölümü ve uzmanlaşma gibi kavramlarla özdeşleştirilmektedir; oysa eseri incelendiğinde, değer ve servetin yaratılması gibi konuların, serbest ticaret ve üretim ile birlikte Smith'in incelediği temel iktisadi konular olduğu ve bu konuların en önemli kavramının da emek olduğu görülecektir (bkz. Smith, 1981 [1776]). Smith'in analizinde üretim sürecinde emeğin işlevine verdiği önem, aşağıda verilen birkaç alıntıdan ve *Milletlerin Zenginliği*'nin muhtelif bölümlerinde dile getirdiği pek çok ifadeden rahatlıkla anlaşılabilir (Smith, 1981 [1776]: 32-39):

"Bir malı satın almak isteyen kişi için, o malın gerçek değeri, onu elde etmenin eziyeti ve zahmetidir… Para veya mal ile satın alınan şey, aslında emek ile satın alınmıştır."

...Kişi satın aldığı mal için harcanan emek oranında bir emeği, o mala ödediği parayı kazanmak için daha önce harcamıştır… Emek, her şeyin ilk ve asıl satın alma bedeli olarak ödenmiş akçesi; her zaman, her yerde her türlü malın değerinin kıyaslanabileceği tek ölçü birimi ve dünyadaki bütün zenginliklerin kaynağıdır."

Bununla birlikte Smith söz konusu eserinde emek ile değer arasındaki ilişkiyi belirlerken, birikimin yapılamadığı ve özel mülkiyetin olmadığı ilkel toplum aşaması için farklı; servet birikiminin mümkün olduğu özel mülkiyete dayalı kapitalist toplum için ise farklı kurallar belirlemiştir.

Sermaye birikiminin ve özel mülkiyetin olmadığı ilkel toplumlarda, farklı malları elde etmek için gerekli emek miktarı arasındaki oran, bu malların mübadele kuralını belirleyecek olan tek şart olacaktır. Avcı bir toplulukta, genellikle bir kunduz avlamak için gereken emek, geyik avlamak için gereken emeğin iki katı ise, bir kunduzun iki geyikle mübadele edilmesi bir başka deyişle kunduzun iki geyik değerinde olması doğaldır. Burada emek miktarından kastedilen şey, elde etmenin zorluğu veya tehlikesi olabileceği gibi; harcanan zamanın uzunluğu şeklinde de tanımlanabilir. İki günlük emeğin ürünü, doğal olarak bir günlük emeğin ürününün iki katı değere sahip olacaktır (s. 49). Bu şartlar altında, emeğin bütün ürünü, emeğe aittir demenin herhangi bir sakıncası kalmayacaktır: bir malı elde etmek veya üretmek için kullanılan emek miktarı, bu malın satın alabileceği veya mübadele edilebileceği veya elde edebileceği emek miktarını ayarlayan tek şarttır.

Ancak, özel mülkiyetin ve dolayısıyla sermaye birikiminin mümkün hale gelmesi ile birlikte bu durum değişir. Adam Smith'e göre sanayinin olmadığı ilkel toplumlarda değerin kaynağı salt emek olduğu halde; sermaye birikiminin mümkün olduğu üretim

biçiminde ise bu kaynak, emek, toprak ve sermayenin bir bileşimidir ve üretimden elde edilen gelir bu sınıflar arasında bölüştürülür. Toprak sahibinin geliri rant, (kira) işçinin geliri ücret, sermayeyi ve işçiyi yöneten çiftçinin (ki daha sonra J. B. Say buna girişimci diyecektir) geliri kâr ve sermayesi para olup bunu borç verenin geliri ise faizdir (Smith, 1981 [1776]: 54). Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*'nin ilerleyen bölümlerinde emeğin piyasada elde edebileceği zahire miktarı seçeneğini de ekleyerek değerin standart ölçütünün emek, emeğin ölçütünün ise zahire olması gerektiğini ifade etmektedir (Ricardo, 1817: 3004).

Smith'e göre malvarlığı artmış bulunan çiftçi/sermayedar, kazancını artırma güdüsüyle yeni yatırımlar yaparak istihdam sağlayacak; işçiye ücret, toprak sahibine rant ve tefeciye faiz verecek; aldığı risk ve emeği yönetme (kumanda etme) karşılığında ise kâr payı alacaktır. Oysa sermaye sahibi için, riske attığı sermayeyle orantılı bir kâr payı alamayacağını bildiği bir durumda, sırf toplumsal fayda sağlamak adına istihdam yaratmış olmak için, sermayesini ve zamanını harcayarak işçileri çalıştırmanın hiçbir cazibesi kalmayacağından yatırım yapmayacaktır. Böylece birikim Smith'in kurduğu sistemde en önemli ilkelerden biri olarak yerini almıştır. Bunu bir örnekle açıklamak mümkündür (Smith, 1981 [1776]: 65-67):

> *"Sermaye sahibinin bir yıllığına çalıştırmayı planladığı işgücü için 1000 birimlik bir ücret fonu ayırdığını varsayalım. İşe alınan işçiler 1000 birim ücret (girdi) karşılığında 1000 birimlik üretim yaptıkları bir durumda, toplam çıktının tamamı emeğin ürünü olacaktır. Oysa sermaye sahibinin beklentisi % 100 kârdır. Yani kiraladığı işçilere ödemek üzere ayırdığı 1000 birimlik ücret fonu karşılığına ilaveten 1000 birim çıktıya eşit bir kâr elde etmeyi planlamaktadır. Bu da toplam 2000 birim çıktı üretilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Aksi halde sermayedar, sadece işçinin kazandığı bir faaliyet için bu kadar sorumluluk, risk ve yönetim zahmetine neden katlansın? İşletmenin elde ettiği bu 2000 birim toplam çıktının, 1000 birimlik bölümü ücret fonuna eşittir ve doğrudan emek girdisi karşılığında işçiye ödenmektedir. Kalan 1000 birimlik bölüm ise (ki o da işçinin*

emeği tarafından üretilmiştir) bir kısmı toprağa karşılık rant olarak toprak sahibine ödendikten sonra, kalan kısım sermayeye karşılık kâr ve/veya faiz olarak sermaye sahibine ödenecektir. İşte emek tarafından üretildiği halde emeğe ödenen ücret giderinin üzerinde üretilen fazladan 1000 birimlik çıktı; toprak sahibi ve sermaye sahibi tarafından, finanse etme, risk alma ve 'emeğe kumanda etme'nin karşılığı olarak alınır."

Özetle özel mülkiyetin ve sermaye birikiminin mümkün olduğu sanayi kapitalizminde, ilkel tarım toplumlarından farklı olarak emeğin yönetilmesinin mümkün olması nedeniyle işçinin emeği ile yaratılan "artı-ürün" bu yöneticilerle paylaşılmakta (ilerde Marx, buna gasp diyecektir) ve değer biçme işlemi bu varsayımlara göre gerçekleştirilmektedir.

Her ne kadar Smith'in bu analizi yaparken sermaye birikiminin giderek daha az insanın elinde yoğunlaşacağı gerçeğini ihmal etmesi, daha sonra Ricardo'nun ve Marx'ın eleştirdiği en temel konulardan biri haline gelmişse de; Adam Smith'in birikimden kastettiği şeyin, tamahkarlıkla ve sırf biriktirmiş olmak için biriktirmek değildir. Doğrudan harcamayla ya da yatırıma dönüşerek bir şekilde ekonomiye geri döneceğinden, biriktirilen servet aynı zamanda toplumun genelinin refahını, kendi doğal düzeni içinde daha da yükseltecek olan etkili bir araçtır (Smith, 1981 [1776]: 323-324). Smith, sermaye birikiminin uzun vadeli sonuçlarını deneyimleme şansına sahip olamadığı bir dönemde yaşamıştı ve sermaye birikimini, dönemin ruhuna uygun bir biçimde, toplum açısından büyük bir sosyal fayda olarak kabul etmiştir. Çünkü sermaye, işgücünün verimliliğini artıran, yeni makine, tesis vb. üretim araçlarının temin edilmesi anlamında biricik yatırım aracıydı.

Smith'in felsefi düşüncelerini de etkileyen; kişisel çıkar dürtüsüyle hareket etmenin, genel-toplumsal çıkarlara katkı sunduğu yönündeki ilk kapsamlı görüşler, Bernard Mendeville'in (1670-1733), bencilliğin toplumsal etkileri üzerine yazmış olduğu kitabında bulunabilir (Mendeville, 1714: 52). Mendeville, "*The Fable of the*

Bees: or, Private Vices, Publick Benefits" (*Arılar Meseli: Şahsi Kusurlar, İçtimai Faydalar*) (1714) adlı eserinde, insanın, fiziksel özelliklerinin yanı sıra pek çok arzunun bir bileşimi olduğunu ileri sürmektedir. Kişinin ruh haline göre o an sırası gelen herhangi bir arzu, öne çıkarak kişiye hâkim olmakta ve onun tutum ve davranışlarını belirlemektedir. İşte Mendeville, eseri boyunca, insanın bu arzularının peşinde koşmasının sadece kendisinin değil, aynı zamanda bir bütün olarak toplumsal refahın artmasını ve düzenin devam etmesini sağlayacağı yönündeki görüşlerini kanıtlamaya çalışmaktadır (Mendeville, 1714: 76).

İlk zamanlarında, Mendeville'in görüşlerini, David Hume ile birlikte, kısmen de olsa eleştiren Adam Smith, sonraları, özellikle "*Milletlerin Zenginliği*" ile birlikte onunla hemen hemen aynı çizgiye gelmiştir (Mendeville, 1714: 52-55). Yine de Smith, kötü davranışları doğrudan meşrulaştırmaktan kaçınmış; rasyonel bireylerin içgüdüleriyle hareket etmelerinin, bir şekilde (toplumsal açıdan) iyi sonuçlar doğuracağı yönünde görüş beyan etmiştir. O, bireysel davranışların bilinçli bir çabayla iyiyi yapmaya, yönlendirilmemesi gerektiğini; iyi olanın, bencilliğin bir yan ürünü olarak kendi kendine ortaya çıkacağını ileri sürmektedir (Smith, 1904 [1776]: 106).

Onun, akılcılık ve düzenin, keyfiyet ve kaos karşısında kaçınılmaz bir zafer kazanacağına dair inancı öylesine güçlüdür ki; egoist içgüdülerin toplumsal değerler arasında akılcılaşacağına dair bu güçlü inancı, olabildiğince geniş bir toplumsal mekanizma olan ekonomik sistemin merkezine, bu varsayımı yerleştirmekte hiçbir sakınca görmemiştir (Heilbroner, 2013: 64). Böylelikle, kişisel kazanç dürtüsü, tıpkı "görünmez bir el" gibi otomatik olarak toplumun refahını ve zenginliğini artıran, eşitsizlikleri ortadan kaldıran bir mekanizmaya dönüşecekti (Smith, 1981 [1776]: 130-134). Yaşadığı dönemin en öncelikli (merkantilizm kaynaklı) sorunlarını çözmek için iyi bir yöntem gibi görünen bu yaklaşım, Adam Smith'in, izleyen yüzyılın iktisatçılarının karşı karşıya kalacağı en büyük sorunu hafife almasına neden olmuştur (Smith, 1981 [1776]: 324):

"Biriktirin, dünya mutlaka bundan yararlanacaktır." der Smith. Bu ifadeyi serveti yığmak anlamında kullanmadığını eserinin farklı bölümlerinde yaptığı açıklamalardan anlaşılabilir…

…Sermayeler tutumlulukla artar, israf ve idaresizlikle azalır. Bir kimse, gelirinden artırdığını sermayesine ekler; bunu ya kendisi, daha çok sayıda üretken işçi beslemekte kullanır ya da bir faiz karşılığı, yani kârlardan bir pay karşılığı ödünç vererek, bir başkasını aynı şeyi yapacak duruma sokar. Kişinin sermayesi, yalnızca yıllık gelirinden veya yıllık kazançlarından artırdığı ile çoğaltılabileceği gibi, oluştuğu bireylerin tümü demek olan bir topluluğun sermayesi de ancak o şekilde çoğaltılabilir."

Ne var ki, burada birikimin, belli bir süre sonra artık biriktirmenin imkansız hale geldiği bir noktaya ulaşması gibi bir güçlük vardı. Zira birikim, devamlı daha fazla makine-tesis gerektirecektir, daha çok makine daha çok işgücü talebi demekti. Bu da, önünde sonunda, birikimin kaynağı olan kârlar sıfırlanıncaya dek, ücretlerin sürekli artmasının yolunu açacaktır. İşte bu engel, sistemin ikinci büyük kuralı ve Adam Smith'in iktisat teorisine bir diğer önemli katkısı olan; refah düzeyi ve nüfustaki değişmeler ile emek arzı/talebi ve ücret arasında da bir ilişkinin varlığını açıklayan nüfus teorisi ile aşılır. Smith, bu tespitiyle Malthus'a öncülük ederek, kendilerinden sonraki Klasik iktisatçılardan tutun da günümüze kadar kullanımı devam eden; iktisadi analizi basitleştirici bir modele ön ayak olmuştur.

Adam Smith emeği de herhangi bir mal gibi arz-talep kanunu çerçevesinde ele aldığından; ona göre işçiler de, tıpkı başka herhangi bir mal söz konusu olduğunda olduğu gibi, talebe göre üretilebilirdi (Smith, 1981 [1776]):

"Her canlı türü doğal olarak kendi geçim araçlarıyla orantılı olarak çoğalır ve hiçbir tür bu oranın ötesinde çoğalamaz" (s. 82).

"Ücretin yüksek olması, evliliği teşvik eder. Çocukların, hassas bebeklik döneminde iyi beslenmeleri ve bakımlı bir şekilde büyümeleri, ileride emeklerinin değerini artırarak bakım maliyetlerini büyük ölçüde geri kazandırır. Yetişkin olduklarında ise, yüksek ücret ve düşük rant nedeniyle üreme dürtüleri, tıpkı ebeveynlerinki gibi olur" (s. 549).

Kötü yaşam koşulları, yetersiz ve sağlıksız beslenme, soğuk ve salgın hastalık gibi nedenlerle dönemin İngiltere' sinin, birçok bölgesinde, çocukların yarısı, daha dördüncü yaşını göremeden ölürken; ülkenin hemen hemen her yerinde ise, çocukların yarısı ancak dokuz-on yaşına kadar yaşayabilmekteydi (Heilbroner, 2013: 58-59). Bu tablonun çocukları etkileme derecesi ailelerinin refah seviyesiyle açık bir biçimde ters orantılıydı. Dolayısıyla, ücretlerin yükselmesi, doğum oranını etkilediği kanıtlanamamış olsa da, çalışma yaşına erişecek kadar yaşayan çocuk sayısını ciddi bir biçimde olumlu etkilediği kabul edilebilirdi.

Piyasa mekanizmasının, bir başka deyişle *görünmez el*'in duruma el atması olarak tanımlanan böylesi bir durumda, yatırıma dönüşen birikimin etkileri sırasıyla şöyle olacaktır:

1. İşgücü talebinin artması,
2. Ücretlerin yükselmesi sonucu işçi sınıfının gelirinin ve dolayısıyla da yaşam koşullarının iyileşmesi,
3. İşçi sayısının artması,
4. Nihayet, işgücü bolluğu oluşmasıyla emek arzının emek talebinin üzerine çıkması sonucu, ücretlerin tekrar geçimlik düzeye inmesi.

Bu mekanizma, işçinin gelir düzeyindeki değişmeler ve bu refah düzeyi değişmelerine bağlı olarak değişen, işçi nüfusundaki değişmeler üzerinden işlemektedir: buna göre ücretler asgari geçimlik düzeye inmeye mahkûmdur. İşçi sınıfının, sadece hayatta kalmaları için gerekli olan temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek olan en düşük ücret seviyesinde çalıştırmanın savunulduğu asgari geçimlik ücret kuramı,

sonraları, Malthus ve Ricardo tarafından "Ücretlerin tunç yasası" şeklinde tanımlanarak Klasik ekonomi politiğin ayrılmaz ve ayırt edici ilkelerinden biri haline gelecektir (Galbraith, 2010: 69).

Tıpkı piyasa fiyatlarının yüksek olmasının, daha fazla toplu iğne üretimine; daha fazla toplu iğne üretiminin ise toplu iğne fiyatlarının düşmesine neden olması gibi; yüksek ücretler işçi sayısının artmasına neden olacak, işçi sayısındaki bu artış ise, ücretlere tekrar düşüş yönünde bir baskı yapacaktır. Dolayısıyla nüfus, ücretler açısından, piyasa mekanizması tarafından müdahaleye mahal bırakmaksızın düzenlenen bir olgudur.

Bu etkili kullanım şekline rağmen, A. Smith'in nüfus yasası konusunda yukarıdaki alıntılarda ifade edilen yaklaşımın, tutarlı bir nüfus teorisine dönüşerek Klasik ekonomi politiğin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi Thomas R. Malthus'un "*An Essay On The Principles Of Population*" *(Nüfusun İlkeleri Üzerine Bir Deneme* (1798) başlıklı eserinde gerçekleşmiştir.

2.2. JEAN BABTİSTE SAY

Klasik okul'un kurucularından ve en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Jean Babtiste Say'in (1677-1832) ismi, Say Yasası olarak da bilinen, her arzın kendi talebini oluşturacağı ve (diğer Klasiklerin aksine) talebin ekonomik durgunluk üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı ana fikri üzerine inşa edilen Mahreçler kanunuyla özdeşleşmiştir.

Fransa'nın Lions kentinde Protestan ve tüccar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Say, burada iyi bir eğitim almış ardından babası tarafından 1785'te uygulamalı finans ve ticaret eğitimi almak üzere iki yıllığına Londra'ya gönderilmiştir. 1787'de Fransa'ya dönen Say, Paris'te bir sigorta şirketinde çalışmaya başlamıştır. Say aynı zamanda hayat sigortası kavramıyla ilgilenen ilk işadamı olarak bilinir. 1794-1800

arasında La Decade Philosophique, Litteraire Et Politique başlıklı bir felsefe dergisinde yazmış ve editörlük yapmıştır (Galbraith, 2010: 76).

Say, 1803'te en önemli yapıtı olan *"Traité D'économie Politique"* (*Politik İktisat İncelemesi*) başlıklı eserini yayımladığında, Napolyon kendisinden bazı bölümlerde, değişiklik yapmasını istemiş, hatta bunun karşılığında mahkeme başkanlığı teklif etmiştir. Say, bu teklifi reddetmiş, bunun yerine bir iplik fabrikası kurmuştur. Böylece kitabının ikinci baskısı da yayımlanmamıştır (Formain, 1997).

Dış ticaret konusunda, Adam Smith ve diğer Klasiklerle benzer görüşlere sahip olan Say, ithalat kısıtlamaları olmaksızın, yerli sanayinin korunabileceğini ve bir dış ticaret dengesi sağlanabileceğini savunmaktadır (Say, 1803: 139):

> *"Ulusal sanayinin korunması için ithalatın engellenmesi gerekmez. Satın alınan bir malın mutlaka yerli üretim olması şart değildir; ancak ithal edilen her mala karşılık, ulusal sanayi tarafından üretilmiş bir malın olması gerekir. Böylece ithal mal ister nakit ödenerek, ister mal takası karşılığı alınmış olsun yerli sanayi üzerindeki olumsuz etkisi bertaraf olur."*

Say, Adam Smith'in görüşlerinin hem kıta Avrupa'sındaki hem de Amerika'daki en tanınmış yorumcusu olarak kabul edilir (Ricardo, 1817: 6). Fakat kendisi Smith'in emek değer teorisini kabul etmemiştir. Değerin yaratılmasında emeğin, sermayenin ve toprağın eşit öneme sahip olduğunu belirten Jean Baptiste Say, değeri belirlemede "alternatif maliyet teorisi"ni kullanmıştır. Alternatif maliyet teorisine göre, bir malı edinmenin gerçek maliyeti, vazgeçilen bir diğer malın değeriyle bağlantılıdır. Bu yaklaşımıyla diğer klasiklerden ayrılan Say, aynı zamanda Neo-klasik okula öncülük eden yazarlardan biridir (Bocutoğlu, 2012: 36).

Say, bir malın değerinin, o malı üretmek için kullanılan emekten değil kullanıcısına sağladığı faydadan kaynaklandığını ileri süren ilk ekonomistlerden biridir. Ne var ki bu yaklaşım, Carl Menger, William Stanley Jevons ve Friedrich von Wieser

gibi marjinal-faydacı iktisatçıların konuyla ilgili daha yoğun çalışmalarının yayımlandığı tarih olan 1870'lerin başlarına kadar sistemleştirilememiştir (Editors, 2018).

Her türlü hayır kurumu ve devlet yardımlarının, nüfusun olağan seyrinin üzerinde bir artışa neden olacağı konusunda Malthus'la hemfikir olan Jean Baptiste Say'e göre de bu durum ücret ve bölüşümde benzer bir değişime neden olacaktır (Malthus, 1798: 26; Ricardo, 1817: 300-304; a.g.e: 314). Ancak Say, Malthus'un, Zenginlerin tasarruf yapması sonucu ekonomide efektif talebin düşük olmasından kaynaklanan arz fazlasının oluştuğu durumların ortaya çıkabileceği görüşüne karşıdır. Say'e göre, üretilen her mal kendi talebini yarattığından; herhangi bir ekonomide talep yetersizliğinden kaynaklanan bir durgunluk söz konusu değildir (Say, 1803: 132-133):

> *"Girişimcilerin karşısındaki en büyük sorunun, bir malın üretimi değil, o malı satabileceği bir pazarın bulunması olduğu iddia edilir. Oysa eğer talebin oluşması sonucu mallara erişim, dolayısıyla söz konusu malın üretimi sorunsuz gerçekleşebilseydi, talebi yüksek olan mallar olabildiğince bol olurdu…"*
>
> *...Emeğini, bir çeşit faydanın yaratılmasında değer taşıyan nesnelere yatırım yapmaya uygulayan bir adam; satın alma araçlarına sahip olmadıkları sürece, başka insanların, böyle bir değeri takdir etmelerini ve buna ödeme yapmalarını bekleyemez. Bunun anlamı şudur: belli bir malı satın almak isteyen diğer insanlar, satabilecekleri başka ürünlerin değerlerine; yani sanayinin, sermayenin ve toprağın diğer meyvelerine sahip olmaları gerekir. Bu da bizi ilk bakışta çelişkili gibi görünen bir sonuca götürür: ürünler için talep yaratan şey bizzat üretimin kendisidir."*

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Say'e göre Bir malı üreten kişi bunu, ihtiyaç duyduğu başka mallarla mübadele etmek için üretmektedir. Dolayısıyla ürettiği her mala karşılık talep ettiği bir mal vardır, bir başka deyişle herkes ürettiği mal miktarının tamamını tüketmektedir. Say yasası, üretilen her malın, aynı zamanda gelir anlamına gelmesi nedeniyle, bunların arzının gerçekleşmesinden itibaren anında talep

edileceğini; bir başka deyişle her arzın kendi talebini yaratacağını ifade eder (Say, 1803: 132-133; Aydın, 2012: 10-13). Bu varsayımlara göre ekonomide arz fazlanın oluşması normal şartlarda söz konusu değildir; ancak arz fazlası oluşacak olsa bile, bu fazlalığın nedeni diğer malların az üretilmesidir. Böylesi istisnai bir durumda dahi piyasa, kendiliğinden tekrar dengeye gelecektir.

Burada sanki hane halkı gelirinin tamamını tükettiği, hiç tasarruf yapmadığı gibi sonuç ortaya çıkıyormuş gibi görünsee de; aslında hane halkı, gelirinin bir bölümünü ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri edinmek için harcarken; geri kalanını ise, faiz geliri elde etmek amacıyla tasarruf eder. Burada sözü edilen tasarruf yastık altına alınarak ekonominin dışına çıkmaz; aksine, ihtiyaç fazlası bu birikimler, bunları daha verimli alanlarda değerlendirme imkan ve kabiliyetine sahip başka "girişimcilerin" kullanımına sunularak yatırıma dönüştürülmüş olur (Say, 1803: 139).

> *"Sadece tüketimin teşvik edilmesi ticarette fayda sağlamaz; zorluk, tüketim arzusunu uyarmakta değil, üretim araçlarının sağlanmasında yatar; ve biz üretimin tek başına bu araçları sağladığını gördük. Bu nedenle, iyi hükümetin amacı üretimi teşvik etmek olduğu halde; kötü bir hükümetin amacı ise tüketimi teşvik etmektir."*

Dolayısıyla kazanılan her kuruş doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomiye/dolaşıma geri dönmüş olur. Hane halkının tasarruf miktarı, faiz oranıyla doğru orantılıyken; yatırım miktarı faiz oranıyla ters orantılıdır. Bu koşullar altında yine toplam arz toplam talebe eşit olmaktadır.

Kapitalist ile girişimci arasında kesin bir ayrım yapan ilk Klasik düşünür olan Say'e göre, bir girişimcinin mal arz etmesinin nedeni bunun karşılığında başka mallar talep etmesi olduğundan üretilen her mal mutlaka başka mallarla takas edilerek karşılığını bulur. Say'in analizinde para sadece değişim aracıdır; mallar başka mallarla üretilir ve yine başka mallarla mübadele edilir. Bu nedenle de arz fazlası oluşmaz; yani herkes ürettiği kadar, bir başka deyişle herkes kazandığının tamamını tüketmiş olur ki

bu, 'Say Yasası'nın en çok eleştirilen yönlerinden biridir. Yukarıda ifade edilen eşitlik Say (1803)'in eserinden bir başka alıntıyla açıklanabilir (s. 133):

> *"Bir esnaf, "Yünlülerim karşılığında başka ürünler istemiyorum, para istiyorum" diyorsa, her şeyden önce müşterilerinin başka bir malın satışından para kazanmadan onun parasını ödeyemeyebileceğini anlamakta zorlanmasa gerek. Sen sadece para istediğini söylüyorsun; bense, senin sadece diğer malları istediğini söylüyorum; parayı değil. Ne için? Aslında parayı mı istiyorsun? Gerçekte bu ticaretiniz için bir stok, hammadde veya erzak satın almanız için değil mi? İşte bu nedenle, istediğiniz şey ürünlerdir, para değil."*

Denilebilir ki, malların başka mallarla değiştirildiği bir sistem içinde açıklanmış olması, Say'in mahreçler yasasının geçerli kılan ve işlemesini sağlayan en önemli özelliğidir. Arz edilen her malın kendi değeri kadar talep yaratmasının bir gereği de, mal fiyatlarının maliyetlerine eşit olması ve maliyetlerin de faktör gelirlerine eşit olmasıdır; ancak bu koşullar altında toplam arz toplam talebe, toplam maliyetler de toplam gelirlere eşit olabilmektedir.

2.3. THOMAS ROBERT MALTHUS

İngiltere Kilisesi'nde (Church of England) bir papaz iken iktisatla ilgilenmeye başlayan T. R. Malthus, (1766-1834) İngiltere'de 'Siyasal İktisat Profesörü' ünvanını alan ilk kişidir. Ancak bu onu önemli kılan tek özelliği değildir; 1798'de yayınlanan ünlü "*An Essay On The Principles Of Population*" *(Nüfus'un İlkeleri Üzerine Bir Deneme)* adlı eseri onu demografı ve nüfus teorisinin babası olarak tarihe geçirmiştir. Ardından, 1820'de J. B. Say'in mahreçler yasasını reddeden ilk görüşlerin yer aldığı *"Principles of Political Economy" (Siyasal İktisadın İlkeleri)* başlıklı eserini yayınlamıştır (Skousen, 2003: 75-78).

David Ricardo'yla iyi bir dostluk ilişkisi olan Malthus, Ricardo'yla yaptığı uzun ve aydınlatıcı yazışmalarıyla bilinir. Dostunun aksine, Malthus korumacı tahıl

yasalarının devam etmesi gerektiğini savunmuştur (Hodgson, 2007:1). Ancak bu aralarındaki tek ihtilaf değildi. Malthus ve Ricardo, birikim, kariyer ve kişilik açısından taban tabana zıt özelliklere sahiptirler.

Malthus, üst-orta sınıf bir İngiliz ailesinin mensubu; Ricardo ise, Hollanda göçmeni, Yahudi bir tüccar bankacının oğluydu. Malthus, Fransız devrimi yanlısı olan aydın bir babanın (bu konuda yaptığı açıklamalar nedeniyle nedenle hapse girmiştir) ellerinde, akademisyen olmak için özenle eğitilmiş, ne var ki oğul Malthus, (görünüşe göre) bir devrim düşmanı olmuştur; Ricardo ise, daha on dört yaşındayken babasının işlerinde çalışmaya başlamış, standart bir akademik eğitim görmemiştir. Malthus'un hayatı, akademik araştırmalarla geçmiştir ve kendisi Doğu Hindistan Şirketi'ne genç yöneticiler yetiştirmek üzere üniversitede ders veren ilk profesyonel iktisat profesörüdür; Ricardo ise herhangi bir yükseköğretim görmemiş, fakat yirmi iki yaşında kendi işinin patronu olmuştur. Malthus'un hayatı ekonomik sıkıntılarla boğuşarak geçmişken; hayata 800 sterlinle atılan Ricardo ise, genç yaşında kayda değer bir servetin sahibi olmuş ve 1814'te, kırk iki yaşındayken, kesin rakamı bilinmemekle birlikte milyonlarca sterlin olduğu tahmin edilen bir servetle emekli olmuştur (Sraffa & Dobb, 1955: 67-73).

Daha da ilginç olan ise, İşadamı Ricardo, emekliliğinde kurgusal bir dünyanın görünmeyen yasalarıyla ilgilenen bir teorisyene dönüşürken; bir akademisyen olan Profesör Malthus, bu yasaların somut dünyaya uyup uymadığını merak etmiş, maddi dünyanın gerçekleriyle uğraşmıştır. Malthus'un bu pratik yaklaşımı ve hesaplama biçimi onu olumsuz sonuçlara ulaştırmış ve kendisini, geleceğin felaketini haber veren bir karamsar olarak tarihe geçmesine neden olacak olan bir eser yazmaya sevk etmiştir (bkz. Malthus, 1798).

İkisi arasındaki bir başka ilginç zıtlık ise, büyük bir servet sahibi ve sonraları kendisi de bir toprak sahibi olacak olan Ricardo'nun, fikirleriyle toprak sahiplerinin çıkarlarına karşı mücadele etmesi; buna karşılık mütevazı bir gelire sahip olan

Malthus'un, zengin toprak sahiplerini savunmasıydı. Toprak sahibi Ricardo, 1815 'te bir yazısında (Heilbroner, 2013: 75):

> *"Toprak sahiplerinin çıkarları, toplumdaki diğer her sınıfın çıkarlarına her zaman aykırıdır."*

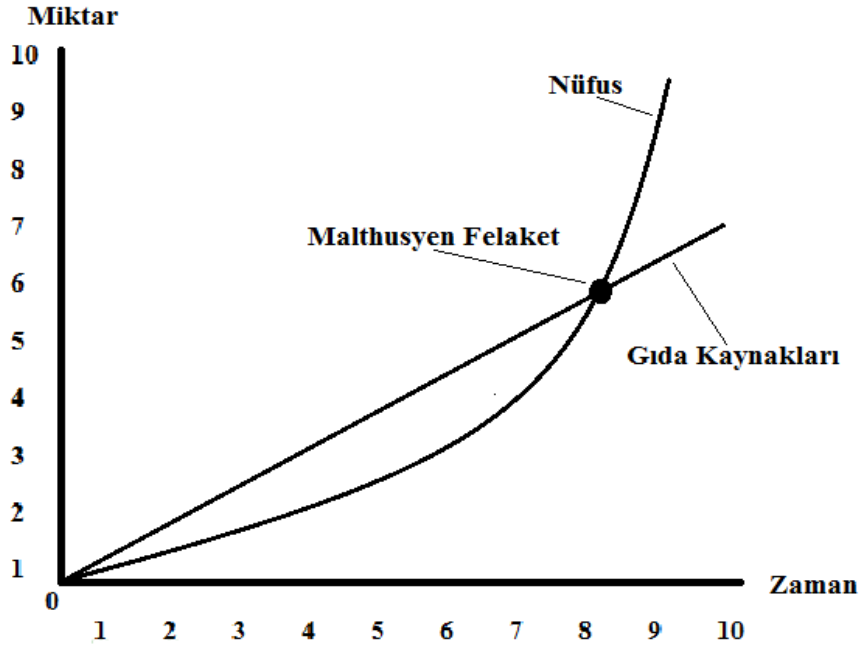
Şeklindeki sözleriyle kendisi de artık bir toprak sahibi olmasına rağmen toprak sahiplerine karşı safını belli etmekten çekinmemiştir. Malthus ise, yoksul kesimler aleyhine çiçek hastalığını, köleliği, çocuk ölümlerini savunan; aşevlerini, erken evliliği ve aileyi kınadıktan sonra evlenecek kadar yüzsüz bir insan tasvirindedir (Skousen, 2003: 80). Malthus, Ricardo'nun eserinden üç yıl sonra yayımladığı *"Eknomi Politiğin İlkeleri"* adlı eserinde, rantın meşruiyetini, toprak sahiplerinin lehine şu sözlerle savunmaktadır (Heilbroner, 2013: 88):

> *"Rant, şu an sahip olunan cesaretin ve bilgeliğin olduğu kadar, geçmişte kullanılan gücün ve kurnazlığın da ödülüdür. Topraklar, her gün, sanayinin ve kişisel yeteneklerin getirileriyle satın alınır. Bay Ricardo da bir toprak sahibidir (Land-Lord) ve söylemek istediğimin şey için iyi bir örnektir."*

Malthus'u iktisat tarihinin en itici figürlerinden biri haline getiren (nüfus teorisinden hareketle yoksullara yönelik getirdiği radikal öneriler ve toprak sahiplerini savunması gibi) görüşleri nedeniyle yargılamadan önce (her ne kadar bu, daha spesifik başka bir çalışmanın konusu olsa da), bazı gerçekleri öz olarak dikkate almak faydalı olabilir. Öncelikle onu özenle yetiştiren babası, Fransız devrimini savunduğu gerekçesiyle hapse girmiş aydın bir akademisyendir. Ayrıca kendisi, bu görüşlerini açıkladığı sırada Doğu Hindistan Ticaret Şirketi'nin bir çalışanı olması nedeniyle bir takım kaygıların etkisinden azade olamayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun da ötesinde Malthus, kendisiyle toplumsal konularda (görünürde), tamamen zıt görüşlere sahip olan David Ricardo'nun ölümüne kadar en iyi dostu olarak kalmayı başarabilmiştir (Sraffa & Dobb, 1955: 67-73).

Malthus'un, 1815 yılında yayımlanan "*Inquiry into the Nature and Progress of Rent"* (*Rantın Doğası ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme*) başlıklı çalışması, David Ricardo'nun 1817'de yayımladığı *Siyasal İktisadın Ve Vergilendirmenin İlkeleri* adlı kitabında, sermaye, rant, ücret ve bunların vergilendirilmesi konularında en çok faydalandığı eserlerin başında gelir (Ricardo, 1817: 5-6).

Hem azalan verimler yasasının, hem de Ricardo'nun emek-değer teorisinin temeli olmasının yanı sıra; sonraları Marx'ın eleştirilerinin hedefi olan Malthus'un nüfus teorisine göre, nüfus artış hızı, gıda maddelerinin artış hızından daha yüksektir. Şöyle ki geometrik diziye göre (1, 2, 4, 8, 16, 32…) artan nüfus kendi haline bırakıldığında her 25 yılda iki katına çıkmaktadır. Gıda maddeleri ise sadece aritmetik hızla (1, 2, 3, 4, 5, 6…) arttığından dünyadaki gıda rezervleri eninde sonunda tükenecek dolayısıyla gıda artışıyla orantılı olmayan bir nüfus artışı, suç açlık, sefalet ve ölümle sonuçlanacaktır (Marx, 1867: 382-502; Malthus, 1798: 33-40).

Şekil 2. Malthus'un Nüfus Artış Modeli

Malthus'un bu eserinde açıkladığı görüşler, sosyolojiden biyolojiye, farklı disiplinlerde yeni görüşlere kaynaklık etmiştir. Evrim kuramını aynı dönemde ama birbirinden bağımsız olarak geliştiren Charles Darwin (1809-1882) ve Alfred Russell Wallace (1823-1913) ile bu ikisinden yıllar önce "En iyiyinin hayatta kalması" terimini kullanan Herbert Spencer (1820-1903), Malthus'un nüfus teorisinden ilham aldıklarını belirtmişlerdir (Skousen, 2003: 77-78; a.g.e: 233).

Ancak Malthus'un nüfus ile ilgili öngörüleri teorik olarak mümkün görünmekle birlikte, henüz gerçekleşmediği gibi; yeterince açıklayıcı olmadığı yönünde sıklıkla eleştirilmiştir. Örneğin insan nüfusu ile gıda maddelerinin miktarı arasındaki artış seyrinin farklı hesaplama yöntemlerine tabi tutulmasının gerekçesi sunulmamıştır. Çünkü insan nüfusu, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren yaşam koşullarındaki iyileşme ve tıptaki gelişmelerden sonra geometrik olarak artmaya başlamıştır ve bu durum tarihin daha eski dönemleri için geçerli olmadığından gelecekte de geçerli bir kural olabileceği iddia edilemez (Skousen, 2003: 83-85). Ayrıca gelir düzeyi ile doğum oranı arasında, Malthus'un iddia ettiği gibi doğru yönde değil ters yönlü bir ilişki olduğu kanıtlanmıştır. Zira dünyanın birçok farklı ülkesinden elde edilen veriler, insanların refah düzeyi arttıkça daha az çocuk yapma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bitki ve hayvanların insanlardan çok daha doğurgan oldukları dikkate alındığında; sadece verimli alanları artırılmasıyla ilgili bir kıtlık söz konusu olabilecektir. Böylece ikinci varsayım da kuşkulu hale gelmektedir (Simon, 1995: 333):

> *"Kadınlar doğurmak için dokuz aya ihtiyaç duyarlar ve nadiren ikiz ya da üçüz doğururlar; ayrıca iki doğum arasında da çoğunlukla kayda değer bir zaman aralığı bulunmaktadır. Oysa pek çok hayvan (özellikle sığırlar, tavuklar, domuzlar, balıklar ve insanların beslendikleri öteki hayvanlar) çok daha doğurgandırlar. Buğday ve mısır gibi tahıllar ve tüm diğer bitkiler ise hayvanlardan da üretkendirler."*

İktisatçı Julian Simon (1995)'ten yapılan yukarıdaki alıntıda bu konudaki eleştiriler dile getirilmiştir. Gerçekten de, her ne kadar insan için bir gıda maddesi konumunda gibi görünse de; İnsan gibi buğday da biyolojik bir türdür ve her ikisinde de üreme fonksiyonları çeşitli etkenlerle sınırlanmıştır. İnsan ile insanın gıda olarak tükettiği, ancak nihayetinde birer canlı olan bitki ve hayvanların neden farklı çoğalma seyri izlemek zorunda olduklarına dair Malthus tarafından a-priori bir gerekçe sunulmamıştır (s. 333).

Malthus, temelleri Turgot (1776) tarafından atılan "azalan verim" kavramını, "*Nüfus'un İlkeleri Üzerine Bir Deneme"* adlı eserinde kullanmıştır. Eserinin sonraki baskılarında bunu daha da geliştirerek azalan verimler yasasını tanımlamış ve sonraları iktisat biliminde çok önemli bir yere sahip olacak olan bu kavramı ilk defa kullanan iktisatçı olmuştur. Bu kavram, belli bir miktar arazinin işlenmesinde daha fazla işgücü ya da sermaye eklendikçe çıktının artış oranının gitgide azalacağını ifade etmektedir. Ne var ki Malthus, nüfus büyümesi ile ilgili felaket senaryolarını geliştirirken teknolojik gelişmeler, suni gübre kullanımı ve yeni doğal kaynakların bulunması gibi faktörlerin olası olumlu etkilerini ihmal etmiştir (Skousen, 2003: 90-92).

Malthus, J. B. Say'in, literatüre mahreçler kanunu olarak giren, "her arz kendi talebini yaratır" tezini kabul etmemiş ve malların yine mallarla mübadele edildiği varsayımına şiddetle karşı çıkmıştır. Say, herkesin arz ettiği malın tamamını satabildiğini ileri sürer; oysa işçiler, ihtiyaç duydukları malları satın alabilmek için sadece emeklerini arz edebilirler. Öyleyse malların büyük bölümü, işgücü ile mübadele edilmek zorundadır; bu durumda arz fazlasının oluşmayacağı varsayımı gereği iş arayan herkesin, sahip olduğu niteliklere göre istediği gibi bir iş bulabilmesini gerektirecektir (Malthus, 1836: 317).

Malthus, refah döneminde zenginlerin, artan gelirlerinin büyük bölümünü tutumluluk güdüsüyle tasarruf ettiklerini, bu tasarrufların ancak bir kısmını yatırıma dönüştürerek nitelikli işçilerin istihdam edilmesini sağladığını savunur. Böylece,

piyasaya yeni malların girişi sağlanmakta; ancak, gerek işçi sayısının azlığı, gerek kısa sürede tüketim alışkanlıklarının değiştirilememesi nedeniyle, talep artışı çok yavaş gerçekleştiğinden, piyasada mal bolluğu oluşmaktadır. Zenginlerin aşırı tasarrufu, özellikle kapitalistin ekonomideki birincil işlevi olan yatırımı yapabilmek için tasarruf yapmak zorunda olması, efektif talep yetersizliğine yol açarak ekonomiyi durgunluğa iter ve üretimin düşmesine neden olur (Malthus, 1836: 318-320).

İlerde John Meynard Keynes'in *Genel teori'*sinin (1936) ana argümanı olacak olan talep yetersizliğinden kaynaklı durgunluğu önlemenin tek yolu ise (yaşamları için gereken zorunlu/geçimlik ücret karşılığı çalışan işçiler harcamalarını artırma şansına sahip olamadığından) ekonominin, tasarruf yapma yahut harcamasını artırma olanağına sahip diğer aktörleri olan toprak sahiplerinin tutumluluğu bir kenara bırakarak verimsiz harcamalar aracılığıyla gelir transferi yapmaya teşvik edilmesi ve böylece toplumun genel satın alma gücünün yükseltilmesi; devletin ise, istihdam yaratacak harcamalar yapmasından geçmektedir ki aslında bu ikincisi, yani devlet yardımları, Malthus'un bir önceki eseri olan *Nüfus'un İlkeleri Üzerine Bir Deneme'*de şiddetle karşı çıktığı bir başka konudur. Devletin yardım dağıtması bir yana; Malthus, her türlü sosyal yardımlara karşı çıkmakta ve yoksul kesimlerin nüfus artışının devlet tarafından kontrol altında tutulması gerektiğine inanmaktadır (bkz. Malthus, 1798).

T. R. Malthus, bir malın gerçek değerinin onu üretmek için gerekli sermaye ve emek miktarının birbirine oranlarının hesaplanmasıyla ortaya çıkacağını, fiyatlardaki her düşüşün ücretleri düşüreceğini ve bu ücret düşüşlerinin; bölüşümün diğer unsurlarından çiftçinin payı olan kâr ile toprak sahibinin payı olan rantın yükselmesine neden olacağını savunmaktadır.

2.4. DAVİD RİCARDO

Smith ve diğer Klasik iktisatçılar, üretim-fiyat odaklı analizlerinde bölüşüm konusuna da yer vermişlerse de bu konu, D. Ricardo ile birlikte daha fazla öne çıkmış ve resmiyet kazanmıştır. Bölüşüm kavramını kapitalizmin dinamiğinin belirleyici öğesi

olarak ifade eden Ricardo'nun emek değer teorisi, bölüşüm konusunu kapsamlı olarak ele alan teorilerin başında gelir (Rothbard, 1995 b: 82). Yani Ricardo'nun emek değer teorisi, sadece değişimde kullanılan değerler sorunu değil, aynı zamanda bölüşüm sorunu üzerine de inşa edilmiştir.

David Ricardo (1772-1823) 1772'de Londra'da on yedi çocuklu bir ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. On beşinci yy. sonlarında Portekiz ve İspanya'dan sürülen ve Hollanda'ya yerleşen Sefardik Yahudisi bir aileye mensup olan babası Abraham İsrael Ricardo, 1760'da buradan Londra'ya taşınmıştır (Sraffa & Dobb, 1955: 24; a.g.e: 54-61). Amsterdam'daki İbranî okuluna iki yıllığına gönderilen genç David, Londra'ya döndükten sonra, henüz on dört yaşındayken Londra Borsasında komisyoncu olan babasının yanında çalışmaya başlamış ve burada, başarılı bir borsacı olmanın gerektirdiği donanımlara sahip olma şansı yakalamıştır (s. 29-33).

Ne var ki 1793'te yirmi bir yaşındayken Priscilla Ann Wilkinson adında, Quaker (Religious Society of Friends) mezhebinden Hristiyan bir kızla evlenince ailesiyle ilişkileri bozulmuş, tercih yapma baskısına karşılık ailesini ve Yahudi cemaatini terk etmeyi seçmiştir. Sonraları kendisi de teslis inancını kabul etmeyen bir Hristiyan mezhebi olan Üniteryenliği benimsemiş, bazı kardeşleri de zamanla kendisiyle aynı yolu izleyerek Yahudi inancını terk etmişlerdir (s. 36-37).

Ailesinden ayrıldığında 800 Pound'u aşmayan malvarlığını, babasının çıraklığı sırasında kazanmış olduğu deneyimler ve yine bu dönem edindiği borsa kahvesindeki bağlantıları sayesinde Ricardo, gerek borsa komisyonculuğundan, gerek hükümetin borçlanma ihalelerinden kazandığı paralardan kısa zamanda büyük bir servetin sahibi olmuştur (s. 67-73).

Hayatı boyunca herhangi bir yükseköğretim görmeyen Ricardo'nun iktisada ilgisi 1799'da, banyoda dinlenirken eline aldığı Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* adlı eserini okumasıyla başlamıştı (McCulloch, 1888: 9). Ayrıca matematik, kimya ve jeoloji gibi bilimlerle de yakından ilgilenmiştir. 1814 yılına Gloucestershire'da satın

aldığı ve geniş bir arazisi bulunan Gatcomb malikanesinde sık sık entelektüel toplantılar düzenlerdi. Bu yıllarda, artık büyük bir servet sahibi ve aynı zamanda bir toprak sahibi olan Ricardo, borsaya olan ilgisini kaybetmiş ve iktisadî konularda çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Ricardo, kendisini iktisat tarihinin en önemli figürlerinden biri haline getiren ve onun en büyük şaheseri olarak kabul edilen "*Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri"* başlıklı kitabını 1817 yılında yayımlamış; 1819'da ise Avam Kamarasına seçilmiştir. 1823 yılında, elli bir yaşında, kulak iltihabından hayatını kaybettiğinde, yedi çocuk babasıydı (Skousen, 1995: 107).

Ricardo'nun bilinen ilk iktisadî çalışması 1811'de yayımlanan, *"The High Price of Bullion: a Proof of the Depreciation of Bank Notes."* (*Kıymetli Madenlerin Yüksek Fiyatı: Banknotların Değer Kaybı için Bir Kanıt)* başlıklı makalesidir. Enflasyonun nedeni olarak merkez bankasının sürekli para basmasını gösteren ve anti-enflasyonist para politikalarını savunan görüşlerini açıkladığı bu çalışması, monetarist okulun öncüsü niteliğindedir. Ayrıca 1815'te *"Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock*" (*Düşük Tahıl Fiyatının Hisse Senedi Kârları Üzerindeki Etkisi Üzerine Deneme)* adlı denemesinde, azalan verimler yasasının daha tutarlı bir versiyonunu, Malthus ile birlikte (çoğunlukla yazışmalar aracılığıyla) geliştirmiştir (McCulloch, 1888: 9-10).

Ancak Ricardo'yu iktisat tarihinin en önemli isimlerinden biri yapan en önemli katkıları, 1817'de yayımlayacağı *"Principles of Political Economy and Taxation" (Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri)* başlıklı eserinde şekillenmiştir. Bunlardan biri, uluslararası ticaret teorisinde devrim niteliğindeki 'Karşılaştırmalı üstünlük' modeli; bir diğer katkısı ise, Ricardo adıyla özdeşleşen ve bölüşüm sorununu inceleyen 'Emek-değer' teorisidir; ki bu konu, eserinin önemli bir bölümünü kapsamaktadır. İktisadi büyümeyi analizlerinin merkezine alan Smith, Malthus ve Say

gibi iktisatçıların aksine David Ricardo, incelemesinde bölüşüm sorununu, 'ekonominin temel sorunu' olarak tanımlamıştır (s. 5).

1809-1810 döneminde İngiltere, savaştan kaynaklanan bir maliyet enflasyonu kıskacındaydı ve Bank of England altın standardını askıya alarak para basmaya ağırlık veriyordu. Ricardo, "*Kıymetli Madenlerin Yüksek Fiyatı"* (1811) başlıklı çalışmasında, İngiltere'deki enflasyonun, nedeni olarak, Bank of England'ın aşırı para basmasını gösteriyordu. Ricardo, bu politikaya karşı daha önce David Hume'un açıkladığı, fiyatlar genel düzeyi ile dolanımdaki para ve kredi miktarı arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu tezi üzerine kurulu olan, *'Paranın miktar teorisi'*ni savunuyordu (McCulloch, 1888: 277-287).

Ricardo, İngiltere'de sağlam parayı yeniden tesis etmek ve enflasyonu düşürmek için, Bank of England'ın, dolaşımdaki para miktarını, bu paraların karşılığı olan altın ve gümüşün değerine eşitleninceye kadar, kademeli olarak azaltmasını önermiştir. Bu anti-enflasyonist politikanın, ülkenin dış ticaretine olası zararlı sonuçları olabileceğini kabul etmekle birlikte, bunu adil ve gerçek değeriyle işlem gören ulusal paranın oluşturulması için gerekli bir ön koşul olduğunu ve kademeli bir uygulama ile yan etkilerin minimize edilebileceğini ileri sürmüştür (McCulloch, 1888: 403).

2.4.1. Tahıl Modeli ve Azalan Verimler Yasası

Ricardo, azalan verimler yasasının kendine özgü bir versiyonunu, 1815'te yayımladığı (*Düşük Tahıl Fiyatının Hisse Senedi Kârları Üzerindeki Etkisi Üzerine Deneme)* adlı denemesinde geliştirmiştir (Ricardo, 1815: 330-347). Bu çalışmasında uyguladığı soyutlama yöntemi ve belirlediği varsayımlar, aynı zamanda 1817'de yayımlayacağı *İlkeler*'inde uygulayacağı soyut kuramlaştırmanın bir ön adımı niteliği taşımaktadır. Ricardo, toprak kıtlığının düşük iktisadi büyümeye neden olacağı tezini savunmaktadır.

Ricaedo, tek sektörlü bu basit tahıl modelinde, tezini kanıtlamak için bir takım basitleştirici varsayımlar belirlemekteydi (Ricardo, 1815: 331-333):

1. Modelde, ekonomi, tahıl üretimi yapan büyük bir çiftlik gibi ele alınarak analiz edilmektedir.

2. Asgari geçimlik düzeyde sabit bir reel ücret düzeyi geçerlidir (Ücretlerin tunç kanunu).

3. Sabit bir sermaye emek oranı varsayılmıştır, yani her bir işçi için bir kürek ya da bir orak gibi.

Yukarıdaki temel varsayımlar *İlkeler'*inde de varlığını koruyarak Emek-değer teorisinin temelini oluşturmuştur. Ricardo'nun modelinde işçiler, Malthus'un nüfus yasası gereği uzun dönemde asgari geçimlik ücrete mahkûmdur. Zira bu yasaya göre, ücretlerin yükselmesi ile artan refahın, işçilerin üreme dürtülerini harekete geçirdiği; daha fazla çocuk yapmanın sonucunda da nüfüsun ve dolayısıyla işgücü arzının artırması suretiyle ücretlerin tekrar eski geçimlik düzeye doğru düşmesiyle sonuçlandığı varsayılmaktadır (bkz. Malthus, 1798).

Çiftçinin kârları için de aynı durum söz konusudur. Çiftçiler (ki burada sermayedarla aynı anlamda kullanılmaktadır), mekanik bir biçimde tasarruf eden ve bu tasarruflarla yatırım yapan, ya da daha basit bir ifadeyle kârlarını biriktiren, piyasa aktörleridirler (Ricardo, 1817: 209-216) Kârlar ise, ancak ücretler daha düşük olduğunda artırılabilmekte, ya da tersi olmaktadır. Bu sistemde, hem kârların hem de ücretlerin aynı anda yükselmesi mümkün değildir. Kârlar yükseldikçe, ücretler aynı oranda azalmakta ya da tersi olmaktadır (Ricardo, 1817: 88; Ricardo, 1815: 330-332). Ücretler ile kârlar arasındaki bu karşıtlık, "*Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri"* eserinde bölüşümün temel ilkesi haline gelmiştir.

Dahası, "azalan verimler yasası" nedeniyle kârlar da, tıpkı ücretler gibi uzun dönemde düşme eğilimindedir. Yukarıda belirtilen aynı gerekçelerle (nüfus teorisi),

yükselen ücretler nüfus artışına neden olmakta, bu da doyması gereken daha fazla boğaz anlamına geldiğinden, daha fazla toprağın işlenmek üzere tarıma katılması gerektiği anlamına gelmektedir. Bunu gerçekleştirmenin tek yolu ise daha az verimli toprakların kullanıma açılmasıdır.

Nüfus artışı tahıl fiyatlarını yükselterek işçilerin reel gelirinin düşmesine neden olurken, toprağa olan talebi ve dolayısıyla toprak sahibinin rantlarını artırır. Zaten asgari geçimlik ücretle çalışmakta olan işçilerin reel geliri, yani alım gücü düşünce, ya açlık sorunu ortaya çıkacak, ya da ücretler artacaktır. İşçilerin, çalışmaya devam edebilmeleri için, en azından yaşamalarına ve çalışma takatlerini yenilemelerine yetecek kadar beslenmeleri gerektiğine göre, çiftçiler, emeğin ücretine zam yaparak işçilerin reel gelirinin, bir başka deyişle alım gücünün eski seviyeye çıkmasını sağlamak durumunda kalırlar (Ricardo, 1815: 332-336). İşte işçilere yapılan bu fazladan ödeme, ancak çiftçinin kârlarından kısılarak yapılabildiğinden uzun dönemde çiftçinin kârları da azalan verimler yasasına tabi olmaktadır.

İşgücü ücretleri ile gıda fiyatları arasında doğru yönlü bir ilişkinin mevcut olduğu böyle bu durumda; rantın, kârın ve ücretin bölüşümden aldıkları payları düzenleyen ve yukarıda açıklanan ilkelerin doğru olduğu varsayımı altında, sermayenin genel kârı, ancak gıda maddelerinin değerinde bir düşüş olmasıyla artırılabilir. Böyle bir düşüş ise ancak üç nedenden kaynaklanabilir (Ricardo, 1815: 337):

1. Çiftçinin piyasaya daha fazla miktarda ürün arz etmesine olanak sağlayacak olan emeğin reel ücretinin düşmesi.

2. Tarımsal üretimde, verimliliğin artması; yani üretimde kârlılığı artırmaya yarayacak olan teknolojik ilerlemeler.

3. Tahılın, yurtiçinde yetiştirilebileceğinden daha ucuz bir fiyata ithal edilebileceği yeni pazarların keşfedilmesi.

Dolayısıyla Tahıl modelinde, toprak, emek ve sermaye gibi girdiler, tamamen tahıl fiyatıyla ilişkilidir. İşgücü arttıkça, onları beslemek için gerekli olan fazladan tahıl ilâve toprak gerektirecektir. İhtiyaç duyulan bu ilave topraklar daha az verimli olduğundan aynı toprağa daha fazla emek ve sermaye yatırılsa dahi sonuç değişmeyecek; net çıktı düşecek, ekonomik büyüme ise yavaşlayacaktır.

Birinci koşulun sağlanmasının, işgücünün kendini yenileme zorunluluğu nedeniyle, teorik olarak mümkün olmadığı yukarıda görülmüştü. Alınacak makinelerin satın alma ve amortisman maliyetlerinin, bunların üretimde yaratacakları katma değerden düşük olması koşuluna bağlı olması nedeniyle ikinci koşul da kuşkulu hale gelmektedir. Geriye söz konusu ürünlerin daha ucuz pazarlardan temin edilmesi seçeneği kalmaktadır; böylece serbest ticaretin yanı sıra uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmanın da neden zorunlu olduğunun açıklanması gereği açığa çıkmıştır.

2.4.2. Uluslararası Ticaret ve Karşılaştırmalı Üstünlük Yasası

Ricardo, 1817'de yayımladığı ve en önemli çalışması olarak bilinen *İlkeleri*'inde, yukarıda açıklanan tek-sektörlü tahıl modelini üç sektörlü olacak biçimde değiştirmişse de, kullandığı araçlar ve vardığı sonuç değişmemiştir, yani birim toprak başına giderek azalan bir verim söz konusudur. Ricardo, bu karamsar sonucun tersine çevrilebilmesi amacıyla İngiltere'nin tahıl ve tüm diğer tarımsal ürünlerin ithalatına getirdiği sınırlama ve tarifelerin belirlendiği Tahıl Yasaları'nın kaldırılmasını önermiştir. Tahılın ucuz pazarlardan ithal edilerek tahıl fiyatları ucuzlatılarak işgücü ücretlerini düşürülmesi, böylece kârları artırılmış olan çiftçilerin daha fazla yatırım yapmaları sağlanabilir ve dolayısıyla gerçek anlamda ve daha yüksek oranda bir ekonomik büyüme gerçekleştirilebilirdi (bkz. a.g.e: Bölüm VII). Varılan bu sonuç, Ricardo'yu serbest ticaretin ateşli bir savunucusu hâline getirmiştir. (Ricardo, 1817: 89):

> *"Serbest ticaretin kusursuz işlediği bir sistemde, her ülke doğal olarak emeğini ve sermayesini kendisi için en faydalı olan işkollarına yatıracaktır. Bireysel çıkarını kollama yolundaki bu arayış, hayranlık uyandıran bir biçimde, bütün*

toplumun genel iyiliğini de beraberinde getirir. Bu arayış, çalışmayı teşvik ederek, yeteneği ödüllendirerek, doğanın bahşettiği özgün güçlerin en etkin biçimde kullanılmasını sağlayarak emeği en verimli ve en tutumlu iş göreceği bir biçimde dağıtılmasını sağlar. Genel mal kütlesini artırarak herkese yarar sağlar, ortak çıkar ilişkileri ve etkileşim kurarak tüm uygar dünyayı evrensel bir uluslar topluluğu halinde birbirine bağlar. Şarabın Fransa'da ya da Portekiz'de yapılmasını, zahirenin Amerika'da ya da Polonya'da üretilmesini, çeşit çeşit makinelerin ve diğer malların da İngiltere'de üretilmesini belirleyen de işte bu ilkedir."

Ricardo'nun serbest ticaretle ilgili fikirleri, arkadaşı ve iktisatçı meslektaşı, James Mill (John Stuart Mill'in babası) ile yaptığı yüz yüze görüşmeleri ve mektuplaşmaları kapsayan uzun tartışmalar sırasında ortaya çıkmıştır. Aslında Rothbard (1995 b) gibi kimi araştırmacılar, söz konusu yasanın asıl kuramcıları olarak James Mill'i ve hatta ondan da önce Robert Torrens'i gösterirler (Rothbard, 1995 b: 95-98). Bununla birlikte Ricardo, bu kavramı sistemleştiren ve popüler hale getiren kişi olarak kabul edilmektedir.

Karşılaştırmalı üstünlük yasasını, İngiltere ile Portekiz arasında yapılacak bir ticareti ele alarak açıklayan Ricardo, İngiltere'nin kumaş, Portekiz'in ise şarap üretiminde maliyet avantajına sahip olduğu varsayımından hareket ederek sonuca ulaşmaya çalışmaktadır (Ricardo, 1817: 85-103). Burada da, tezini kanıtlamak için bir takım basitleştirici varsayımlar belirleyerek işe başlar.

Örneğin İngiltere'de belli bir miktar kumaş üretebilmek için 120, aynı miktar kumaşı üretmek için Portekiz'de ise 90 işçinin bir yıllık emeğine ihtiyaç duyulmaktadır. Buna karşılık belli bir miktar şarap üretmek için İngiltere'de 180 işçinin bir yıllık emeğine ihtiyaç duyulurken, Portekiz'de, 60 işçinin bir yıllık emeğine ihtiyaç duyulmaktadır (Ricardo, 1817: 90-91). Aşağıdaki tabloda, İngiltere ve Portekiz'in iki

malın üretim maliyetindeki üstünlük (maliyet avantajı) durumları gösterilmiştir (Ricardo, 1817: 90-91):

Tablo 3. Karşılaştırmalı üstünlük yasası

	Gerekli İşgücü	
	İngiltere	**Portekiz**
1 birim kumaş	**120**	**90**
1 birim şarap	**180**	**60**

Daha kolay bir açıklama yapmak adına, Ricardo'nun (1817) eserinde verdiği örneğin, sayısal değerleri değiştirilerek oluşturulan yukarıdaki tablo yorumlandığında görülecektir ki, her iki malın üretimi için de Portekiz, açık bir üretim maliyeti avantajına bir başka deyişle mutlak üstünlüğe sahiptir (s. 90-91). Bu nedenle ilk bakışta (ya da Smith'in bakış açısıyla) Portekiz'in, hem şarap, hem de kumaş üretimine devam edip İngiltere'ye ihraç etmesi gerektiği sonucuna varılacaktır. Mutlak üstünlük yasasına göre Portekiz'in bu mallardan birinde uzmanlaşıp diğerini İngiltere'den ithal etmek faydalı görünmese de; Ricardo, böyle bir durumda bile işbölümü ve uzmanlaşma sayesinde dış ticaretin ticaret yapan iki ülke için de karlı olacağını, karşılaştırmalı üstünlük yasasıyla kanıtlamıştır.

Şöyle ki: Kumaşı üretmek yerine İngiltere'den ithal etmeye karar veren Portekiz, kumaş imalatında istihdam ettiği 90 işçiyi şarap üretimine kaydırdığında, Portekiz'in şarap üretimi bir buçuk birim artacak, kumaş üretimi ise bir birim azalacaktır. Aynı şekilde İngiltere de şarap üretiminden vazgeçtiğinde, bu sektörde çalışan 180 işçiyi buradan çekip kumaş üretiminde istihdam ederse; İngiltere'nin de kumaş üretimi yarım birim artarken, şarap üretimi bir birim azalacaktır. Dış ticaretin olmadığı ilk durumda iki ülkenin toplam üretimi şu şekilde gerçekleşmiştir:

2 birim kumaş ve 2 birim şarap olacak biçimde toplam çıktı 4 birimdir. İşbölümü ve uzmanlaşma kararı alınıp ticarete başlandıktan sonra, iki ülkenin toplam üretimi toplandığında çarpıcı bir sonuç ortaya çıkmaktadır: İngiltere, 2,5 birim kumaş üretirken; Portekiz 2,5 birim şarap üretmiş ve toplam çıktı 5 birim olmuştur. Her iki ülke de üretimi görece maliyetli olduğu için üretmekten vazgeçtikleri malı, diğer ülkeden daha ucuza ithal etmiş; yapılan ticaret sonucunda fazladan yarım birim kumaş ve yarım birim de şarap olmak üzere toplam bir birim; yani % 25'e tekabül eden ekstra ürün ortaya çıkmıştır.

Burada dolaylı olarak gerçekleşen olay, aslında İngiltere'nin, 180 işçinin emeğinin ürününü, 120 işçinin emeği ile üretmiş olması; bir başka deyişle, emek takası gerçekleştirmiş olmasıdır. Oysa aynı ülke sınırları içindeki bireyler arasında böyle bir değiş tokuşun gerçekleşmesi mümkün değildir. Bir başka deyişle, 180 İngiliz'in emeğinin ürünü ile 120 İngiliz'in emeğinin ürünü arasında bir değiş tokuş yapılamaz; fakat 100 İngiliz'in emeği, dış ticaret sayesinde 160 Portekizlinin, 180 Rus'un ya da 120 Amerikalının emeğiyle değiştirilebilir (s. 92). Aynı kural ve sonuç, karşı taraf için de geçerlidir.

Kuşkusuz gerçek hayatta burada belirtildiği gibi, bir malın üretiminden topyekûn vazgeçiş yoktur. Karşılaştırmalı üstünlük yasasının işlemesi için de böylesi radikal bir vazgeçiş gerekli değildir; yukarıdaki örnekteki kazanç artışı, ilgili malların üretiminin kısmen azaltılıp artırılması durumunda da geçerli olacaktır. Ricardo, bu fiyat farklılığını, sermayenin uluslararası dolaşımının sınırlı olmasına bağlamaktadır (s. 92). Zira sermaye, daha kârlı işkollarına yatırılmak üzere ülkeler arasında serbestçe hareket edebilirse, farklı ülkelerde farklı yatırım maliyetleri söz konusu olamayacak; dolayısıyla fiyatlar arasında da büyük farklılıklar görülmeyecektir.

Ricardo, İngiltere Parlementosu'nda iken sağlam para ve serbest ticaret konularındaki ikna edici savunmaları sonucunda, 1844'ten itibaren İngiltere'de, anti enflasyonist para politikalarının uygulanmasında ve 1846'da tarımsal ürünlerin ticaretini

yüksek gümrük tarifeleriyle engelleyen ünlü Tahıl Yasalarının iptal edilmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu iki önemli değişiklikten sonra İngiltere, hızla sanayi üretim merkezi haline gelmiş; tarımsal ürünlerini önemli ölçüde ithal edip, karşılığında tekstil ve sanayi ürünleri ihraç etmeye başlamış ve Sanayi Devrimini gerçek anlamda harekete geçirmiştir (Skousen, 2003: 99-100).

2.4.3. Emek-Değer Teorisi

"Yeryüzündeki tüm ürünler, emeğin, makinelerin ve sermayenin bir arada kullanılması ile elde edilen her şey, toplumu meydana getiren üç sınıf arasında bölüşülür; bu üç sınıf, toprak sahibi, toprağın ekilip biçilmesinde gereken mal mevcudunun, bir başka deyişle sermayenin sahibi ve son olarak emekleriyle toprağı işleyen işçiler olarak adlandırılır.

"Bununla birlikte, yeryüzündeki toplam ürünlerin bölüşümünden, bu sınıfların her birinin rant, kâr ve ücret adı altında aldıkları payların oranları da, toplumun gelmiş olduğu aşamaya göre, epey farklı olacaktır; toprağın gerçek verimi, üretimde sermayenin ve emeğin yoğunluk derecesi, beceri, ustalık ve ekimde kullanılan araç-gereçler gelirin dağılımında belirleyicidir. Söz konusu gelir dağılımını düzenleyen yasaların saptanması ise, Siyasal İktisat'ın en temel sorunudur."

Yukarıdaki alıntı, Ricardo'nun, "*Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri"* başlıklı eserinin önsözünden yapılmıştır (s. 5). Bu kısa pasaj, Ricardo'nun; eserinin ağırlık merkezini özetlemesi açısından önemlidir.

Malların, başka mallar ve emek tarafından üretildiği ve alınıp satılabildiği bir sistemde, çözülmesi gereken ilk problem malların değişim oranlarının; bir başka deyişle değerlerinin saptanması olmaktadır. Çünkü değişim değerleri belirlenmeksizin, sermaye birikimi ve bölüşüm gibi sorunların incelenebilmesi mümkün değildir. Bu sorunun büyüklüğünü ise hala çözülememiş olmasından anlamak mümkündür.

Adam Smith, altın-gümüş fiyatlarının piyasadaki arz-talep koşulların değişmesi sonucunda dalgalanmalara tabi olduğu gerekçesiyle malların değerinin, harcanan mutlak emekle veya aynı emeğin piyasada satın alabileceği zahire miktarıyla ölçülmesi gerektiğini öne sürmüştü. Oysa Ricardo, zahire fiyatları ve (Malthusçu nüfus-ücret yaklaşımından dolayı) işçiye yapılan ödemelerin de, altın ve gümüş fiyatlarının tabi olduğu arz-talep dalgalanmalarına tabi olduğunu; bu nedenle de değerin saptanmasında bir ölçüt olarak kullanılamayacaklarını ileri sürer.

Ricardo'ya göre bir malın değeri, o malı üretmek için harcanan göreli emek miktarı tarafından belirlenir; Emekçiye ödenen ücretin çokluğu ya da azlığının ya da zahire fiyatlarının, malın değerinin belirlenmesinde herhangi bir belirleyiciliği yoktur. Yine Ricardo'ya göre, hiçbir işe yaramayan veya bireylere hiçbir bakımdan doyum sağlamayan bir mal, ne kadar kıt olursa olsun; elde edilmesi için gereken emek miktarı ne kadar çok olursa olsun, değişim değerinden yoksun olur (Ricardo, 1817: 7-15). Yani kıt bir malın aynı zamanda alıcısına bir fayda (gıda giyim vs.) veya tatmin (altın, elmas vs.) sağlaması de gerekmektedir; ancak faydalılık, değişim faaliyeti için bir kriter olmaktan uzaktır. Su veya hava örneğinde olduğu gibi faydalılık, değişim değerinin mutlak ölçütü olamamaktadır. Dolayısıyla malların gerçek değerlerinin kaynağı, elde edilmeleri için gereken nispi emek ile birikmiş emek olarak tanımlanan sermaye miktarı ve kârdan oluşan üretim maliyetidir (Ricardo, 1817: 314). Bunlara faydalı ve az bulunur olma kriteri eklendiğinde ise değişim değeri elde edilir.

Ricardo'nun emek-değer teorisine göre, bir ekonomide nüfus artınca gıda talebi de artar; bu da gıda fiyatlarının yükselmesine neden olur ve aynı zamanda yeni kaynak arayışlarını tetikler. Böylece sadece verimli topraklarda yapılmakta olan tahıl üretimi, rant getirisi daha az olan, verimi düşük topraklara, oradan da hiç rant getirisi sağlamayacak ölçüde verimsiz olan topraklara doğru genişler (Ricardo, 1817: 40).

Üretimin verimli topraklarda gerçekleştiği ilk durumda, elde edilen tahılın değeri, bu tahılın üretiminde kullanılan sermaye, emek ve rant giderleri tarafından

belirlenmektedir. Bu durumda elde edilen gelirin bölüşümü de yine bu üç faktör arasında gerçekleşir (s. 42).

Üretimin verimsiz topraklarda gerçekleştiği ikinci durumda ise tahılın değeri, rant ödemesi söz konusu olmadığından, sadece sermaye ve emek tarafından belirlenmektedir. Verimsiz topraklara rant ödemesi yapılmadığından, rant geliri elde eden bir sınıf da mevcut almaz. Böylece bu üretim tipinde bölüşüm, sermaye ile emek arasında gerçekleşmiş olur (s. 44-45). Bundan sonra sermayenin ve emeğin tanımlanması ve bunlardan birinin ötekinin cinsinden ifade edilerek, denklemdeki bilinmeyenlerin sayısı düşürülmesi gereği ortaya çıkmıştır. Böylece sistem bir kademe daha basitleştirilmiş olacaktır.

Gerek Smith, gerek se Ricardo açısından sermayenin, aslında işçinin emeğinin verimini artırmaya yönelik alet ve makineler olduğunu belirtmekte fayda var. Sözgelimi: toprağın kazınması; ekinlerin biçilmesi, toplanması ve aktarılması gibi işler, elle yapılmak yerine, kürek, orak, tırmık, yaba gibi aletler kullanılarak yapıldığında, birkaç işçinin yapabileceği işi tek bir işçi yapabilecektir. Aynı şekilde bu işler, daha ileri aşamalarda ekme-biçme makineleri ile yapıldığında verim daha da artacaktır. İşte emeğin verimini artırmaya yönelik üretilen bu tip alet ve makineler sermayenin ta kendisidir. Burada yeni olan şey işçinin alet ve makinelerle donatılması, bir başka deyişle emeğin sermaye ile donatılmasından ibarettir.

Bu durumda sermayenin kaynağının ne olduğu; kim ya da ne tarafından üretildiği şeklinde bir soru ortaya çıkmaktadır. İkinci durumda verimsiz topraklarda üretim yapılması sonucu, rant faktörünün devre dışı kalmasıyla birlikte model, bir kademe daha basitleştirilmiş olmaktadır. Bu soyutlamanın getirdiği avantajı kullanan Ricardo, sermayeyi emek cinsinden ifade etmeye çalışmıştır. Zira bunda başarılı olabilirse, üretimin tamamen işgücü tarafından gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılabilecekti.

David Ricardo, Smith'in:

"*Emek, her şeyin ilk ve asıl satın alma bedeli olarak ödenmiş akçesi; her zaman, her yerde her türlü malın değerinin kıyaslanabileceği tek ölçü birimi ve dünyadaki bütün zenginliklerin kaynağıdır."*

Sözleriyle tanımladığı *'sermayenin de ilk kaynağı emektir"* ilkesini benimsemiş ve bu bağlamda sermayeyi 'dolaylı emek' ya da 'birikmiş emek' olarak tanımlamıştır (Sraffa & Dobb, 1951: 410).

Ricardo'ya göre sermayeyi üreten de emek olduğuna göre, emeği doğrudan emek, sermayeyi ise "birikmiş emek" ya da "dolaylı emek" olarak tanımlamak mümkündür (Ricardo, 1817: 300). Bu açıklamadan sonra da, rant getirisi olmayan verimsiz topraklarda, tahıl üretiminin sadece emek (doğrudan emek + dolaylı emek) tarafından gerçekleştirdiği, sonucuna ulaşılacaktır. İşte Ricardo'nun modeline "Emek-değer" teorisi denmesinin nedeni, üretimi ve büyümeyi gerçekleştiren tüm faktörlerin tek bir kaynağa (emeğe) indirgenmiş olmasıdır. Emek-değer teorisinin dayandığı başlıca varsayımlar, aşağıda verilmiştir (Ricardo, 1817):

1. Ricardo modelinde ekonominin tamamını tek ve büyük bir çiftlik gibi ele alınmıştır.
2. Sermayenin emeğe oranı tüm üretim dallarında sabittir. Örneğin, her bir işçi için bir kürek gibi (s. 17).
3. Malthusyen nüfus yasası gereği "Ücretlerin tunç kanunu" geçerlidir; yani işçiler, uzun dönemde sabit ve asgari geçimlik ücrete tabidirler. Ücretler yükseldiğinde artan refah, işçilerin daha çok çocuk yapmasına neden olur, bu da işgücü arzının artmasına ve ücretlerin tekrar düşmesine neden olmaktadır (s. 60-67).
4. Emek homojen olmakla birlikte nitelikli birim emek, birim kaba emeğin katları şeklinde belirlenebilmektedir. Örneğin bir ustanın birim emeği üç niteliksiz işçinin emeğine ya da bir kuyumcunun bir günlük emeği bir işçinin dört günlük emeğine eşit sayılabilir. Böylece türdeş hale gelen emek, artık miktar olarak

hesaplanabildiğinden, malların içerdiği emek miktarı tespit edilebilir hele getirilerek mübadele değerleri belirlenebilmektedir (s. 15).

5. Verimsiz topraklara rant ödemesi yapılmadığından; bu tip topraklarda üretim, sadece sermaye ve emek tarafından gerçekleştirilir. Dolayısıyla toprak sahiplerinin üretimde ve bölüşümde etkileri yoktur (s. 47-50).

Ricardo, Malthus ve Say tarafından ifade edilen, nüfus artışının, ücretleri düşüreceği tezini kabul etmekle birlikte; ücret düşüşlerinin toprak sahibinin rant'ının yükselmesine neden olacağı tezine karşı çıkar. Ücretler düştüğünde ne rantın aldığı payın, ne de toplam hasılanın (reel) miktarı değişmez ancak bu toplamın bölüşümü kâr lehine değişir. Emeğin, bölüşümden aldığı pay düştükçe, çiftçinin kâr olarak alacağı pay daha da büyüyecek veya tersi olacaktır (s. 300). Bu bölüşüm çiftçi ile emekçiler arasında gerçekleşeceğinden toprak sahibinin durumunda her hangi bir değişime neden olmayacaktır.

Aynı şekilde toprak rantındaki değişmeler de sadece rant ile kârın toplam hasıladan aldıkları payları birbirinin aleyhine değiştirecek; ücretin aldığı payda her hangi bir değişiklik olmayacak; toprak sahibinin aldığı rant sıfır olsa dahi emekçinin bundan her hangi bir kazancı olmayacaktır (s. 300-301). Görüldüğü gibi her iki durumda da diğer faktörlerin payındaki azalma çiftçiye aktarılmaktadır. Rantın bölüşümden aldığı payın olası artışı ise, çok daha uzun bir sürecin sonunda gerçekleşir. Şöyle ki, kâr oranındaki her artış, sermaye birikimini artırır, sermayeyle birlikte yatırımların da artmasıyla, işgücü talebi ve dolayısıyla, emeğin ücreti artar; bunu nüfus artışı izler, toprağa olan talep artar ve bu nedenle rantın artması da kaçınılmaz olur (s. 301-302).

Ricardo'nun, modeli, sermaye birikimi ile bölüşümün karşılıklı ilişkileri üzerine kurulmuştur: kâr, sermaye birikiminin kaynağı durumundayken, sermaye birikimi ise bölüşülmesi dolayısıyla kârı belirlemektedir. Bu bakımdan, ilerde Marx'ın ortaya atacağı, kapitalist üretimin temel çelişkisi Ricardo'nun modelinde de kendini göstermektedir (Akyüz, 1980: 1).

Ricardo 1823'te henüz 51yaşındayken öldüğünde, yapıtında tespit ettiği mutlak değer ile nispi değer arasındaki fark ve değerin değişmez ölçüsü gibi sorunlara çözüm bulmaya çalışıyordu. Günümüzde neo-Ricardianlar olarak adlandırılan iktisatçılara ilham kaynağı olan taslak halindeki el yazmalarından oluşan söz konusu yarım kalmış çalışmaları Piero Sraffa ve Maurice H. Dobb'un editörlüğünde derlenip 1951-1973 yılları arasında 11 cilt olarak basımı yapılmıştır (Savran, 1997: 11; Kurz & Lager, 2010: 14-16).

2.5. NASSAU WİLLİAM SENİOR

Siyasal iktisat kavramını, tabiatın, üretim ve servetin bölüşümünü ele alan Bilim olarak tanımlayan Nassau W. Senior, (1790-1864) *Political Economy* (1836) başlıklı eserinde, ilk olarak, zenginlik kelimesinin neden kullanıldığını açıklamaya çalışmaktadır. Bu terimden sadece değeri olan şeylerin anlaşılması gerektiğini savunur. Değeri olan şey ise sahibine üretimi çeşitli sınırlamalara tabi olan, transfer edilebilen ve sahibine faydası olan şeylerdir (Senior, 1836: 6).

Ricardo'nun emek-değer teorisini reddeden ve yerini sübjektif değer şeklinde tanımladığı bir kavram ile doldurmaya çalışan Senior, herhangi bir mal veya hizmetin değerinin, sadece bunların üretilmesinde harcanan emeğe ya da maliyete bağlanmasının doğru olmayacağını savunmaktadır. Mal ve hizmetlerin değeri, aynı zamanda bu mal ve hizmetlerin tüketiminden elde edilen faydaları, kıtlığı ve alınıp satılabilir olmasına da bağlıdır (s. 6-8).

Fayda, daha kapsamlı ya da evrensel bir açıklama yapabilmenin güçlüğü nedeniyle, Senior (1836) tarafından basit deyimle, bir ağrının önlenmesi yahut zevk hissi vermesi şeklinde tanımlanmıştır (s. 6). Burada bir malın göreceli yararına ilişkin kişiden kişiye sonsuz denebilecek kadar farklılıklar söz konusudur. Dolayısıyla hiç kimse kendi zahmetinin ürünü olan bir malı kendisine herhangi bir yarar sağlamayan bir mal ile takas etmek istemeyecektir.

Hiçbir malın sonsuz miktarda olmadığı olgusundan hareketle üretimin çeşitli nedenlerle kısıtlı olması; bir başka deyişle kıtlık, herhangi bir malın arzında ya da temininde karşılaşılan sınırlamaları ifade eder. Bir malın üretimi ya da temini ne kadar güç ise değeri de o kadar yüksek olur.

Transfer edilebilirlik ise, satın alınan bir malın, üçüncü kişilere devredilebilmesine imkân tanıması, miras bırakılabilmesi ya da ikinci el olarak satılabilmesidir. Dolayısıyla malların değerini belirleyen faktörler: söz konusu malların faydası ve kıtlığının yanı sıra transfer edilebilir olmasıdır. Transfer edilebilirlik aynı zamanda arzı sınırlandıran önemli etkenlerden biridir (s. 7-11).

Bir malın faydası, o mala yönelik piyasada oluşan talep tarafından belirlenmekte; talep ise, kıtlık ve maliyet faktörleriyle birlikte piyasa (mübadele) değerinin oluşmasında belirleyici olmaktadır (s. 6). Senior, herhangi bir maldan tüketilen birim miktar artırıldıkça o maldan sağlanan faydanın azaldığını keşfetmiş, ne var ki, bu tespitini, malın kıt olması ile marjinal birimi arasında bir ilişki kuracak biçimde sistemli bir teoriye dönüştürememiştir. Yine de Senior, bu farklı yaklaşımıyla Ricardo'dan ayrılmış ve Say ile beraber Neo-klasik yaklaşımın öncülüğünü yapmıştır.

Senior, emek-değer kuramından farklı olarak üretim amacıyla yapılan reel fedakârlığın, harcanan emek ve imsak olduğunu söylemiştir. İmsak'tan kastedilen ise, malların bugün tüketmek yerine gelecekte tüketmek üzere tasarruf edilmesi; yani zaman tercihi yapılmasıdır. İşte sermaye birikimini sağlayan kâr, bugünün tüketimden vazgeçerek yapılan bu kişisel fedakârlığın karşılığıdır.

Böylece Adam Smith tarafından sık sık tekrarlanan bir şeyi elde etmenin gerçek maliyetinin, onu elde etmek için katlanılan zahmet ve sıkıntı olduğu fikri, sermaye için de geçerli olacak biçimde genişletilmiş olmaktadır. Sermayenin kullanımından doğan kâr da bir fedakârlığın karşılığı olarak elde edilmektedir (s. 58). Bu varsayıma göre faiz, paranın cari kullanımından ve dolayısıyla onu harcamanın vereceği tatminden vazgeçmenin karşılığı olarak kazanılmaktadır. Artık, sermaye de, emeğin karşılığı olan

ücret ile aynı kaynağın geliri olarak tanımlanmış ve her ikisinin de fiyatı kıtlığa bağlamıştır. Senior'un analizi, kapitalin gelirinin de tıpkı emeğin geliri gibi meşru ve haklı olduğunu savunması açısından önemlidir.

Klasik okul içinde N. W. Senior, A. Smith'in ekonominin üretim fonksiyonuyla ilgili iyimser öngörülerini destekleyen görüşlere sahip iktisatçılardan biridir. Senior, teknolojik ilerlemenin, gerek Malthus'un gerekse Ricardo'nun büyük önem atfettiği azalan getiri yasasının tarımsal üretimdeki etkilerini önemli ölçüde gidereceği konusunda iyirnser görüşlere sahiptir; endüstriyel üretimde ise artan getirinin geçerli olacağını savunmuştur (s. 98-103). N. Senior ile birlikte bölüşümden rant geliri elde etmek artık sadece toprak sahibine özgü bir durum olmaktan çıkıp; üretimde girdi niteliğindeki diğer diğer her türlü mülkiyet unsuruna sahip olanlar için de geçerli hale gelmiştir (s. 115-118).

2.6. KARL MARX VE ARTI-DEĞER TEORİSİ

Karl Marx, (1818-1883) 5 Mayıs 1818'de Prusya'nın (Almanya) Aşağı Ren bölgesindeki Trier şehrinde Heinrich Marx ve Henrietta Pressburg adında Yahudi asıllı bir ebeveynin dokuz çocuğundan üçüncüsü olarak doğdu (Fedoseyev ve diğ, 2008: 25). Avukat olan babasının yolunda ilerlemek üzere, 1835'te Bonn Üniversitesine başlayan Marx, burada iki dönem hukuk eğitimi aldıktan sonra; 1836'da Babasının tavsiyesi üzerine Berlin Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yapar. Burada, hukuk, tarih, sanat ve yabancı dil eğitiminin yanı sıra iyi bir felsefe temeli de oluşturmuş ve çalışmalarında ağırlığı felsefeye vermeye başladı ve doktora tezini de 184l'de *"Demokritos ve Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark"* başlığıyla yazmıştır. Ancak tezini, o dönem Berlin Üniversitesi'nde tez savunmanın çok karmaşık ve masraflı olması nedeniyle, 1841 'de Jena Üniversitesi'nde savundu ve felsefe doktoru ünvanını da Jenna Üniversitesinde almıştır (s. 35).

Berlin Üniversitesi'ne başladığında, idealist alman felsefesinin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831),

hayatta değildi. Ancak Hegel'in felsefesi, burada kendilerini "Genç Hegelciler" olarak tanımlayan; Ludwig Feuerbach (1804-1872), Bruno Bauer (1809-1882), Edgar Bauer (1820-1886), Karl Friedrich Köppen (1808-1863), David Strauss (1808-1874), Arnold Ruge (1802-1880) gibi öğrencileri arasında olanca ağırlığıyla yaşamaya ve gelişmeye devam etmekteydi (Mehring, 2010: 25-26).

Marx, Genç Hegelcilerin arasında 1838'den itibaren üç yıl kalmış ve fikirlerinden; özellikle de Feuerbach, Bauer kardeşler ve Köppen den oldukça etkilenmiştir (Fedoseyev ve diğ, 2008: 32-34; Mehring, 2010: 29). Genç Hegelciler grubunun idealist düşünceyi ilk terk eden üyesi olan Feuerbach'ın, Marx üzerindeki etkisi çok büyüktür; özellikle de Marx'ın idealizmden materyalizme geçişinde, *"Hıristiyanlığın Özü"* (1840) ve iki ciltlik *"Bir Reform Felsefesi Üzerine Hazırlık Tezleri"* (1843) adlı kitapları, en önemli faktör olarak kabul edilir (Fedoseyev ve diğ, 2008: 36-37; age. 47). Materyalizmin; Marx'ın, bir bütün olarak dünya görüşlerinin temeli olduğu dikkate alındığında, Feuerbach'ın, Marx üzerindeki etkisinin büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır.

Marx, Ocak 1842'de, Köln'de yayımlanan *"Rheinische Zeitung"* adındaki muhalif bir gazetede yazmaya başlamış, aynı yılın ekim ayında editörlüğe getirilmiştir (s. 38). Friederich Engels (1820-1895) ile tanışması, 1842 Kasım'ında, Engels İngiltere'ye gitmeden önce, bu gazetenin yönetim bürosuna uğradığı esnada gerçekleşmiştir. Engels, zengin bir Alman sanayicinin oğlu olarak, İngiltere Manchester'da babasına ait bir tekstil atölyesini işletiyordu; aynı zamanda, İngiltere'de bir yazar olarak da oldukça aktifti. Owenist ve Chartist yayınlarda yazılar yazmış; *"Rheinische Zeitung", "Schweizerischer Republikaner*" ve *"Deutsh-Französische-Jahrbücher"* gibi gazetelere makaleler göndermiştir(s. 55).

İkisi de *Rheinische Zeitung'un* yazarları arasındaydı. Bu sembolik rastlantı sonucu gerçekleşen karşılaşma sonrası; Marx, Engels'in yazılarındaki düşüncelerin, kendi düşünceleriyle aynı çizgide geliştiğini fark etmiştir. Ardından birbirleriyle

yazışmaya başlamışlar. Bu da daha sonra ikisinin, tam bir dostluk, yoldaşlık ve müttefiklik ruhuyla, hayatlarının ve mücadelelerinin geri kalanını birlikte sürdürecekleri ilişkinin başlangıcı olmuştur (Fedoseyev ve diğ, 2008: 54-56; Skousen, 2003: 155). Marx, 1848 yılında Engels'le birlikte *"Komünist Manifesto"*yu yayınladıktan sonra Belçika'da bir süre tutuklu kalmış, hapisten çıktıktan sonra döndüğü Almanya'dan, 1849'da sürgün edilince Londra'ya yerleşmiş ve hayatını kaybettiği 14 Mart 1883 yılına kadar, bu şehirde yaşamıştır (Skousen, 2003: 155).

Klasik iktisat teorisine bir eleştiri olarak ortaya çıkan ve üç ciltten oluşan *"Das Kapital"*de vücut bulan Marx'ın iktisadi fikirlerinin merkezinde, ağırlıklı olarak, Ricardo'da olduğu gibi, emek ile değer arasındaki ilişki ve artı-değerin yaratılması ve bölüşümü konularının olduğu dikkati çekmektedir. Marx'ın analizi ile Ricardo'nunki arasındaki temel fark, analizin yöntemi değil, analiz yönteminin kullanılış biçimidir. Bir başka deyişle, analizi, basitleştirici varsayımsal soyutlamaların ve ulaşılan kavramsal çerçevenin niteliğindedir. Ricardo ve bütün Marx öncesi iktisatçılarda kapitalist üretim sistemi, tarihin bütün evrelerinde ve her coğrafyada geçerli evrensel ve doğal bir üretim biçimi olarak kabul edilmekteydi. Bu ön kabulün bir sonucu olarak, bütün diğer Klasik iktisatçıların modellerinde olduğu gibi Ricardo'nun "*Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri"* başlıklı eserinde ortaya koyduğu emek-değer teorisi de kavramsal çerçevesi ve sonuçları bakımından evrensellik ve doğallık iddiasındadır (Akyüz, 1980: 4).

Marx'ın ise klasik iktisatçılar gibi evrensel bir sistem oluşturma çabası içine girmediği görülmektedir. Hatta onun yönteminin en önemli özelliğinin tarihsel çözümlemeler olduğunu söylemek mümkündür. Burada, Klasiklerin "evrensel" ya da "doğal" kategorileriyle Marx'ın "tarihsel" kategorileri arasındaki ayırım ortaya çıkmaktadır.

Marx, toplumun ekonomik biçimlerinin evrimini tarihin seyri içinde oluşan doğal bir süreç olarak kabul eder ve ona göre, tarihin her bir döneminin kendine özgü yasaları

vardır. Klasiklerin evrensel kategorileri teknolojik karakterlidir ve her türlü ekonomik sistemde (ya da toplumsal üretim koşullarında) var olmak zorundadır. Marx'ın tarihsel kategorileri ise toplumsal karakterlidir ve bu kategoriler farklı toplumsal gelişim evrelerinde geçerli olan sosyal ilişkiler tarafından belirlenmektedir; toplumsal ilişkilerde gerçekleşen her değişim, iktisadi ilkelerde değişime neden olacaktır (Marx, 2011 [1894]: 769-72). Yaptığı bu kesin ayrımlar nedeniyle Marx'ın, *Kapital'*in birinci cildinde yaptığı analiz, endüstriyel üretim biçimi ile sınırlandır ve bu üretim biçimi için geçerli olmak üzere belirlediği varsayımlar, insanlığın toplumsal gelişiminin diğer aşamalarında; örneğin ilkel tarım toplumunda ya da komünist toplum aşamasında geçerli değildir (Marx, 2011 [1967]: 18-22).

2.6.1. Toprak Mülkiyeti ve Rantın Oluşumu

Nasıl ki kapitalist üretim biçimi, genellikle, emeğin kendine özgü koşullarının, emekçilerin elinden alınmasına dayalıysa; tarımda da, tarım emekçisinin topraktan kopartılarak tarımı kâr amacıyla işleten, kapitalist bir çiftçiye bağlı kılınmasını öngörmektedir (Marx, 1976: 9). Marx, Klasik sermaye ve bölüşüm kuramının önemli bir bileşeni olan toprağın mülkiyetini şöyle tanımlamaktadır (s. 8):

> *"Toprak mülkiyeti bazı kimselerin, yeryüzündeki belli bölgelerinin kullanımından, diğer insanları yoksun bırakarak, burayı tamamıyla kendi özel kullanım alanları biçiminde tekelleştirmelerine dayanır."*

Kapitalist üretim şeklinin, en belirgin sonuçlarından biri de tarım ve toprak sahipliği alanında gerçekleşmiştir. Bir yandan, tarımsal üretimi, toplumun en az gelişmiş kesimleri tarafından uygulanan, bir süreç olmaktan çıkarıp, özel mülkiyet koşullarında, mümkün olduğunca fenni, bilinçli ve bilimsel bir uygulama haline getirmiş; yani toprak mülkiyetini, sahiplik-kulluk ilişkisinden kopartmıştır. Öte yandan da, bir üretim aracı olarak toprağın kendisini, toprak mülkiyetinden ve toprak malikinden tamamen ayırmıştır. Bu ayırma öylesine derindir ki, mülkleri İskoçya'da olan bir toprak sahibi, hayatının tamamını İstanbul'da geçirebilir (s. 11). Yani toprak, meta üretimi sürecinde

kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi için, sermaye ve emeğin aksine, malikinin yönetiminde ya da gözetiminde olması koşuluna bağlı olmayan bağımsız bir üretim faktörü haline gelmiştir.

Bu bilgiler ışığında Marx, kapitalist üretim şeklinin önkoşulları şöyle sıralamıştır: Toprağı asıl işleyenler, tarımı sadece sermayesinin bir sömürü alanı olarak gören ve toprakla, sermayesi için herhangi bir yatırımla uğraşır gibi uğraşan kapitalist (çiftçi) tarafından çalıştırılan ücretli işçilerdir (s. 12).

Kapitalist çiftçi, işçileri çalıştırarak kullandığı toprağın sahibine, bu özel üretim alanına sermayesini yatırma hakkına karşılık; bir sözleşme ile önceden saptanmış belirli dönemlerde, (örneğin yıllık, veya aylık) belli bir miktar para (rant-kira) öder. Bundan dolayı, toprak rantı, iktisadi açıdan bir toprak mülkiyetinin gerçekleştiği, yani mülkiyetin değer ürettiği bir biçimdir. Böylece, burada, modern toplumun muhteviyatını oluşturan üç sınıfın tamamı; ücretli işçi, sanayici kapitalist ve toprak sahibi; bir arada, fakat karşılıklı muhalefet halinde (çıkarları çatışması halinde) ortaya çıkmış olacaktır (s. 12-13). Diğer Klasik iktisatçılar gibi Marx da toprak rantını, toplumun genelinin çıkarları aleyhine işleyen ve esasen hak edilmemiş bir gelir unsuru olarak değerlendirmektedir.

2.6.2. Artı-Değer Teorisi

Değer teorisinde talebe yer vermemiş olması eleştirilere konu olan Marx, bir metanın değerini, üretiminde harcanan, emek-zamanına eşitler ve bu emek miktarını, ücreti kapitalistlerce ödenen ve ödenmeyen olmak üzere iki kısma ayırır (bu konu aşağıda artı-değer başlığı altında açıklanmıştır). Oysa kapitalist için metanın maliyeti, sadece karşılığını ödediği ve söz konusu metada cisimleşen emekten ibarettir. Kapitalistin kârı (ya da artı-değer), tam olarak, bir metanın, üretim maliyetinin fiyatı üzerindeki değer fazlalığından, yani o metada maddeleşen toplam emeğin, karşılığı olarak ödenen kısmı aşan miktarından ibarettir (Marx, 1894: 44).

Marx'ın ekonomi politiği incelerken, ele aldığı temel sorun, kapitalist üretim sisteminde emek tarafından yaratılan artı-değerin bölüşümüyle ilgili ihtilafların çözümüdür. Bölüşüm sorununu Ricardo'nun emek değer kuramını esas alarak açıklamaya çalışan 'Marx'ın uzun uzadıya yer verdiği 'artı-değer' kavramını bir cümleyle açıklamak gerekirse şöyle özetlenebilir (Marx, 2011 [1967]: 152-154):

"Artı-değer, emekçinin işgücüyle; ama emekçinin işgücü maliyetinden daha fazla miktarda yaratılan ve kapitalistlerce gasp edilen değerdir"

Marx, eserinde tekrarla (ve ısrarla) artı-değer terimini kullanmaktadır. Bu çalışmada da, Marx'ın analizini anlayabilmek adına, yazarın kullandığı terminolojiye sadık kalmaya çalışılmıştır. Burada, 'artı-değer' ile "kâr"ı birbirine karıştırmamak adına; Marx açısından ikisi arasındaki ayrıma dikkat çekmekte fayda var: artı-değer üretimde kullanılan faktörlerin yenileme giderleri çıkarıldığında, toplam değerden geriye kalan kısımdır. Bu ilk bakışta, zaten Klasik analizde "kâr" olarak tanımlanan kavramla aynı gibi görünse de; aslında kârın, bu artı-değer içinden sadece kapitalistin alabileceği meşru pay olduğu (ya da olması gerektiği) hatırlanmalıdır; zira aşağıda açıklanacağı üzere artı-değerin içinde, işçinin de alması gereken bir payın varlığı söz konusudur. İşçiye bu hakkı tanıyan olgu, kuşkusuz işçinin asgari geçimlik ücret karşılığı çalışıyor olmasıdır. Bu durum Marx'ın, ücreti, 'ödenen ücret' ve 'ödenmeyen ücret' olmak üzere iki kategoriye ayırmasının ve kapitalisti de gaspçı olarak nitelendirmesinin temel dayanağıdır. Bu gerçek görmezden gelinerek, artı-değerin tamamına kâr adı verildiğinde, (kâr, sermayenin doğal getirisi olduğundan) kapitalistin işçiye ait olan kısmı gasp etmesi meşrulaştırılmış olunacaktır. Bu varsayımlar altında, bünyesinde işçinin payını da ihtiva eden artı-değeri kâr olarak tanımlamak, ancak kapitalist bakış açısının bir yansıması olarak mümkündür.

Fiyatı, üretim fiyatları teorisiyle açıklamaya çalışan Marx'a göre mallar, üretim maliyetlerine, "genel kâr oranı"nda bir fazlalığın eklenmesiyle oluşan "üretim fiyatı" ile piyasada satışa sunulurlar. Söz konusu fiyat, değerden farklı olsa da, toplam artık değer,

genel kâr oranına göre dağıldığından, değerlere bağlıdırlar (Selik, 1982: 108-110). Böylece, Marx, *Kapital I'in* değer teorisi, *Kapital II'nin* dolaşım teorisi ve *Kapital III*'ün fiyat teorisini, birbirine bağlamakta ve değer, bölüşüm ve fiyat sorununu bütüncül bir yaklaşımla açıklamaya çalışmaktadır.

Bir nesnenin, sahip olduğu, insanların herhangi bir ihtiyacını gidermelerini sağlayan özellikler, o nesnenin 'kullanım değeri' olarak tanımlanır. Kullanım değeri, bütün toplumsal biçimlerde zenginliğin maddi içeriğini temsil eder. Ne var ki herhangi bir kullanım değerine sahip olan her nesne meta değildir; öyle olabilmesi için, satılmak üzere tasarlanmış bir emek ürünü olması gerekmektedir. Dolayısıyla piyasa ekonomisinde bir metanın kullanım değeri, aynı zamanda onun mübadele değerini de kapsamaktadır. Mübadele değeri ise, öncelikle, kullanım değerine sahip iki ayrı metanın karşılaştırıldığı niceliksel bir ilişki görünümündedir; örneğin bir ceket ile bir çuval un gibi (Myers, 2008: 14). Bir ceket, bir çuval unla mübadele edilmek üzere piyasaya sürüldüğünde, bu, onun bir çuvala una eş değer olduğu anlamına gelir.

Ne var ki farklı metaların kullanım değerleri, genellikle nitelik olarak farklı olduklarından bunların arasında doğrudan doğruya niceliksel bir karşılaştırma yapılamaz. Kullanım değerlerinin mübadele sırasında karşılaştırılabilmesini sağlayan tek ortak özellikleri bunların tamamının emek ürünü olmasıdır. O halde bir ceketi bir çuval una eşitleyen şeyin, bu değerlerin üretiminde harcanan toplumsal emek olduğu söylenebilir (Myers, 2008: 15). Öyleyse mübadele değeri, bir metanın değerinin ifade ediliş şeklidir; değer ise, meta üretilmesi için gereken toplumsal emeğin dolaylı ölçüsüdür.

Meta'nın iki farklı karakterli yapısına paralel olarak, Marx'ın analizinde, iki farklı emek türü belirlenmiştir. Birincisi; somut-nicel ve yararlı emek, belli bir amaç için kullanılan, bir başka deyişle, yukarıda tanımı yapılan 'kullanım değeri' yaratan türdeş, eşit ve "üretken emek"tir. Bu emek türünün niteliği her insanda aynıdır. Dolayısıyla birim-zaman başına getirileri de eşittir. Bu emek türünün ürettiği ürünlerin değerini

farklılaştıran tek etmen, üretimlerinde harcanan birim emek-zamanıdır (Marx, 2011 [1867]: 81-82).

Bir diğer emek türü ise, metaların değişim değerini yaratan; göreceli-soyut ya da "nitel emek"tir. Emeğin bu ikinci türü; tıpkı insanlar âleminde, insan beyninin ürettiği özünde cansız olan (hayali) varlıklarda olduğu gibi; bağımsız canlı varlıklar gibi görünen, hem birbirleriyle, hem de insanoğluyla etkileşim içine giren ürünleri yaratır (s. 83-84). İşte emeğin ürünleri, 'meta olarak' üretilir üretilmez onlara yapışıveren, bu nedenle de meta üretiminden ayrılması imkânsız olan olguyu Marx, metaların fetişizmi şeklinde adlandırmıştır (s. 83). Karl Marx'ın emeğe ilişkin bu ayrımının, Smith ve Ricardo ile aynı amaçla, yani fiyatları açıklamaya yönelik olduğunu ileri süren yazarların yanı sıra; bu ayrımın, üretim süreci içinde oluşan emek biçimlerini ve bunların politik sonuçlarını açıklamak amacıyla yapıldığını iddia edenler de vardır (Aydın & Aydınlar, 2011: 6).

Ricardo, uzun dönem tam istihdam dengesini sağlayan asgari ücret teorisini Malthusyen bir yaklaşımla, ücretlerin yükselmesi sonucu oluşan refahın etkisiyle artan nüfusun, emek arzını artırmasına bağlarken (Ricardo,1817: 297-298); Marx, ücret teorisini ücretlerin yükselmesi sonucu hızlanan teknolojik gelişmenin neden olduğu emek talebinin düşmesi sonucu oluşan işsizliğe dayandırmaktadır. Makineleşmenin yarattığı işsizler ordusu, emek arzının emek talebinden devamlı büyük olmasına ve dolayısıyla da ücretlerin asgari geçimlik düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

Smith ve Ricardo'da olduğu gibi Marx'a göre de sermayenin ilk kaynağı emektir; başka bir ifadeyle sermaye birikmiş emekten ibarettir (Marx, 2011 [1867]: 553). Sermaye *(S)*; birincisi, üretim araçlarına harcanan para olan sabit sermaye (*s*) ve ikincisi, işgücü için harcanan para miktarı olan değişken sermaye (*d*) olmak üzere iki kısımdan oluşur. Yani başlangıçta, $S = s + d$ eşitliği söz konusudur, üretim süreci tamamlandığında elde edilen malın değeri: $s + d + a$ olur; "*a*" ise, burada artı-değeri

temsil etmektedir. Üretilen göreli miktar büyüklüğü, artı-değerin değişken sermayeye yani işgücü maliyetine oranı ile belirlenir ve $\frac{a}{d}$ olarak ifade edilir.

Girdilerin: $s = 200$, $d = 50$ ve $a = 50$ olduğu bir örnek vermek gerekirse: Toplam sermaye: $S = 200 + 50 = 250$, malın değeri = 200 + 50 + 50 = 300 olur.

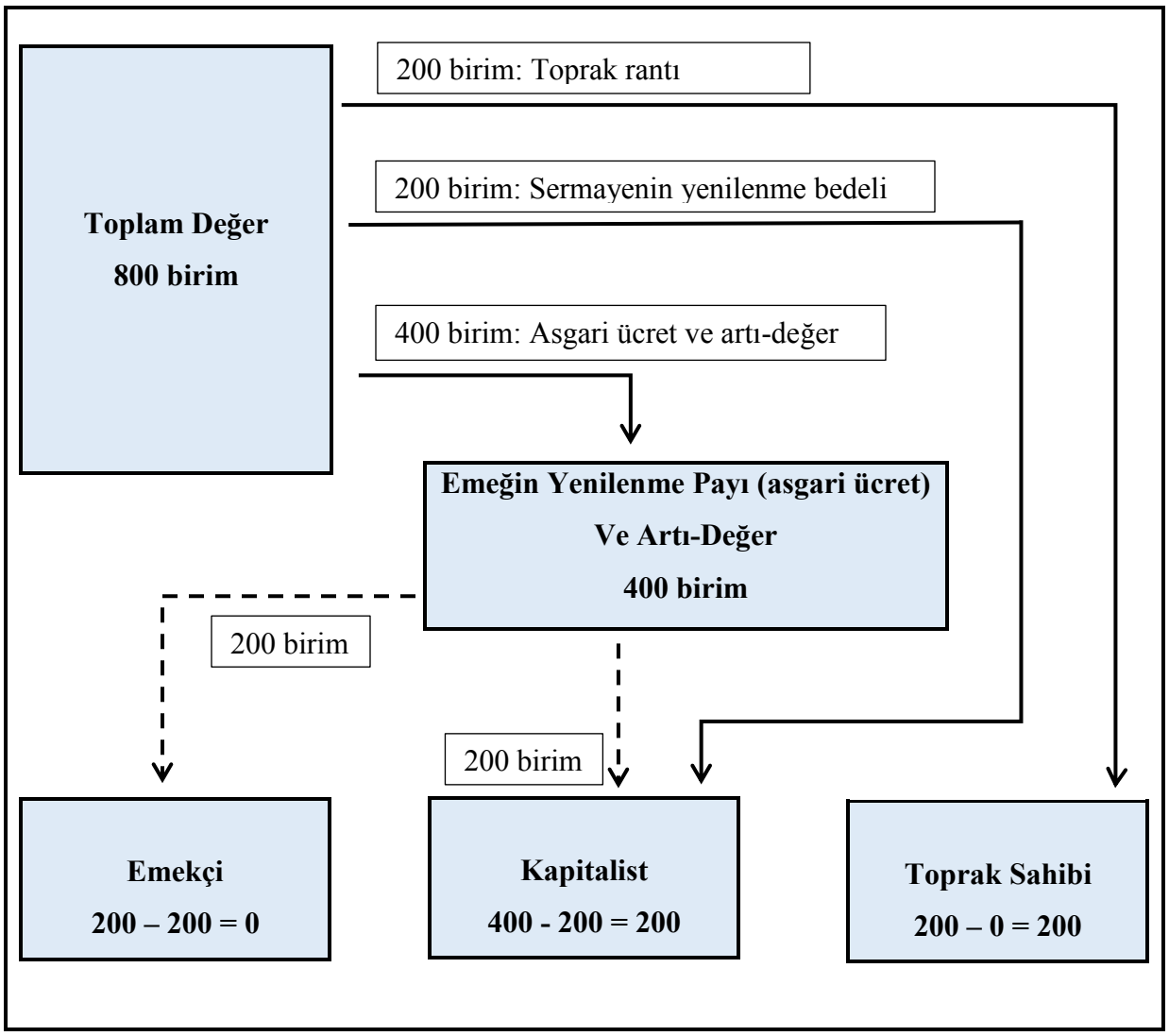
Burada artı-değer oranı için $a = \frac{a}{s+\mathrm{d}}$ yani $\frac{50}{250}$ = % 20 şeklinde bir sonuç çıkmaktadır. Ancak Marx'a göre, bu denklemin kapitalistin kazancının hesaplanmasında kullanılması, yanlış sonuçlar verecektir; zira 50 sayısı, toplam ürünün % 20'sine denk gelmesine rağmen; artı-değerin % 100'üne karşılık gelmektedir. Kapitalist artı-değerin tamamını aldığına göre, gerçek oran: $a = \frac{a}{d}$ yani $\frac{50}{50}$ = % 100 olur.

Bu da, $\frac{a}{d}$ ile aynı anlama gelen $\frac{artı\ emek}{gerekli\ emek}$ oranını verir ki, böylece artı-değer, aynı zamanda işçinin sömürülme derecesinin de kesin bir ifadesi olarak da açığa çıkmış olur. Ücret (d) azaldıkça artı-değerin miktarı artar ve doğal olarak ücretin sıfır olduğu durumda kapitalistin gaspı (kâr) maksimum olur (Marx, 1967: 211-217; Sraffa, 2018 [1960]: 162).

Üretim süreci sonunda elde edilen ve bir sonraki dönemin üretiminde kullanılmak üzere ayrılması zorunlu olan bölümün üzerinde kalan değer miktarını temsil edip, çekilmesi mümkün olan bölüm, gelir olarak kabul edilir ve üretim sürecinde rol alan faktörler arasında bölüşülür. Bu olay, yeni yaratılan toplam değerin, çeşitli üretim faktörlerine sahip olan sınıflar arasında gerçekleşen bölüşüm ilişkilerini ifade ettiğinden; bölüşüm ilişkileri veya bölüşüm biçimleri şeklinde tanımlanır. Diğer Klasik modellerde, olduğu gibi Marx'ta da bu gelir, üç farklı biçimde ortaya çıkar ve üç kısma ayrılır (Marx, 2011 [1894]: 769-770):

1. Değerin yaratılmasına emeğiyle (bedensel ve zihinsel efor) katkıda bulunan işçiye ödenen kısım, ücret olarak adlandırılır.
2. Üretimde kullanılan ve sermaye olarak tanımlanan tesis, araç ve gereçleri mülkiyetinde bulunduran kapitaliste ödenen, daha doğrusu sürecin yöneticisi sıfatıyla bizzat kendisi tarafından alınan kısım, kâr olarak tanımlanır.
3. Gelirden pay alan üçüncü sınıf, üretime fiilen katılmamakla birlikte, üretimin yapıldığı toprağın mülkiyetine sahip olan toprak sahibidir ve bunlara toprak rantı adı altında bir ödeme yapılmaktadır.

Her ne kadar diğer Klasiklerde ve Fizyokratlarda da bölüşüm bu üç sınıf arasında gerçekleşmekteyse de; Marx'ın analizinde, bu durum farklı yorumlanmış ve oldukça farklı sonuçlara varılmıştır. Bu durum, bir tablo yardımıyla daha kolay anlaşılabilir (bkz. şekil 2).

Şekil 3. Marx'ın İki Aşamalı Bölüşüm Tezinin Grafiksel Gösterimi

Yukarıdaki şekil yorumlanacak olursa: bölüşümün teorik olarak iki aşamada gerçekleştiği söylenebilir. Birinci aşamada, (düz çizgili oklarla gösterilmiştir) toprak sahibi 200 birim rant, kapitalist 200 birim sermayenin, kendini yenileme karşılığı olan miktarı, aldıktan sonra; geriye, toplamı 400 birim olan emeğin asgari geçim ücreti ile artı-değeri içeren kısım kalmıştır. İkinci aşamada ise (kesikli oklar), işçiye, emeğini yenileyebilmesi için 200 birim verilirken; 200 birimlik artı-değerin, tamamı kapitalist tarafından alınmıştır. Burada ücretin peşin ödendiği akla gelebilir, öyle olsa bile pratik

sonuç değişmeyecektir; çünkü doğası gereği asgari geçimlik ücret (salt işçiyi yaşatmaya yeten ücret olduğundan), zaten peşin ödenmesi zorunlu bir ödemedir. Aksi halde işçinin yaşaması ve üretim yapabilmesi mümkün değildir.

İşçiler açısından ise durum son derece farklıdır; onlar için iki kademeli bir bölüşüm olası değildir. Çünkü sistem, işçilerin, bölüşümün ancak ikinci aşamasından ve sadece işgüçlerini yenilemeye yetecek kadarını almalarına imkân tanır; onu aldıktan sonra, başkaca herhangi bir pay almazlar ve çalışmalarının karşılığı olarak, sadece (onları tekrar çalışmak zorunda bırakacak olan) yaşamlarına devam etmekle yetinmek zorunda bırakılırlar. Dolayısıyla Marx, bölüşüm ilişkilerinin analizinde, ilk çıkış noktası olarak kabul edilen, toplam ürünün ücret, kâr ve rant arasında bölüşüldüğü varsayımının yanlış olduğunu iddia etmektedir. Marx, analizinde, üretilen metanın tamamının değil bir kısmının bölüşüldüğünü ortaya koymuştur. Yani toplam ürünün, kullanım değeri üç sınıf arasında bölüşüme konu olmakta; kullanım değeri ile mübadele değeri arasındaki fark olan artı-değer ise, emeğin ürünü olmasına rağmen kapitalist tarafından gasp edilmektedir.

Marx'a (2011 [1894]) göre, üretilen değerin bir bölümünün ücret, kâr ve rant şekline bürünmesinin biricik nedeni, diğer bölümünün daha önce sermayeye dönüşmüş olmasıdır (s. 770). Bu, kapitalistin, sermayenin kendini yenilemesi ve kapitalist ifadesi 'kâr payı' olan artı-değer olmak üzere, üretimden (doğrudan ya da dolaylı olarak) iki kez pay alması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kâr payı olarak tanımlanan kısım, aslında kapitalistin el koyduğu artı-değerin tamamıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan, Marx'ın, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin her birinin, kendini yenileme tutarları çıkarıldıktan sonra, geriye artı-değerin kaldığı ikinci aşamada; söz konusu artı-değer'in, işçi ile kapitalist arasında bölüşüme konu olması gereğini savunduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

2.6.3. Sermaye Birikimi

Paranın sadece mübadele aracı olduğu durumda dolaşımın, M — P — M′; şeklindedir. Para, her zaman alıcının, meta ise satıcının elindedir ve paranın dolaşımı burada tek yönlüdür, yani para çıkış noktasına geri dönmez (Marx, 2011 [1867]: 122). Paranın olmadığı bir mübadele durumunda ise mallar başka mallarla takas edildiğinden, bu dolaşımın M — M′ şeklinde gerçekleştiğini hatırlatmak faydalı olabilir.

Marx, girişim kârı getiren sermayenin yanı sıra, faiz getirisi elde eden bir diğer sermaye türünün tanımını da yapmıştır; ancak burada bu konuya değinmekle yetinilecektir. Bir kâr oranının mevcut olduğu üretim biçiminde ya da ticarette paranın dolaşımı, P — M — P′ şeklinde gerçekleşmektedir. Yani para ile önce bir mal üretilmekte ya da satın alınmakta, ardından daha yüksek fiyattan satılarak kâr elde edilmektedir. Faiz getiren sermayede ise durum, P — P′ şeklindedir. Yani para, herhangi bir mal aracılığına gereksinim duymaksızın, belirli bir sürenin sonunda, doğrudan daha fazla miktarda paraya dönüşmekte ve mübadele aracı tanımından taşan bağımsız bir enstrümana dönüşmektedir. Böylece sermayenin bu türü her dönem, piyasada belirlenen faiz oranında kendi kendini büyütme yeteneğine sahip olmaktadır (Marx, 2011 [1894]: 343-344).

Marx, *Kapital C. II'de ve C. III*'te kapitalist üretimin formülünü; dolaşım sürecinin sonunda, daha fazlasını çekmek için belli bir miktar değerin dolaşıma sokulması şeklinde tanımlar ve şöyle gösterir: P — M — P′. Bu formülü gerçekleştiren süreç ise, sermayenin dolaşımı şeklinde ifade edilir. Kapitalist, bir malı, ne salt mal üretmiş olmak için, ne kendi kişisel kullanımı, ne toplum yararı, ne de yatırdığı sermayeyi yeniden üretmek için üretir. Onu ilgilendiren şey üretilen mal değil, satış sonrası elde ettiği, malı üretmek için tükettiği sermayeye ilaveten elde edilen artı-değerdir (Marx, 2011 [1883]: 75-79; Marx, 2011 [1894]: 43).

Bu sonuca ulaşmak için tek yapabileceği toplam sermaye fonksiyonunu gösteren $S = s + d$ 'deki değişken sermaye *(d)*'nin yerine "canlı emeği" koymak ve onu sömürmektir. Marx, sermayeyi geçmişte sömürülmüş emeklerin birikintisi, ölü emek ve ancak canlı olan emeği emerek yaşayabilen bir vampir olarak tanımlar. Bu vampir, canlı emeği emebildiği ölçüde büyüyecek ve uzun yaşayacaktır (Marx, 2011 [1867]: 230).

T. R. Malthus, (1836) sermaye birikimini "üretimden elde edilen gelirin bir kısmının sermaye olarak tekrar kullanılması" şeklinde tanımlarken; Marx, (1867) bunu "işçinin emeğiyle yaratılan artı-değerin sermaye olarak kullanılması ve bu artı-değerin tekrar sermayeye dönüştürülmesi" olarak ifade eder (Malthus, 1836 [1820]: 318-321; Marx, 2011 [1867]: 553).

Marx'ın tanımını yaptığı kapitalist üretim sistemi, ilkel üretim biçiminden iki karakteristik özelliği ile ayırt edilebilir. Bunlardan ilki, sistemde üretilen ürünlerinin tamamının meta olarak üretilmesi; daha doğrusu, üretilen her şeyin meta olarak kabul edilmesinin, ürünlerinin en belirleyici karakteristiği olmasıdır. Bunun ilk ve en önemli anlamı, emeğin de herhangi bir meta olarak kabul edilmesi ve işçinin, emeğini ya da metaını salt meta satıcısı olarak konumlandırılması ve dolayısıyla satan serbest ücretli-emekçi olarak kabul edilmesidir. İkincisi, üretimin birincil amacının ve belirleyici dürtüsünün artı-değer başka bir deyişle kâr üretimi olmasıdır. Sermaye, özü açısından, sermaye yaratmakta, sürekli birikip büyümekte, biriktikçe birikim hızı da artmaktadır. Ne var ki sermaye bu büyümeyi, artı-değer üretebildiği, başka bir ifadeyle kâr edebildiği ölçüde yapabilmektedir (Marx, 2011 [1894]: 771-772).

Yukarıda, artı-değerin kâra dönüşme süreci açıklanırken, bu olgunun, nasıl kapitalist döneme özgü üretim biçiminin dayanağı haline geldiği görülmüştü: kapitalist, metaı üretmek için sürekli olarak gerekli olan emek zamanını azaltma, bir diğer deyişle onun üretim maliyetini o güne kadarki ortalama maliyetin altına düşürme eğilimindedir. Maliyet fiyatını en düşük seviyeye indirme eğilimi, emeğin verimliliğini artırmaya yönelik en güçlü araç haline gelir; ancak bu verimlilik artışı, emeğin verimi sabit kabul

edilerek, sadece sermayenin verimliliğindeki sürekli bir artış olarak algılanır. Kapitalistin, üretim araçları anlamında sermayenin sahibi olarak doğrudan elde ettiği otoriteyle, üretim sürecinin yöneticisi ve egemeni sıfatıyla bölüşümde belirleyici rolün veya keyfiyetin de sahibi olmaktadır (Marx, 2011 [1894]: 771-772). (Ayrıca bkz. Smith, 1981 [1776]: 64-67)

Sırf yukarıda açıklanan bu temel üretim faktörlerinin kendine özgü toplumsal biçiminden kaynaklı olarak, saf emeğin "ücretli emek" biçiminde üretime katılırken, karşılığında hak ettiği ücreti aldığı ve üretim araçlarının sermaye biçiminde önceden var olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle, yaratılan toplam ürünün bir kısmı, (artı-değer) sermayenin ürünü olarak kabul edilmekte ve bu artı-değer, kâr olarak, yani kapitalistin kendi kazancı, kendi servetine katılan bir tür ilave olarak görünür. İşte bu artı-değer, onun kişisel kazancı olarak göründüğünden, yeniden üretimi genişletmek amacıyla kullanılacak olan ve bu kârın bir kısmı ile elde edilen ek üretim araçları, yeni birer ek sermaye olarak; yeniden üretim sürecindeki genişleme (büyüme) ise, genellikle kapitalist birikim süreci olarak ortaya çıkar (Marx, 2011 [1894]: 773).

Marx'ın sermaye teorisinde, sermaye birikimi, üretim araçlarının sahibi konumundaki kapitalistin, emeği dışında satabileceği bir şeyi olmayan işçiyi sömürdüğü bir sürecin sonunda gerçekleşmektedir. Kapitalist üretim sürecinde geçimlik ücret koşullarında çalışan işçi, üretimin tamamını gerçekleştirdiği halde, kendi emek gücünün karşılığı olarak sadece yaşaması ve dolayısıyla tekrar çalışıp üretebilmesi için gereken zorunlu tüketim araçlarını alabilmektedir ki bu da, işçinin çalışma takatinden ibarettir. Örneğin 24 saat hayatta kalmak için 12 saat çalışmak zorunda ve birikim yapamamaktadır. Kapitalist ise, yatırdığı sermayeyi yeniden üretmesine yetecek miktarı almakla kalmayıp satın aldığı emek gücü tarafından yaratılan artı-değerin tamamını 'kâr' adı altında kendisine ayırmakta ve sermayesini her defasında artırmaktadır (Marx, 2011 [1967]: 193-195).

Marx'ın sisteminde fiyatlar, emek-zamanla doğru orantılı olarak değiştiğinden; başka bir deyişle bir malın içerdiği emek-zaman miktarı arttıkça bu malın değeri arttığından, emek-yoğun endüstrilerin sermaye-yoğun endüstrilerden daha kârlı olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu olgu daha sonra Marx'ın hayattayken çözemediği transformasyon sorunu olarak adlandırılacaktır; çünkü teknolojik ilerleme sonucu üretimde sermayenin organik bileşiminin artmasıyla birikim, birikimin kaynağı konumundaki kârın zaman içinde azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu varsayım ise yedek işsizler ordusu varsayımı ile birlikte kapitalizmin sonu teorisinin en önemli unsurlarından birini teşkil etmektedir (Kazgan, 2000 [1969]: 105). Marx'ın bu öngörüsünün gerçekleşmemesinin nedenleri sonraki bölümde açıklanmıştır.

2.6.4. Ekonomi Politiğe Katkıları

Marx'ın, sosyalist sistemin ötesinde, Klasik iktisat teorisine katkıları genellikle eleştiri şeklinde ortaya çıkmıştır. Marx, kapitalist sistemin kusurlarına ilişkin önemli tespitlerde bulunmuş ve sonraki bölümde görüleceği üzere, Neo-klasik iktisatçılara, hem kendi sisteminin kusurları itibariyle dolaylı olarak; hem de ekonomi politiğe ilişkin tespitleriyle doğrudan yol gösterici olmuştur. Marx'ın ekonomi politiğe ilişkin tespitleri dört başlık altında incelenebilir (Galbraith, 2010: 127-128):

1. Klasik iktisatçıların görmezlikten geldiği güç dağılımı; Marx'a göre, gücün kaynağı, işçilerin elde edemediği mülkiyet sahipliğidir.
2. Klasik yazarların açıkladığı fakat asla geçerli bir mazeret ya da çözüm bulmadığı muazzam eşitsiz gelir dağılımı.
3. Kapitalist sistemin krizlere ve işsizliğe karşı aşırı duyarlılığı (modem terimle bunalım), klasik iktisatçılar tarafından kabul edilmekle birlikte, hiçbir şekilde analize dâhil edilmiyordu.
4. Son olarak, klasik iktisatçıların da varlığını kabul ettikleri bir kusur olarak tekelci piyasalar, Marx için soyutlanmış bir olgu değil, kapitalizmin nihai kaderinin kaçınılmaz temel eğilimini yansıtmaktadır.

Klasik ekonomi politikte tespit ettiği kusurlar bir yana, Marx, kendi sisteminde de bazı eksiklikler tespit etmiştir. Bunlardan en çok bilineni, transformasyon (dönüşüm) problemidir. Marx, incelemesi sırasında sermaye/emek oranı ile değer arasındaki ilişki ile ilgili bir sorun olarak da bilinen ve dönüşüm problemi adıyla literatüre geçen bir ikilemle karşılaşmıştır.

Üretim sürecinde, kimi sektörler emek yoğun iken, kimileri de daha yüksek oranda organik sermaye içerir. Marx'ın sisteminde değerin (ve dolayısıyla fiyatların) emek-zamanla doğru orantılı olarak değiştiği yukarıda açıklanmıştı. Dolayısıyla bu, emek-yoğun endüstrilerin sermaye-yoğun endüstrilerden daha kârlı olması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Ne var ki bizzat Marx'ın elde ettiği bulgular, uzun vadede tüm sektörlerin benzer kâr oranlarına sahip olduklarına işaret ediyordu; çünkü sermaye doğası gereği her zaman az kârlı olan sektörlerden daha kârlı olanlara kayma eğilimindedir. Bu, Marx'ın vurguladığı ilkelerden biri olduğuna göre; Marx açısından da üretim yöntemlerinin giderek daha emek-yoğun sektörlere kayması gerekmektedir. Oysa bu teknolojik ilerlemenin neden olacağı işsizlik (yedek işsizler) varsayımıyla çelişmektedir.

Marx, söz konusu dönüşüm problemine *Kapital*'in sonraki ciltlerinde bir çözüm getirmeyi vaat etmişse de, kendisi hayattayken bu çözümü sunmayı başaramamış; sonraları Engels'in çalışmaları da sonuçsuz kalmıştır. Neo-klasik yazarların çoğu, örneğin, Böhm-Bawerk, Marksist iktisadı eleştirirken en çok bu eksiklik üzerinden saldırmıştır (Skousen, 2003: 176).

Her ne kadar kapitalist sistemin sonuyla ilgili öngörülerinde yanılgıya düştüyse de, Marx'ın, *Kapital* ve diğer yazmalarının iktisat teorisine ve genel olarak sosyal bilimlere pek çok katkısı olmuştur. Marksist yazarlar Marx'ın ele aldığı birçok güncel meseleyi bugünlere ulaştırmışlardır (Denby, 1996, 349):

1. Yabancılaşma sorunu ve işyerinde monoton çalışma: bu kavram başka insanların amaçlarını gerçekleştirmek için çalışmanın neden olduğu "benliğin kaybedilmesi" durumunu ifade etmektedir..
2. Kapitalizmin ürünü olan kıskançlık ve kişinin kendisini metalar aracılığıyla tanımlama arzusu nedeniyle, para peşinde koşan kapitalistler, toplumda açgözlülük, sahtekârlık ve maddeciliği yaygınlaştırarak ahlâkî değerlerde yozlaşmaya neden olur.
3. Gelir, servet ve fırsat eşitsizliğine ilişkin konular, günümüzde de en önemli sosyo-ekonomik sorunlar olarak kabul edilmektedir.
4. Irk, ayrımcılık, feminizm ve çevre ile ilgili problemler.

Marx, ayrıca *Kapital C. III'*te paranın evrimi üzerine de çok faydalı tespitlerde bulunmuştur. Yukarıda açıklandığı üzere paranın olmadığı bir mübadele aracı olduğu durumunda dolaşım, $M — M'$; paranın sadece mübadele aracı olduğu durumda $M — P — M'$ şeklinde, bir kâr oranının mevcut olduğu üretimde ya da ticarette ise paranın dolaşımı, $P — M — P'$ şeklinde gerçekleşmektedir (Marx, 2011 [1867]: 122; Marx, 2011 [1894]: 343-344). Yani para ile önce bir mal üretilmekte ya da satın alınmakta, ardından daha yüksek fiyattan satılarak kâr elde edilmektedir. Dolayısıyla buraya kadar kapitalist sistemin odağında faydalı mal ve hizmetlerin üretilmesi bulunmaktadır; para mal üretmek için vardır ve kâr oranı olsun ya da olmasın para sadece bir mübadele aracı işlevi görmektedir. Ancak Marx, paranın sahibi olan kapitalistin, dünyaya daha dar bir açıdan, baktığını, faydalı mal ve hizmetler üretmek yerine, her seferinde daha kolay para kazanma dürtüsüyle hareket ettiğine işaret etmektedir. Marx, kapitalist sistemde bu yeni "kolay para kazanma" anlayışının egemen olmasının son derece kolay olduğunu belirtmektedir.

İktisadi faaliyetin ilk ve son ucunda paranın yer almasıyla birlikte, kapitalistler para üzerine odaklanmaktadır. Amaç, artık meta değil paradır; dolaşım (ya da paranın para getirme) süreci, $P — P'$ şeklindedir. Yani para, herhangi bir mal aracılığına gereksinim duymaksızın doğrudan daha fazla miktarda paraya dönüşmekte ve mübadele

aracı tanımından taşan bağımsız bir enstrümana dönüşmektedir. Böylece sermayenin bu türü her dönem, piyasada belirlenen faiz oranında kendi kendini büyütme yeteneğine sahip olmaktadır (Marx, 2011 [1894]: 343-344). Bu son aşama, para piyasaları ve borsalar gibi sermaye veya finansal piyasaları yansıtmaktadır. Bu aşamada kapitalizm, amacı meta üretimi olan kendi köklerinden uzaklaşmış ve saf finansal kapitalizm hâline gelmiş olur. Bu ortamda, girişimcilerin genellikle faydalı mal ve hizmetler üretmek gibi bir dertleri yoktur. Artık çeşitli ekonomik faaliyetlerin nihaî amacının yalnızca "para kazanmak" olduğu inancı yerleşmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEO-KLASİK İKTİSAT TEORİSİNDE SERMAYE VE BÖLÜŞÜM

3.1. NEO-KLASİK TEORİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Marx, kapitalist sistemin, kendi içsel çelişkilerinden kaynaklanan sorunlar tarafından çökertileceği öngörüsünde bulunmuştur. Ne var ki, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren, Avupa'da yaşanan ekonomik büyümenin işçileri de kapsayacak biçimde refahı artırması, işçilerin sendikal ve sosyal haklarının iyileşmesi sonucu ekonomik sınıfların giderek çözülmesiyle birlikte Marx'ın öngörüsü gerçekleşmemiştir (Skousen, 2003: 175). İzleyen yıllarda, batılı ülkelerin, özellikle Bolşevik devriminden sonra komünizm tehdidine karşı sosyal devlet anlayışı çerçevesinde etkili tedbirler alması, işçi sınıfı açısından ayaklanmayı anlamsız hale getirmiş; işçilerin haklarını genelde sendikal hareketler aracılığıyla talep ettiği ve çoğu zaman elde ettiği koşullar oluşmuştur (Schumpeter, 1954: 760-765). Ayrıca gelişen teknoloji ile birlikte yeni ihtiyaçlar doğmuş, artan refah düzeyi, hizmet sektörünün gelişmesini sağlamış ve kendi işini yapanların sayısında büyük artışlar yaşanmıştır.

Marx'ın kapitalizmin sonuna ilişkin öngörülerinin gerçekleşmemesinin bir diğer önemli nedeni; hatta belki de yukarıdaki nedenlerin de kaynağı olan neden, kapitalistlerin Marx'ın eleştirilerinden kendi paylarına önemli dersler çıkarmış olmalarıdır. Zira Marx'ın eserlerinin en iyi değerlendirmesini işçi sınıfı değil, kapitalistler yapmıştır; kapitalizmin çelişkilerini detaylarıyla açıklayan Marx, aslında dolaylı olarak kapitalistlere yol gösteren kişi olmuştur. Liberal-kapitalist sistemin

savunucuları, bundan sonra Marx'ın tespit ettiği kusurlara çözümler üretmeye odaklanmışlardır.

Marx'ın başyapıtı *Kapital*'in birinci cildinin yayımlanmasından sadece birkaç yıl sonra, yeni bir iktisatçılar kuşağı ortaya çıkmıştır. Neo-klasik teorinin kurucuları olarak bilinen bu yazarlar, Marx'ın tespitlerinden de faydalanarak, liberal piyasa ekonomisini kurtarmak adına, klâsik iktisatçıların yanlışlarını ve eksikliklerini gidermeye yönelik, izleyen yüzyıla damgasını vuracak çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu bölümün konusunu, klasik ekonomi politiğe katkının ötesinde, yeni bir yaklaşımı temsil eden bu çalışmalar oluşturmaktadır.

3.2. YAKLAŞIMIN GELİŞİM SÜRECİ VE BAŞLICA EKOLLER

1870'lerin başından itibaren Avrupa'nın farklı ülkelerinde yaşayan iktisatçıların çalışmalarıyla şekillenmeye başlayan Neo-klasik okul, Klasik iktisat teorisinin temel prensiplerine bağlı kalmakla birlikte, değer teorisi ve toplumsal uyum konularında Klasiklerden farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Neo-klasik okulda Klasik emek-değer teorisi yerine bireysel fayda-toplumsal fayda kavramları öne çıkmaktadır. Bu çerçevede bölüşüm olgusu, üretici teorisinde faktörlerin fiyatlandırılması sorunu olarak kabul edilmiş, marjinalist analiz çerçevesinde faktör piyasasında fiyatların oluşumu açıklanmaya çalışılmış ve net üründen her bir faktörün alması gereken pay fiyat teorisi başlığı altında belirlenmeye çalışılmıştır.

Sosyal yardımlara ve devlet müdahalelerine karşı çıkma; piyasa mekanizmasının, kaynakların tahsisi ve gelir dağılımı sorununa yönelik en etkili çözüm olduğu fikrinin savunma noktasında klasik iktisatçıların bir adım ötesine geçen neo-klasik iktisatçıların yanılgıları, özellikle Keynes sonrası ortaya çıkmışsa da, bu teori, yapılan katkı ve düzeltmelerle geçerliliğini günümüze dek koruyan egemen mikro-ekonomik analiz yöntemi olagelmiştir.

1871'de Carl Menger Avusturya'da, aynı yıl William S. Jevons İngiltere'de ve 1874'te, Leon Walras ise İsviçre'de birbirlerinden bağımsız olarak, marjinalist fayda-değer teorisinin esaslarını belirleyen çalışmalar yapmışlardır. Her ne kadar literatürde pek yer verilmese de bu çalışmaların temelini oluşturan "marjinal-fayda" kavramının kökenleri, yaşadıkları dönemde açıkladıkları fikirleri, kullandıkları matematiksel ifade biçimi nedeniyle pek anlaşılamayan Hermann H. Gossen (1847), Jules Dupuit (1844), Augustin Cournot (1838), Johann H. Von Thünen (1826); hatta "gelirin marjinal faydası" ifadesini ilk kez kullanan ünlü İsviçreli-İtalyan matematikçi Nicolaus I. Bernoulli'ye (1713) kadar götürülebilmektedir (Jevons, 1871: xxxix-xl; Kazgan, 2000 [1969]: 114).

Neo-klasik teori; izleyen yıllarda (19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başları) Lozan Okulu'ndan Vilfredo Pareto; İngiliz okulundan Philip H. Wicksteed, Francis Y. Edgeworth, Alfred Marshall; Avusturya Okulundan Eugen Von Böhm-Bawerk, Friedrich von Wieser, İsveç'ten J. G. Knut Wicksell ve Amerika Okulun'dan John Bates Clark ve Irwing Fisher gibi iktisatçıların katkılarıyla gelişimini sürdürerek tam bir olgunluğa erişmiştir (Obrinsky, 1978: 57).

3.3. NEO-KLASİK TEORİNİN TEMEL UNSURLARI

Ricardo'nun ve Marx'ın emek-değer teorisindeki bütüncül yaklaşım, ilk marjinalist görüşleri temsil eden Jevons, Walras ve Menger'in fayda-değer teorilerinde kaybolmaktadır. Jevons ve Menger, kapsamlı bir fiyat teorisi geliştirmekten ziyade tüketim teorisi ve tüketici davranışlarını incelemeye ağırlık vermişlerdir. Ancak bu sınırlar dâhilinde bile fayda-değer teorisinden bir talep teorisi türetemedikleri, bu eksikliğin, ilerleyen kısımlarda görüleceği üzere, daha sonra Walras ve Marshall tarafından giderildiği görülmektedir. Aynı şekilde Jevons ve Menger'in, marjinalist analiz yöntemini, üretim ve firma teorisine uygulama noktasında da yetersiz kaldıkları söylenebilir. Bu eksiklik ise, Marshall'ın kısmi denge analizi ile giderilmiştir (Akyüz, 1980: 89).

Neo-klasik teorinin gelişimi esnasında marjinal yöntem, tüketim malları ile üretim faktörlerinin analizinde aynı anda uygulanmamıştır. Her ne kadar Menger, analizinde marjinal analizin faktör-fiyatlandırması amacıyla uygulanmasının bazı genel prensiplerini saptamışsa da, bu fikirlerin bir marjinal-verimlilik bölüşüm teorisine dönüşmesi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Philip H. Wicksteed ve John B. Clark'ın katkılarıyla gerçekleşebilmiştir. Aynı şekilde temelleri Jevons tarafından atılan Neo-klasik sermaye teorisinin tam bir olgunluğa erişmesi Böhm-Bawerk ve Wicksell'in çalışmalarıyla mümkün olabilmiştir. Son olarak Leon Walras'ın, fayda-değer teorisinin, talep teorisi ile üretim teorisi arasında birleştirici bir ilke olmasından hareket ederek geliştirdiği genel denge analizi, sonraları Marshall, Pareto ve Edgeworth tarafından bir refah teorisi oluşturulmuştur (s. 90).

Neo-klasik teorinin gelişim aşamasında farklı düşünürler arasındaki yöntemsel benzerliğe rağmen bu oluşum, birbirinden farklı dört ekolün bir bileşimi şeklindedir. Bunlar: Lozan ekolü, Avusturya ya da diğer adıyla Viyana ekolü, İngiliz ekolü ve Amerikan ekolü olarak sıralanabilir.

Marjinal yöntem, Walras ve Pareto'nun temsil ettiği Lozan ekolünde genel denge ve refah ekonomisinin temeli konumundayken, Marshall'ın ağırlığının hissedildiği İngiliz ekolünde, piyasa dengesinin analizinde arz ve talep kuramının birleştirici prensibi olarak kullanılmıştır. Menger, Von Wieser ve Böhm-Bawerk öncülüğünde gelişen Avusturya ekolünde, genel denge ve refah teorisinden ziyade, değer ve sermaye teorisi öne çıkmaktadır. İngiliz ekolünün etkilerini de taşıyan Amerikan ekolü ise üretim ve bölüşüm konusuna verdiği öncelik açısından Avusturya ekolü ile daha fazla benzerlik taşımaktadır (Kazgan, 2000 [1969]: 116). Ortaya çıkan tüm bu yeni ekoller varsayım ve yaklaşım farklılıkları barındırmakla birlikte Neo-klasik iktisat teorisini, temel ekonomik problemlerin analizini içeren bütüncül bir teori haline getirmeyi başarmışlardır.

Neo-klasik yaklaşımı, Klasik yaklaşımdan ayıran beş temel farktan söz edilebilir:

1. Analizin odaklandığı temel sorun, üretim ya da bölüşüm sorunu değil, faydanın/kârın maksimizasyonu sorunudur.
2. Bu yaklaşımda analiz, sınıflı toplumsal yapı yerine kârını/faydasını maksimize etmek için en doğru kararları alan rasyonel birey üzerinden yapılmaktadır.
3. Kesin bir mal-faktör ayrımı yapıldığından üretim, birbirini ikame edebilen faktörlerden mallara doğru tek yönlüdür.
4. Malların faydası yerine, spesifik birimlerinin faydasını ifade eden, azalan marjinal-fayda ele alınmakta; malların değeri, maliyetinden ve faydasından soyutlanarak, soyut kavramlar olan marjinal fayda ve bireysel zevk ve tercihlere bağlanmaktadır.
5. Neo-klasik iktisatçılar, fayda gibi soyut kavramlar da dahil çeşitli sorunlara getirdikleri çözümlerin evrenselliğini kanıtlamak adına, matematik yoğunluklu yöntemler kullanmışlardır.

Yukarıdaki maddeler incelendiğinde çoğunun dayandığı noktanın, birey olduğu görülecektir. Neo-klasik yaklaşımda toplum tabanlı Klasik tümden-gelimci yöntem terk edilerek; yerine hareket noktası birey, varış noktası toplum olan olan tüme-varımcı yöntem geçirilmiştir. Tüm toplumsal olgular tek tek bireylerin

3.4. MARJİNAL FAYDA

Neo-klasik yaklaşımın en ayırt edici özelliğinin, hemen her konuda birey merkezli çözümler sunması olduğu yukarıda açıklanmıştı. Bununla birlikte bireyciliğin bir ürünü olarak marjinal fayda, marjinal maliyet ve marjinal verim şeklinde genişletilmiş olan "marjinallik" kavramı Neo-klasik analizin ilk akla gelen ve bu isimle eş anlamlı kullanılan unsuru haline gelmiştir.

Marjinal fayda, terim olarak Neo-klasik teoriyle otaya çıkmış olsa da, bu kavramın temelleri Klasik teoriden eskidir. Şans oyunlarında stratejik karar verme hakkında yazılmış, *"Essay D'analyse Sur Les Jeux de Hazard"* (1713) (*Şans Oyunları*

Analizinin Denemesi) başlıklı kitabın yazarı olan Pierre Remond de Montmort'un, Nicholaus Bernoulli ve James Waldegrave ile yaptığı yazışmalarına konu olan oyun stratejisinde, gelir arttıkça, gelirin marjinal-faydasının azaldığı tespit edilmiştir. Bernouili ve De Montmort'un bu bulgusundan hareketle Jevons, Menger, Marshall, Wicksell gibi Neo-klasik yazarlar, toplumda maksimum refahın sağlanması için, gelir bölüşümündeki eşitsizliğinin giderilmesi üzerinde durmuşlardır (Yılmaz Genç & Kadah, 2018: 422; Kazgan, 2000 [1969]: 121).

Nesneleri, genellikle acil ya da daha az acil olarak değerlendirilen amaçlara ulaşma konusundaki yeteneklerine uygun araçlar olarak değer biçilmektedir. İnsan davranışına doğrudan ya da dolaylı olarak giren bir aracın her bir fiziki biriminin değeri farklıdır. Böylece insanlar, sadece kendi somut davranışlarına giren veya girecek olan araçların birimlerine değer biçmekle ilgilenirler. Yani insanlar genel anlamda "demir" ya da "süt" arasında değil, demir ve sütün belirli birimleri arasında seçim yapar ve bu birimlere değer tayin ederler (Rothbard, 1995 a: 18; Menger, 1871: 71). Dolayısıyla, kişi, her bir mal için o mallardan sahip olduğu stokun tamamına göre davranacağı zaman, *Y* malını tercih edebilmekteyken; bu stokların birimleri arasında karar vermek zorunda kaldığında, *X* malını *Y* malına tercih edebilmektedir.

Ekmeğin altından çok daha faydalı olduğu biliniyorken, insanoğlu nasıl olur da altına ekmekten daha fazla değer verebilmektedir? Nesneyi belirli birimlerine göre değerlendirme yöntemi, "değer paradoksu" için de çözüm sunmaktadır; insan, malları soyut sınıfları açısından değil, elde edebileceği spesifik birimleri açısından değerlendirmektedir. Kişi, kendisi için (genel olarak) ekmeğin (genel olarak) altına oranla değerini değil; elde edilebilir bugünkü altın ve ekmek stoku veri iken, bir ekmeğin kendisi için bir ons altından daha fazla mı yoksa daha az mı değerli olduğunu bilmek ister (Rothbard, 1995 a: 19). Çoğu durumda, ikincinin tercih edilmesi artık şaşırtıcı değildir.

Malın spesifik birimlerinin değerlerinin farklılaşması ve dolayısıyla bu birimlerin birbiriyle değişiminin mümkün hale gelmesiyle birlikte, aynı malın birimleri, farklı birer mal gibi ele alınmaya başlar. Kuşkusuz bu durum, bireyin karar ve tercihleri ile karşılıklı etkileşim halinde gerçekleşecektir (s. 20). Dolayısıyla kişinin talep ettiği malın kıtlığı, bu mala olan ihtiyacının şiddeti ve malın son biriminin bu ihtiyacın giderilmesine yapacağı katkı, bir başka deyişle marjinal-faydası, Neo-klasik yaklaşımda, malın değerinin belirleyicileri olarak kabul edilir.

3.4.1. Carl Menger

Carl Menger, (1840-1921) üç Neo-klâsik iktisatçı içinde, Ricardocu paradigmaya başarılı bir şekilde meydan okuyarak; değer ve fiyat teorisine yeni ve sistematik bir yaklaşım geliştiren ilk isimdir. Onunkiyle aynı yıl yayımlanan Jevons'un kitabı İngiltere'de okunmuş, ancak iyi anlaşılmamıştı; bu kitabın etkisi, akademi çevrelerinde kabul görmemesi nedeniyle sınırlı kalmıştır. Walras'in genel denge analizi ise aşırı matematiksel olması nedeniyle çağdaşlarının ilgisini çekmemişti. Dolayısıyla, Menger ve diğer Avusturyalı iktisatçılar, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında süreci başlatan ve iktisadi düşüncenin yönünü değiştiren en etkili iktisatçıları oldular. Çağdaşı Knut Wicksell'in, bu üç iktisatçıyı (Menger, Jevons ve Walras) değerlendirdiği bir yazısında, Menger'in kitabı üzerine şu yorumu yapmıştır (Skousen, 2003: 190):

> *"Ricardo'nun İlkeler'inden bu yana, hiçbir kitabın iktisat teorisinin gelişmesi üzerinde Menger'in Grundscitze'ı kadar büyük bir etkiye sahip olmadığı, gayet rahatlıkla söylenebilir. Hatta buna, Jevons'ın hünerli ama çok fazla vecizeyle dolu kitabı ile, Walras'in oldukça zor okunan kitabı da dahildir."*

Menger'in sübjektif değer teorisi ve marjinal analizi, onun gibi Avusturyalı olan takipçileri, Eugen Von Böhm-Bawerk ve Friedrich Von Wieser tarafından yaygınlaştırılmıştır. Menger ve diğer Avusturyalılaar, Ricardocu analizin nesnel araçlarını, insanın zevk ve tercihleri gibi öznel kavramlarla ikame etmişlerdir. Onlara

göre değer, bütünüyle ekonomik aktörlerin öznel yaklaşımına bağlı olarak belirlenmekteydi; maliyetlerin ise uzun dönemde sabit kalmaları mümkün değildir.

Carl Menger'e (1871) göre, insani ihtiyaçların tatmini ile bir nedensellik ilişkisi içinde olan şeyler faydalı şeylerdir. Bununla birlikte, faydalı olmanın da ötesinde, bir şeyin bir mal karakteri kazanabilmesi için, aşağıda verilen dört şartı aynı anda sağlaması gerekmektedir (s. 1-2):

1. Beşeri bir ihtiyacın bulunması,
2. Nesnenin, bu ihtiyacın tatminiyle ilgili bir nedensellik ilişkisine girmeye uygun hale getirecek özelliklere sahip olması,
3. Bu nedensellik ilişkisine dair beşeri bilginin var olması,
4. Söz konusu nesnenin ilgili ihtiyacın tatminine yönlendirecek biçimde kontrol edilebilmesi gerekir.

Bu şartlardan biri mevcut olmadığı ya da yitirildiği anda söz konusu "nesne" mal karakteri kazanamaz.

Eğer ekmek, insan amaçlarına hizmet eden bir mal ise, iki ekmeğin bir ekmekten daha değerli olacağı açıktır. Ekmeğin bir araç statüsünden çıkıp; insan refahının genel bir koşulu olduğu noktaya kadar bu ilke, geçerli kalacaktır. Bununla birlikte, iki ekmeğin bir ekmekten iki kat daha faydalı ve değerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun mümkün olduğunu savunmak, teorik olarak yüz bardak sütün kişiye faydasının, bir bardak sütün yüz katı olduğunu savunmakla eşdeğerdir. Gerçekte ise tüketilen gıda miktarının artırılmasını bir dereceye kadar ihtiyaç tatminini artıracağı doğrudur; hatta bu noktayı aşan bir tüketim bile gittikçe azalan bir tatmin artışı görülebilir. Fakat ihtiyacı tatminin tam olduğu belli bir sınır noktasından sonra yapılacak olan ilave tüketimin artık herhangi bir faydası olmayacak ve tüketici açısından bir farksızlık durumu oluşacaktır. Hatta devam edecek olan her ilave tüketim, bir acı nedeni ve sağlık için ciddi bir tehdit haline gelecektir (Menger, 1871: 71-72).

İnsanların farklı ihtiyaçlarının tatminine verdikleri önem, yaşamlarıyla eşdeğer önemden küçük ve geçici bir zevke atfettikleri öneme doğru farklı derecelere ayrılacak biçimde, tam bir eşitsizlik içinde olduğu bilinen bir şeydir. Şimdi ise herhangi bir spesifik ihtiyacın tatmininin, tam olduğu derecesine kadar, nispeten en yüksek önem derecesine sahip olduğunu; ilave tatminin, sonunda söz konusu ihtiyacın daha fazla tatmininin tüketici için bir farksızlık meselesi olduğu noktaya kadar, gittikçe daha az bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu ihtiyacın tatminine yönelen her davranış, sonunda tüketici açısından sadece ilave bir önem arz etmeyen bir aşama değil de, daha çok ona bir sıkıntı ve acı çektiren bir aşama meydana getirir (Menger, 1871: 72).

Menger, farklı tatminlerin her biri için, tatmin edilen belli bir ihtiyacın, ilave tatmin girişimleriyle nasıl azalan derecelerde önemde olduğunu sayısal ifadelerle gösteren bir tablo oluşturmuştur. Belli bir seviyeye kadar kişinin yaşamına, bu seviyenin ötesinde bir refah seviyesine bağlı olan tatminler, halihazırda elde edilen tatminin tamlık derecesine göre sürekli azalacağından, 10'dan başlayıp ve 0 ile sona eren; benzer şekilde, en büyük önem derecesi 9 olan tatminler için, 9 ile; 8 olanlar için 8 ile vb. başlayan ve 0 ile sona eren bir skala elde edilmiştir.

Tablo 4. Farklı Tatminlerin Önem Bakımından Büyüklükleri

Kaynak: Menger, 1871: 73

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
10	9	8	7	6	5	4	3	2
9	8	7	6	5	4	3	2	1
8	7	6	5	4	3	2	1	0
7	6	5	4	3	2	1	0	
6	5	4	3	2	1	0		
5	4	3	2	1	0			
4	3	2	1	0				
3	2	1	0					
2	1	0						
1	0							
0								

Tablonun üst satırındaki Romen rakamlarının her biri, tek bir birey tarafından tüketilen farklı malları gösteren sembollerdir. Her bir dikey sütunda aşağıya doğru sıralanan sayılar ise, ilgili malın artan tüketimiyle oluşan, toplam tatmine birbirini izleyen eklemeleri temsil etmektedir.

Sütun l'deki skalanın bireyin gıda ihtiyacı tatmininin onun için ifade ettiği önemi gösterdiğini ve sütun V'deki skalanın benzer şekilde aynı bireyin tütün ihtiyacının önemini gösterdiği varsayılmıştır. Bireyin gıda ihtiyacının tatmini, belli bir tamamlanma derecesine kadar, tütün ihtiyacı tatmininden kesinlikle daha yüksek bir önem arz etmektedir. Fakat gıda ihtiyacı belli bir dereceye, örneğin 6 rakamı ile gösterilen yere kadar tatmin edilirse, tütün tüketimi, birey açısından gıda ihtiyacının ilave tatmini ile aynı öneme sahip olmaya başlayacaktır. Bu nedenle birey, bu noktadan itibaren, tütün ihtiyacının tatminini ile gıda ihtiyacının tatminini dengeye getirmeye çalışacaktır.

Her ne kadar genelde gıda ihtiyacının tatmininin, insan için öneminin tütün ihtiyacının tatmininden daha yüksek olsa da, tabloda gösterildiği gibi, gıda ihtiyacının

artan tatminiyle birlikte gıda ihtiyacının tatminine yönelik ilave girişimlerin tütün ihtiyacının tatminine yönelik ilk davranışlardan daha az öneme sahip olduğu bir aşamaya gelir. Bunula birlikte, azalan önemine rağmen bu aşamada gıda ihtiyacının tatmini henüz doyum noktasına ulaşmamıştır; doyum noktası, yani aşıldığında ilave tüketimin zarar vermeye başlayacağı tatmin noktası, 0 ile gösterilen yerdir.

Menger, yukarıdaki tabloda, gıdanın altıncı biriminin, tütünün birinci biriminin vereceğinden daha az ilave tatmin elde ettiği için iki malın tüketimini dengeye getirmek zorunda kalan bireyin durumunu tartışırken, I sütunundaki sayıları V sütunundakilerle karşılaştırmaktadır. Ne var ki böyle bir karşılaştırma, tütünün bir birimi ile gıdanın bir biriminin eşit değerde oldukları belirtilmedikçe, bu iki mal, bireyin aralarında seçim yapmak zorunda olacağı alternatifleri temsil edemeyeceğinden geçersiz olacaktır; çünkü farklı tatminler, ancak standart bir birim aracılığıyla ifade edilebilir.

Menger'e göre insanlar, "iktisadi davranış"lar sergilemekte ve iktisadi davranan bireyler, nerede ve hangi medeniyet düzeyinde yaşarlarsa yaşasınlar, genelde değişik ihtiyaçlarının tatmininin nispi önemine ağırlık verirler. Ama iktisadi insan aynı zamanda ve özellikle her bir ihtiyaç için daha yüksek ya da daha düşük tatmine yol açan farklı davranışların nispi önemine ağırlık vermekte ve her bir ihtiyacın mümkün olduğunca en tam şekilde tatmin edilmesine yönelen etkinliklerin karşılaştırmanın sonuçları ile yönlendirilmektedir (Menger, 1871: 74).

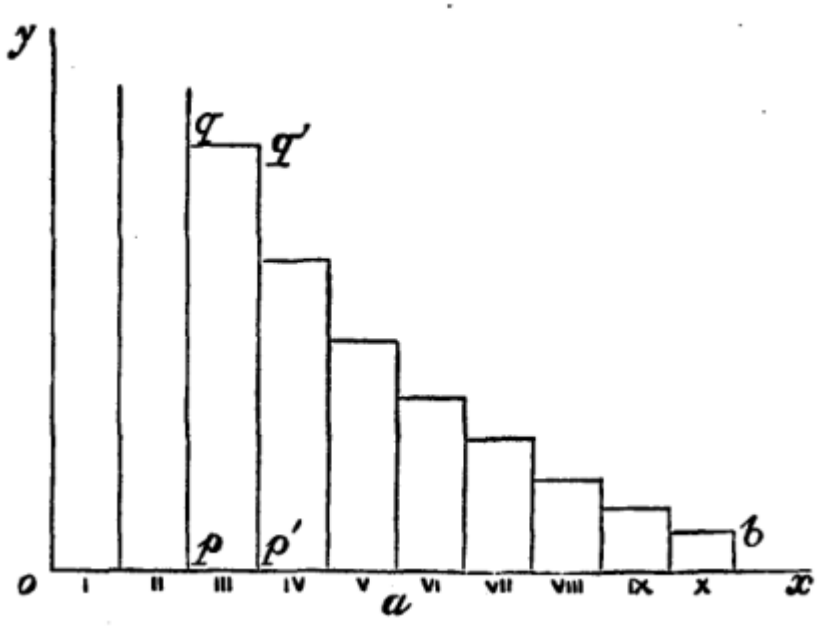
3.4.2. William S. Jevons

Jevons, (1871) analizine, Jeremy Bentham'ın, haz ve acının hesaplanmasına atıfta bulunarak başlamış; değeri veya fiyatı neyin belirlediğini araştırmıştır. Ona göre faydalı mal, zevk veren ya da acıyı önleyen herhangi bir nesnedir. Bu malın değeri ise, emek ya da maliyetle değil, fayda ile ifade edilebilir. Bu noktada faydanın nasıl tanımlanacağı ve nasıl ölçüleceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Jevons faydayı, herhangi bir nesnenin ya da hizmetin, herkes için aynı şeyleri ifade etmekte olan özelliklerini değil; her insan için kendi öznel ihtiyaçlarından kaynaklanan bir olgu şeklinde

tanımlamıştır (s. 28). Zevk ve acının miktarlar olarak tahmin edilebileceğini ileri süren Bentham'a göre, aşağıdaki dört duruma göre zevk ve acı, daha büyük veya daha az olabilmektedir (Jevons, 1871: 28-30):

1. Yoğunluğu
2. Süresi
3. Kesinliği ya da belirsizliği
4. Yakınlığı ya da uzaklığı

Bunların her biri, kişinin kendi bir zevk ya da acısını tahmin ederken göz önünde bulundurması gereken durumlardır. Yukarıda, süt olarak verilen örneğin bir benzerini Jevons, suyu kullanarak, marjinal analizin nasıl yapılacağını, grafiksel olarak göstermektedir (Jevons, 1871: 46):

Şekil 4. Azalan Marjinal Faydanın Grafiksel Gösterimi
Kaynak: (Jevons, 1871: 46)

Jevons, azalan marjinal-faydayı grafiksel olarak gösterebilen ilk yazar olarak bilinir (Bkz. Şekil 4). Bu grafiğin açıklaması, Menger'in verdiği sayısal tabloda anlatmak istedikleriyle hemen hemen aynıdır; şu farkla ki Jevons, bu grafikte tek bir malın (su) birey için giderek azalan faydasını göstermektedir. Grafikle ilgili söylenebilecek en önemli söz, tüketilen suyun belirli bir miktara kadar vazgeçilemez olduğu; daha sonra tüketilen miktarların her birinin çeşitli derecelerde faydaya sahip olduğu; fakat belli bir noktadan sonra, faydanın sona erdiğidir.

Grafikte gösterildiği gibi, su tüketimi ilkin tüketicinin en acil isteklerini tatmin edecek; bunu ikinci, üçüncü vs. en acil olanlar takip edecektir. Ne kadar çok su tüketilirse, tüketici en acil ihtiyacından az acil olana doğru sırayla ihtiyaçlarını giderebilecektir. Böylece artan tüketimle birlikte, toplam fayda artacak, ama marjinal-fayda azalacaktır (Jevons, 1871: 46-48).

Bununla birlikte Jevons, (1871) kitabının hiçbir yerinde "marjinal" terimini kullanmamıştır. Bunun yerine, kitabının ilgili bölümünde "faydanın son derecesi" terimini kullanmıştır. Wieser'in kullandığı, Almanca "*Grenznutzen*" kelimesini, "marjinal fayda" şeklinde tercüme edip bu terimin popüler hâle gelmesini sağlayan kişi, Philip Wicksteed'dir (Skousen, 2003: 221).

Jevons, her bir tüketicinin, marjinal-faydası diğerleriyle aynı oluncaya dek çeşitli mal ve hizmetleri satın almaya ve kullanmaya devam edeceğini öneren bir tüketici davranışı teorisi de geliştirmiştir. Yani, $MU_x = MU_y$ olmaktadır; x ve y, burada farklı malları temsil etmektedir. Jevons'tan sonra bu konuda çalışan iktisatçılar, her bir ürünün marjinal-faydasının bu ürünün fiyatına eşitlendiğini göstererek, Jevons'ın eşit-fayda ilkesini genelleştirmişlerdir. Yani artık, $MU_x / P_x = MU_y / P_y = MU_z / P_z$ olacaktır.

3.4.3. Léon Walras

Lozan Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Fransız asıllı Léon Walras, (1834-1910) marjinalist yöntemin üç büyük kurucusundan biri ve "Walrasgil genel

denge" modelini geliştiren kişi olarak tanınmaktadır. Bu iki özelliğine ilaveten matematiksel gösterimdeki başarısı nedeniyle Schumpeter onu saf teorik katkı açısından en büyük iktisatçı olarak tanımlamıştır. Walras, her ne kadar azalan marjinal fayda modelinin kendisine ait versiyonunu geliştirirken, Cournot ve Dupuit'ten etkilenmişse de geliştirdiği makro modelde tamamen Turgot, Montesquieu ve Say'i kapsayan Fransız çizgisinde yer alıyordu. Bu açıdan Jean B. Say, onun selefi olarak görülebilir (Schumpeter, 1954: 827-828). Schumpeter'in dinamik girişimcilik modeline tamamen zıt bir tarzda olan Walras'in, statik genel denge modelini savunmasının nedeni, Walras'ın, "rekabetin toplumsal refahı maksimize ettiği Smith'in görünmez el sistemine" teorik kanıtlar sağlamış olmasıdır. Walras saf rekabetçi bir denge durumunun, ilgili bütün taraflar için en yüksek tatmini garanti etiğini ifade etmektedir (Skousen, 2003: 239).

Menger ve Jevons'un fayda fonksiyonlarının bir takım eksiklikleri vardı. Bu yazarlar, malların faydasının diğer malların miktarı cinsinden ifadesini, paranın marjinal faydasını ve diğer bireylerin fayda fonksiyonlarıyla olan ilişkilerini ihmal etmekte ve bunlardan bağımsız saymaktaydı. Yani düşük mal, ikame mal ve tamamlayıcı mal ayrımı, gelir bölüşümü eşitsizliği, tüketimde bir takım dışsallıkların bulunduğu ihmal edilmiştir. Faydanın gerçekte ölçülebilir olup olmaması ise Menger ve Jevons'ta önemli değildir; bunların uzunluk veya ağırlık gibi, doğrudan doğruya ölçülebilir oldukları varsayılmıştır. Kişinin talep fiyatı ile malın marjinal-faydası arasındaki eşitlik, paranın marjinal faydasının veri olması varsayımına dayanmaktaydı. Jevons ve Menger, bu ilişkiye işaret etmiş olsalar da, bireyin fayda fonksiyonundan bir talep fonksiyonu türetmeyi, Walras başarmıştır. Walras'ın analizine göre, fiyatın düşmesi, tüketilen mal miktarını artıracak, fiyatın yükselmesi ise, tüketilen miktarı azaltacaktır (Kazgan, 2000 [1969]: 127).

Walras, 1873'te yayımladığı "Principe d'une theorie mathematique de I'echange" *(Matematiksel bir değişim teorisi ilkesi)* başlıklı makalesini, "laissez faire'ın erdemlerini etkinlik ve adalet zemininde tartmak amacıyla yazdığını açıklamıştır.

Walras, iki taraflı ve iki mallı bir takas sistemi kullanarak, "serbest rekabetin geçerli olduğu" bir piyasanın, bir dizi değişim yoluyla her iki tarafın da sosyal faydasını en çoklaştıracağını bu çalışmasında göstermeyi başarmıştır. Walras, "*Elements of Pure Economics*" (*Saf İktisadın Temel İlkeleri)* (1874, 1877) adlı kitabında, fiyatların esnek ve üretim faktörlerinin tam hareketli olduğu bir serbest rekabet piyasasında, analizini çok taraflı-çok mallı değişim olacak biçimde genişletmiştir. Ricardo'yu iki bilinmeyenli (fiyat ve kâr) bir problemin çözümü için tek denklem kurmakla suçlayan L. Walras, bu sınırlayıcı varsayımlar aracılığıyla, ekonomiyi temsil eden eş-anlı denklemler kurmuştur. Ardından bilinmeyenlerin sayısının denklem sayısına eşit olduğunu vurgulamış ve sonuç olarak serbest piyasa sisteminin, tüm mallarda arzın ve talebin eşit olduğu bir genel dengeye ulaşması gerektiğini açıklamıştır (Skousen, 2003: 239).

Yaygın inancın aksine Walras'ın analizi, statik denge koşullarıyla sınırlı değildir. Dengesizlik koşullarında, rekabetçi sistemi, gerçeğe yakın bir bakış açısıyla ele alarak çalışmaya devam etmiştir. Walras, "tâtonnement" (el yordamıyla arama) olarak adlandırdığı bir piyasa müzayede sistemi tasarlayarak, fiyatların arz ve talebe göre değişerek "el yordamıyla" dengeye doğru yöneldiğini, böylelikle, bir merkezî yönetim planlaması olmadan da, deneme-yanılma yoluyla, serbest piyasa sisteminin, toplumsal ihtiyaçlar için maksimum tatminini sağlayabileceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla sosyalistlerin, eşitsizliklerin ancak müdahalelerle giderilebileceğine yönelik iddialarına karşılık Walras, eşitsizliklerin ancak özgürlüklerle giderilebileceğini ileri sürmüştür.

Ne var ki, "genel denge teorisi" rekabetin kendisinden çok, nihaî sonucuna odaklanması ve ekonomik dünyaya gerçekdışı bakışı dolayısıyla giderek artan eleştirilere uğramıştır. Mark Blaug, Walrasgil genel denge modeli için; "neredeyse tam bir fiyasko ve tamamen verimsiz bir buluş" olarak nitelemesi yapmış; bu modeli "bir ülkenin, üzerinde şehirlerarası yolların görünmediği coğrafî haritasına benzetmiştir. Leon Walras, kendisini "bilimsel sosyalist" olarak tanımlamıştır. Sık sık ekonominin yeterince rekabetçi olmamasından şikayet etmiş ve daha rekabetçi bir ortam yaratılması için (ironik bir biçimde) hükümet müdahalelerini savunmuştur. Vergilerin adaletsiz ve

bir müsadere çeşidi olduğuna inanan Walras, vergilerin kaldırılması gerektiğini, ayrıca arazi ve doğal tekellerin millîleştirilmesi ve özel kullanıcılara kiralanarak gelir elde edilmesini savunmuştur. (Skousen, 2003: 240). Tüm bu söylemlerine karşın kendisi, yukarıda açıklandığı üzere, "laissez faire"ın geçerliliğini bilimsel yöntemle kanıtlayan kişi olma iddiasıyla, sosyalizme karşı piyasa ekonomisinin en önemli ideolojik temsilcilerinden biri olmuştur.

3.4.4. Marjinal Fayda Teorisinde Fiyat Oluşumu

Menger ve Jevons'ta fiyatın oluşumu birkaç koşul altındada gerçekleşmektedir. Öncelikle, tam rekabet koşulları altında yapılan mübadelenin, rasyonel tüketicinin refahını maksimize etmesi (P_1 ve P_2'nin mal fiyatlarını, MU_1 ve MU_2'nin malların marjinal faydasını gösterdiği bir durumda), rasyonel tüketicinin belirli mal stokları arasında yaptığı mübadeleyi,

$$\frac{MU_1}{P_1} = \frac{MU_2}{P_2}$$

Olduğu noktada durdurmasıyla gerçekleşecektir. Bu denge noktasında, piyasada gerçekleştirilen serbest mübadele sonucu her birey kendi faydasını maksimize ettiğine göre, toplumsal faydanın da maksimize olduğu sonucuna varılmıştır.

İkincisi, mübadele değerini (nispi fiyatları), belirleyen şey kişisel ihtiyaçların şiddetini gösteren marjinal faydadır. Hatırlanacağı üzere Klasiklerin mübadele değeri harcanan emek ile gösterilmekteydi. Nihayet, mübadele değerini marjinal fayda belirlediğine göre, tüketici, ekonomiyi yöneten kararların alınmasında son söz sahibi haline geliyordu. Fiyatalar bir yandan marjinal faydayı (yani ihtiyaçların şiddetini), yansıtırken, diğer yandan da üretim karalarını belirlemektedir Walras, ekonomiyi, birbirleriyle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde bulunan bir piyasalar bütünü olarak ele almakta; bütün üretici ve tüketicileri kapsayan piyasaların eşanlı dengesinin analizini yapmaktadır (Kazgan, 2000 [1969]: 128-129).

Walras, faydayı maksimize etme amacının itici güç olduğu bir mübadele ekonomisinde, tam rekabet koşullarında, maksimum toplam faydanın elde edileceğini gösteren soyut bir sistem kurmuştur. Bu sistem matematiksel olarak, oldukça kısıtlayıcı ve gerçekle pek ilişkisi olmayan varsayımlar altında, bütün ekonomide, bütün mal fiyatları, üretim faktörleri fiyatları ve bütün mal miktarlarının, birbiriyle tutarlı olacak biçimde oluşacağını göstermektedir. Aşağıda doğrusal denklemlerle, Walras'ın genel denge analizinde fiyat oluşumunu gösteren basit Walrasgil sistem açıklanmıştır, sistemin varsayımları şöyledir (Akyüz, 1980: 123-124):

1. Faktör ve mal piyasalarında tam rekabet geçerlidir.
2. Tüketici tercihleri veridir.
3. Üretim faktörü arzları veridir ve faktör fiyatlarından bağımsızdır.
4. Üretim fonksiyonları sabit katsayılıdır.
5. Gelir sadece üretime katılarak elde edilir.
6. Tüm gelir harcanmakta, dolayısıyla efektif talep yetersizliği nedeniyle eksik istihdam oluşmamaktadır.
7. Para, sadece mübadele aracıdır.

Aşağıdaki açıklamada kullanılacak semboller şunlardır (Kazgan, 2000 [1969]: 129):

$x_1, x_2, \ldots, x_n$	Çeşitli mal stokları.
$p_1, p_2, \ldots, p_n$	Malların fiyatları.
$y_1, y_2, \ldots, y_m$	Çeşitli girdi stokları.
$w_1, w_2, \ldots, w_m$	Girdilerin fiyatları.
$a_{11}, a_{21}, \ldots, a_{n1}$	Bir birim mal üretimi için gerekli girdi miktarları.
$MU_1, MU_2, \ldots, MU_n$	Çeşitli malların marjinal faydası.

Talep yönünde, bütçe denklemi ve fayda denklemi olmak üzere, iki denklem takımı vardır. Bütün diğer mal fiyatlarının ölçümünde kullanılan, x_1 malı, numéraire (ölçü birimi)'dir ve değeri $p_1 = 1$ 'dir.

$$y_1 w_1 + y_2 w_2 + \ldots + y_m w_m = x_1 + x_2 p_2 + \ldots + x_n p_n$$

Her bireyin, kendi geliriyle harcaması arasındaki eşitliği gösteren yukarıdaki bütçe denkleminde, eşitliğin sol tarafı, bireyin gelirini, sağ tarafı da, harcamasını göstermektedir. Her birey için, satın aldığı *n* sayıda mal miktarını belirleyen, *n* sayıda, bunun gibi denklem vardır. Maksimum fayda varsayımı altında tüketim harcamaları dağılımını gösteren denklem ise şöyle gösterilir:

$$\frac{MU_1}{P_1} = \frac{MU_2}{P_2} = \frac{MU_n}{P_n}$$

(x_1), ölçüt olduğundan, fayda denklemlerin sayısı, mal sayısından bir eksiktir (*n - 1*). Bütçe denklemi ilave edildiğinde, denklem sayısı, yani, çeşitli mal miktarlarına (yani bilinmeyenler sayısına), eşittir. Girdi miktarları ile girdilerin ve malların fiyatları veri olduğundan, bir bireyin satın alacağı mal miktarı da belirlidir. Her bir mal için, her bir fiyat düzeyine karşılık gelen, bunun gibi ayrı bir denklem takımı bulunacağından, her tüketicinin her bir mala olan talep eğrisi belirlenmiş olurr. Girdi arzı veri olduğundan talep, o malın, tüm diğer tüketim mallarının ve girdi fiyatlarının fonksiyonudur. Tüketicinin geliri ve harcamaları girdi fiyatları ve miktarları tarafından belirlenmektedir. Bu durumda her mal ve her birey için talep fonksiyonu şöyle olur (*x*, talep edilen mal miktarını göstermektedir):

$$x_2 = f_2 (p_2 , p_3 , \ldots , p_n , w_1 w_2 , \ldots , w_m)$$

Her mal ve tüketici için, bunun gibi bir denklem vardır ve tüketici tercihleri ve girdi miktarları veri olduğundan, bu denklemler belirlidir. Her bir malın toplam talep fonksiyonu ise aşağıdaki gibidir (*X*, tüketicilerin talep fonksiyonlarının toplamını temsil etmektedir):

$$X_2 = F_2 (p_2 , p_3 , \ldots , p_n , w_1 w_2 , \ldots , w_m)$$

Ölçüt olan x_1 malının denklemi, bütçe denkleminden türetilebilir: x_1'den talep edilen miktar, birey için, toplam gelirinden diğer mallara yapılan harcamaların çıkarılmasıyla belirlenir. Bütün bireyler için bu denklemler toplandığında, x_1, yani ilgili malın toplam talep fonksiyonuna ulaşılır ve bu denklem de dahil, bilinmeyen mal miktarları sayısına eşit olmak üzere, *n* sayıda böyle talep denklemi vardır.

$$X_1 = Y_1 w_1 + Y_2 w_2 + \ldots + Y_m w_m - (X_2 p_2 + X_3 p_3 + \ldots + X_n p_n)$$

Arz için de, iki denklem takımı vardır: Tam rekabet ve sabit üretim katsayıları varsayımı altında maliyetin-fiyatla ilişkisi, aşağıdaki denklemle gösterilebilir. Her malın fiyatı, her faktörün fiyatının, bir birim mal üretmek için gerekli faktör miktarına çarpımıyla elde edilen toplama eşittir ve her bir mal için, bunun gibi bir tane olmak üzere, *n* sayıda denklem vardr. Numéraire olarak atanan x_1 malının fiyatı ise, 1 'e eşittir.

$$p_2 = a_{21} w_1 + a_{22} w_2 + \ldots + a_{2m} w_m$$

Her faktörün mevcut miktarını gösteren Y_1, birim başına bu girdiden kullanılan miktarın, bu tüketim malının üretim miktarıyla çarpımının sonucuna eşittir. Toplam girdi kullanımı ile mevcut girdi miktarları arasındaki eşitliği gösteren denklem ise şöyle olur (her üretim faktörü için bir tane olmak üzere, *m* sayıda böylem vardır):

$$Y_1 = a_{11} X1 + a_{21} X_2 + \ldots + a_{n1} X_n$$

Yukarda, arz ve talep ile ilgili üç denklem takımı vardır. Birincisi, malların fiyatını, bu malların üretim maliyetiyle ilişkilendiren *n* sayıda denklem, talep edilen miktarı gösteren X_1 de dahil olmak üzere, talep edilen çeşitli mal miktarlarını, mal ve girdi fiyatlarıyla ilişkilendirir. İkincisi, *n* sayıda denklem, malların fiyatıyla bu malların üretim maliyetii ilişkilendirir. Üçüncüsü, *m* sayıda denklem, girdi arzı ile üretimde kullanılan toplam girdi miktarları arasındaki eşitliği sağlar. Böylece, toplam denklem sayısı ($2 n + m$) olmaktadır. Bilinmeyenlerin sayısı ise, (n) sayıda mal, $(n - 1)$ sayıda mal fiyatı, (m) sayıda girdi olmak üzere $(2n + m - l)$'dir. Bilinmeyen sayısı, denklem sayısından bir eksik görünmekle birlikte, denklemlerden biri bağımlı olduğundan, bütün

malların fiyatları ve miktarları (biri hariç) biliniyorsa, bunun miktarı, ayrı bir denklem gerekmeksizin bulunabilir. Bağımsız denklem sayısı da (2n + m- 1) olarak belirlendiğinden, bilinmeyen sayısına eşit olur. Dolayısıyla bu denklemler takımı çözülebilir ve sistem genel bir dengededir (Kazgan, 2000 [1969]: 129-131).

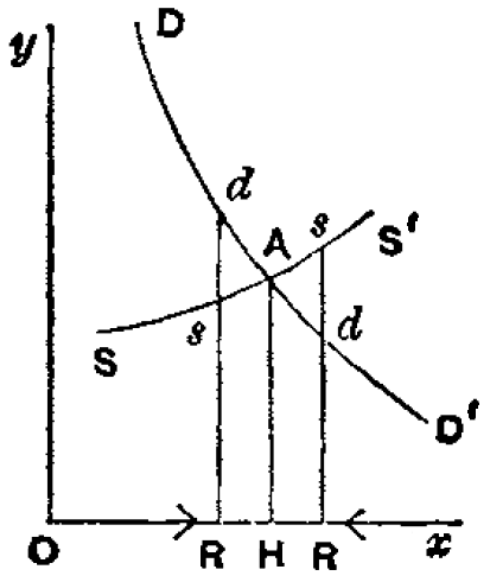
Walras, matematiksel çözümünü verdiği bu sistemin, piyasa tarafından çözüleceğini, tam rekabet şartlarının geçerli olduğu bu piyasada, fiyatın, tâtonnement (yordamlama) ile oluşacağını, gösterdiğini ileri sürmektedir. Bireyler piyasaya belirli mal stoklarıyla gelip, müzayede usulü karşılıklı fiyat tekliflerini bildirirler. Eğer belirlenen fiyatlarda arz ve talep dengedeyse, denge fiyatı hemen oluşur; değilse, mübadeleye devam etmenin herhangi bir faydası kalmayıncaya dek, mübadele devam eder ve en sonunda denge fiyatına ulaşılır (Akyüz, 1980: 128).

3.5. FAYDA-DEĞER TEORİSİ İLE EMEK-DEĞER TEORİSİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ: ALFRED MARSHALL

Jevons'un eksik ve nispeten dağınık çalışmalarının, Walras ve Menger'inkiyle bir bütün haline gelerek tamama ermesi, Marshall'ın titiz çalışmalarıyla mümkün olabilmiştir. A. C. Pigou (1877-1959) ve John Maynard Keynes (1883-1946) gibi büyük iktisatçılara hocalık yapan Alfred Marshall'ın (1842-1924) ilgi alanını en iyi özetleyecek sözcük "denge" terimidir. Marshall öncelikle, bütün unsurlarının karşılıklı etkileşim halinde, kendi kendini ayarlayan, kendi kendini düzene sokan, dengeli ve yerli yerinde bir ekonomi dünyası inşa etmeye çalışmıştır (Heilbroner, 2013: 181). Her ne kadar Walras, marjinal-faydadan bir talep fonksiyonu elde etmeyi başarmışsa da, Marshal'dan önce arz ile talebin etkileşimini, ikisinin eş-anlı dengeye ulaşmasını ve bunların fiyatların oluşumuyla ilişkisini gösterebilen tutarlı herhangi bir modelden söz etmek imkansızdır.

Marshall'ın en büyük başarısı, arz yönlü klâsik yaklaşımın maliyeti ile talep yönlü marjinalist yaklaşımın faydasını birleştirerek tek bir diyagramda göstermeyi ilk kez başarmış olmasıdır. Ona göre, ne maliyetin ne de faydanın, fiyatın belirlenmesinden

tamamen koparılması mümkün değildir; o, arz ve talebi makasın iki ağzına benzetmiş, Ricardo'nun üretim maliyetini esas alan emek-değer teorisiyle, marjinal yaklaşımın fayda-değer teorisini birleştirerek tek bir diyagramda göstermeyi başarmıştır (Marshall, 2013 [1890]: 442).

Şekil 5. Arz-Talep Dengesinin Grafiksel Gösterimi
Kaynak: Marshall 2013 [1890]: 288

Grafikte yatay eksen üretim miktarını, dikey eksen fiyat düzeyini göstermektedir. Azalan verimler varsayımı altında, *OR* fiili üretimin yapıldığı değerdir. Talep fiyatı *Rd*, arz fiyatı *Rs*'den daha büyük olursa, üretim çok kârlı olduğundan, üretim artırılacaktır. Bu durumda *R*, sağa doğru kayacaktır. Öte yandan, eğer *Rd, Rs*'den daha küçükse, *R* bu kez sola doğru kayacaktır. *Rs*'nin *Rd*'ye eşit olduğu durumda *R,* iki eğrinin kesiştiği noktanın (A noktası) dikey olarak tam altına denk eliyorsa, arz ve talep dengededir. *SS'* eğrisi yatay bir doğruya dönüştürülürse, "sabit getiri" durumu gösterilmiş olur; bu durumda ise malın bütün üretim miktarlarında arz fiyatı aynı kalacaktır (Marshall, 2013 [1890]: 288).

Marshall, yukarıdaki diyagramda arzı temsil eden eğriyi Klasik üretim maliyetinden; talep eğrisini ise marjinalist tüketici faydasından türetmiştir (Skousen 2003: 229-230). Onun arz ve talep tanımlaması yazılı bir ifadenin çok ötesindedir; Marshall, en kusursuz arz-talep denge tanımını yapabilmek için grafikler oluşturmuş, sonraları iktisat teorisinin vazgeçilmez unsurları olacak olan esneklik ve tüketici artığı gibi yeni terimleri (formülleri, cebirsel ve grafiksel gösterimleriyle birlikte) geliştirmiştir. Marshall'ın geliştirdiği formüller, günümüzde dahi mikro iktisat derslerinin temeli olarak işlenmektedir.

Marshall denge için kısa dönem - uzun dönem ayrımı yapmış, her biri için farklı koşullar belirlemiştir. Ona göre, kısa dönemde arz ve talep koşulları radikal biçimde değişebilir ve bu değişiklikler, fiyatlarda da değişmelere neden olabilir; ancak, uzun dönemde fiyatlar üretim maliyetleri tarafından belirlenmektedir (Marshall, 2013 [1890]: 304-308). Marshall ve takipçileri maliyetlerin, faydadan bağımsız, reel ve mutlak bir şey olduğunda ısrar etmişlerdir. Avusturyalı Neo-klasiklere göre, değer nihaî olarak fayda veya talep taralından belirlenmektedir; maliyetler ise gerçekte sadece vazgeçilen alternatiflerdir. Marshall ise, görüldüğü gibi değerin nihaî belirleyicisi olarak faydayı değil, maliyeti işaret ederek, marjinal-fayda analizini Ricardocu yaklaşıma entegre etmeye girişmiştir.

Marshall, bölüşüm ve devletin rolü konusunda diğer Neo-klasiklerden farklı görüşler sunmuştur. O, sosyalist idealizme itiraz etmemiş, fakat sosyalizmin ekonomik ilerlemeyi yavaşlatacağını düşünmüştür. Marshall sık sık kapitalist sistemin, tarım kesimindeki işçiler de dahil yaşam standartlarını nesiller boyu yükselttiğini belirtmiş; rekabete, özel sermayeye ve serbest ticarete önem vermiştir. Yavaşlayan nüfus büyümesi, yoksulların ve işçilerin eğitilmesi, günlük sekiz saat çalışma ve kâr paylaşımını savunmuştur. Aynı zamanda fabrikalarla ilgili ve imalat sektöründe hilekâr iş uygulamalarına karşı yasal düzenlemeler yapma gibi kontrollü rekabetten yanadır. Ayrıca, artan oranlı vergileme ve sermayenin vergilendirilmesi gibi yeniden dağıtımcı projeleri desteklemiştir. Ona göre zenginlerin daha az zengin, fakirlerin de daha az fakir

olmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Tüm bu sayılanlara karşın ilginç bir biçimde Marhall, sendikal hareketlere karşı çıkmıştır. Ona göre sendikalar, Britanya'nın dış dünyaya karşı rekabet yeteneğini azaltmaktadır (Skousen, 2003: 232).

3.6. NEO-KLASİK SERMAYE TEORİSİ

Neo-klasik analizde üretimin üç temel faktörü olan, emek, toprak ve sermayeden; emek ve toprağın gerek kısa, gerekse uzun dönemdeki miktarları veri olarak alınmakta ve bu miktarların nasıl belirlendiği problemi araştırılmamaktadır. Ancak sermaye, fiziksel üretim araçlarını içermesi dolayısıyla, üretilmiş olan ve yeniden üretimi mümkün olan bir faktör olması nedeniyle, emek ve toprak faktöründen oldukça farklıdır.

Sermaye teorisi, üretim faktörlerinin üretim koşullarının incelenmesi, bu araçların miktarları, üretim fiyatları ve bu araçların üretiminden ve kullanımından elde edilecek getirinin saptanmasına yöneliktir. Bu açıdan bakıldığında problemin aslında bir yönüyle dinamik bir "sermaye birikimi" ve "büyüme" problemi olduğu (ya da olması gerektiği) görülecektir. Ne var ki, Jevons'ta başlayıp, Böhm-Bawerk'le birlikte, Avusturya sermaye teorisinde gelişen ve Wicksell'de en olgun şeklini alan bu yaklaşımda, sorunun bu yönü ele alınmamıştır. Neo-klasik sermaye teorisi, daha ziyade statik koşullarda, üretim faktörlerinin üretimi ve kullanımına ilişkin sorunları açıklamakla sınırlıdır (Kazgan, 2000 [1969]: 151).

Marx, artı-değerin, sömürüden doğduğunu ileri sürerken, Böhm-Bawerk, onu, sermayenin hak edilmiş ve kapitalizmin amaçlarıyla uyumlu bir getirisi olarak tanımlamıştır. Böhm-Bawerk, özünde, her sistemde geçerli evrensel ikisat kanunlarını aradığını ve bulduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla da faizi, sosyalist ekonomi sisteminde de yer verilmesi gereken bir gelir kategorisi olarak kabul edilmektedir (Böhm-Bawerk, 1930 [1899]: 22-23).

Böhm-Bawerk, Marx'a iddiayla karşı çıkıyordu. İlki, Nassau Senior'un geliştirdiği bekleme ya da sakınma argümanıdır. Bu kavram, kapitalistlerin bugün

tüketim yapmaktan vazgeçerek, tasarruflarını, üst-düzey sermaye ve üretim mallarına yatırmalarını ifade eder. Bu olay, aynı zamanda mal ve hizmetlerin çoğaltılması ve iyileştirilmesi çabasıdır. Faiz getirisi ve girişimci kârı, tüketiminden mahrum kalınan bu bekleyen faktörün getirisini ifade ettiğinden, kapitalistlerin ve girişimcilerin kayıplarının telâfisi olarak meşrulaştırılmaktadır. İşadamları, sermayedarlar, yatırımcılar ve toprak sahipleri, ödeme yapılması için beklemek zorundadır. Oysa belirli bir miktar emeği bir ücret karşılığında harcamaya razı olan işçiler, beklemek zorunda değildir (Böhm-Bawerk, 1930 [1899]: 81-84). Böhm-Bawerk'in değindiği bir başka önemli nokta; iş dünyasındaki kapitalist ve girişimciler risk almalarına karşın, işçiler herhangi bir risk almamaktadırlar (Skousen, 2003: 206-207). İşveren iflas edecek olsa dahi işçiler, en fazla son maaşlarını kaybedecek ve yeni bir iş aramak zorunda kalacaklar; başkada bir kayıp yaşamayacaklardır. Kapitalistler ve girişimciler ise toprak, emek ve sermayeyi birleştirerek piyasada rekabet edecek olan ürünleri, üretirler. Ne var ki kâr edip etmeyecekleri belirsizdir. Kısaca, işçilerin risk düzeyi, kapitalist-girişimcilerinkinden büyük oranda daha düşüktür. Ayrıca klasiklerin iddialarının aksine işçiler, geçimlik ücretin üzerinde çalışmakta ve birikim yapabilmektedir. Dolayısıyla ekonomik faaliyetler sonucu oluşan kâr ile faiz getirisi, doğal ve meşrudur.

Bawerk'e göre, kapitalizmin ayırt edici niteliği, özel mülkiyet, serbest bireysel girişim ve piyasa ekonomisi gibi niteliklere haiz, kurumsal yapıya sahip olması değil; sarmayeli, ya da dolambaçlı üretim biçimidir. Sermaye ise birikmiş emekten ibaret değil daha çok birikmiş doğal güçtür (s. 99) Böhm-Bawerk, teorisinde, sermayeyi iki açıdan yorumlamıştır: birincisi, 'üretim aracı' olarak sermaye; ikincisi, 'faiz getirisi sağlayan kaynak' olarak sermaye (Böhm-Bawerk, 1930 [1899]: 100-102).

Üretim aracı olarak sermaye, toprak ve emekten ayrı bir üretim girdisi değil; bunlar tarafından daha sonra kullanılmak üzere yaratılan bir araçtır. Asli üretim araçları toprak ve emek olmakla birlikte, sermayeli (ya da dolaylı-dolambaçlı) üretim, aynı miktar toprak ve emekle, daha fazla ürün üretir; ayrıca, sadece toprak ve emekle üretilemeyen malların da üretilmesine olanak tanır.

"Faiz kaynağı olarak sermaye" ile ilgili, psikolojik ve teknik kökenli üç neden sayılabilir (Böhm-Bawerk, 1930 [1899]: 103-105):

1. İnsanlar, gelecekteki gelir ve ihtiyaç durumlarıyla ilgili genellikle iyimser olma eğiliminde olduklarından, bugünkü malları, faiz ödeme pahasına gelecektekilere tercih ederler.
2. Hayatta olup olmayacakları belirsiz olduğundan, bugünkü malları, gelecekteki mallara tercih ederler.
3. Bugünün üretim araçları, geleceğin aynı miktar araçlarına oranla, ihtiyaçların tatmini açısından, daha üstündürler; dolayısıyla da, marjinal faydaları ve değerleri daha büyüktür.

Neo-klasik sermaye teorisinin belirleyici iki temel unsurdan söz edilebilir. Bunlardan biri; sermayenin iki boyutlu, bütüncül bir değişken olarak ele alınmış olmasıdır. Değişkenin birinci boyutu, üretim araçlarının üretilmesi için gerekli olan emek miktarı, diğer ise emek kullanımının yayıldığı dönemin uzunluğu ya da kısaca zamandır. Bunun sonucu olarak, sermayenin bütüncül olarak ifade edilmesinde kullanılan ölçü birimi, bu iki boyuttan türetilen ücret maliyetidir **(**Akyüz, 1980: 152-153). İkinci temel unsur, tasarruf etmenin, bir başka deyişle sermaye birikiminin, alternatif maliyeti olarak belirlenen şeyin, tüketiminden vazgeçilen malların miktarının olmasıdır. Burada, bireylerin öznel, zamanlar-arası tercihleri, bugünün ve geleceğin tüketimine verdikleri göreli önem ön plana çıkmakta ve bu, sermaye arzının belirleyici temel unsuru olmaktadır.

Böylece, üretim araçlarının verimliliği ve maliyeti gibi problemlerin, sadece bu araçların üretim koşullarına değil, aynı zamanda bireylerin tercihlerinin belirleyicisi olan tüketim mallarının da üretim koşullarına bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Neo-klasik sermaye teorisinin, birbirine bağlı üç temel sorundan meydana geldiği söylenebilir **(**Akyüz, 1980: 153-154):

1. Üretim araçlarının, üretim koşullarının belirlenmesi ve bu araçların bütüncül bir sermaye kavramına dönüştürülmesi,
2. Üretim araçlarının ya da bu araçların bütüncül bir ifadesi olarak sermayenin üretimdeki rolü, başka bir deyişle, sermayenin verimlilik üzerindeki etkisi,
3. Sermaye arzının belirlenmesi gibi bir sorunun ortaya çıkıyor olması; bireyler zamanlar-arası tercihlerini belirlerken, tüketimlerin elde edecekleri getiriyi sermaye arzının sağladığı, üretimdeki verimlilik artışından kaynaklanan getiri oranı ile kıyasladığından, bir faiz-kâr teorisinin oluşmasına neden olmaktadır.

Menger, Böhm-Bawerk ve Wieser gibi Avusturyalı iktisatçılar, ekonomik büyümede, sermaye/faiz oranlarının rolüne ilişkin önemli önermelerde bulunmuşlardır. Maddi olarak gelişmek isteyen bir toplumda bireyler; "dolambaçlı" üretim süreçlerinde daha fazla tasarruf ve yatırım yaparak, teknolojiyi geliştirerek, işçilerin nitelik ve verimlerini artırarak; malların ve hizmetlerin üretim sürecini geliştirmek için işbirliği içinde çalışmalıdır. Ancak bu koşullar altında ekonomik gelişme sürecinde faiz oranları etkili olmaya başlar. İnsanlar daha fazla tasarruf ve dolayısıyla daha fazla yatırım yapacak olurlarsa, faiz oranları azalacak, bu da ekonomik gelişmenin anahtarı rolüne sahip, daha çok yatırım ve teknolojiyi teşvik edecektir. Fakat bu tasarruflar, devlet tarafından suni yollarla yaratılmamalı, gerçek olmalıdır (Skousen, 2003: 260).

3.7. MARJİNAL DEĞER VE BÖLÜŞÜM TEORİSİ

Önceki kısımlarda açıklandığı üzere, Neo-klasik yaklaşımın ekonomik olguları ele alış biçimi, Klasik ekonomi politikten oldukça farklıdır. Ancak bu farklılık, Klasik ekonomi politiğin inceleme alanlarının sadece yeni bakış açılarıyla ya da yeni yöntemlerle ele alınmasından ibaret değildir; yani klasik çizgiden sapmanın çok ötesinde farklılıklar barındırır. İlk göze çarpan farklılık; üretim, tüketim ve birikim vb. ekonomik olguların analizinde toplumsal sınıfların değil, bireylerin karar ve seçimlerinin dikkate alınıyor olmasıdır. Söz konusu bireylerin konumu daimi değildir; bunlar, üretim kararları aldıklarında üretici; tüketim kararları aldıklarında ise tüketici olarak

tanımlanırlar. Eş-marjinallik ilkesinden hareket eden, sahip oldukları kısıtlı imkânlarla sınırsız ihtiyaçları arasında mükemmel bir denge kurabilen, tamamen rasyonel tutum ve davranışlar sergileyen bu bireylerin karar ve seçimlerini birbiriyle uyumlu hale getiren faktör ise fiyat mekanizmasıdır.

Tüketiciler, çeşitli tüketim malların alımına karar verirken, kıt kaynaklarını, bu malların tüketiminden sağlayacakları faydayı en fazla olacak şekilde dağıtırlar. Tüketicilerin bu rasyonel davranış biçimleri, aynı zamanda üretici konumundaki bireylerin üretim kararlarını da yönlendirir. Talep fayda tarafından, fayda ise bireylerin öznel zevk ve tercihleri ile tüketilen malların miktarları tarafından belirlenmektedir. Böylelikle fayda, talep ve tüketim gibi tüketici-talep eksenli kavramlar, Neo-klasik yönteme hâkim unsurlar haline gelmektedir.

William S. Jevons, (1871) faydalı malı, zevk veren ya da acıyı önleyen herhangi bir nesne, hizmet veya davranış; faydayı ise, herhangi bir nesnenin ya da hizmetin, herkes için aynı şeyleri ifade etmekte olan özelliklerini değil; her insan için kendi öznel ihtiyaçlarından kaynaklanan bir olgu şeklinde tanımlamıştır (s. 28-33). Carl Menger'e (1871) göre ise insani ihtiyaçların tatmini ile bir nedensellik ilişkisi içinde olan şeyler faydalı şeylerdir. Bununla birlikte, faydalı olmanın ötesinde, bir şeyin bir mal karakteri kazanabilmesi için, bazı şartları sağlaması gerekmektedir. Beşeri bir ihtiyaç var olmalı; nesne, bu ihtiyacın tatminiyle ilgili bir nedensellik ilişkisine girmeye uygun özelliklere sahip olmalı; bu nedensellik ilişkisine dair beşeri bir bilgi var olmalı; nesne, ilgili ihtiyacın tatminine yönlendirilecek biçimde kontrol edilebilmelidir (Menger, 1871: 1-2).

Eş-marjinallik ilkesinin sağladığı bireysel optimizasyon, tüketici açısından, her mala yapılan harcamanın son biriminden sağlanan faydanın eşitlenmesiyle gerçekleşirken; üretici açısından ise, üretici tarafından, sermaye ile emeğe, ya da Neo-klasik ifadeyle üretim faktörlerine yapılan harcamanın son biriminden elde edilen kazancın eşitlenmesi yoluyla gerçekleşir. Fiyat mekanizması ise, tüketicinin faydasını, üreticinin de kârını maksimize etme amaçlarını bir biriyle uyumlu hale getirerek bireysel

ve toplumsal dengenin eş anlı olarak gerçekleşmesini sağlar, bir başka deyişle çıkar çatışmalarının piyasa aksaklılarına neden olmasını önler (Akyüz, 1980: 89-91). Dolayısıyla çıkış noktası bireysel çıkar, varış noktası ise toplumsal denge olan Neo-klasik öğretide sınıfsal çıkar çatışması olmadığı gibi; bireysel çıkar çatışmasına da yer yoktur.

Yukarıda açıklanan bireyci yaklaşımlarının bir sonucu olarak Neo-klasik düşünürlerin teorilerinde Klasik analizin merkezindeki toprak sahibi, kapitalist ve toprağı işleyen işçilerden oluşan üç sınıflı yapı terkedilmektedir. Buna karşın kıt kaynakların alternatif alanlarda en verimli dağılımı; tam rekabet koşullarında malın fiyatına eşit olan azalan marjinal fayda; üretim faktörlerinin homojen, bölünebilir ve ikame edilebilirliği ilkesi; ekonomik analize evrensel bir nitelik kazandırma hedefiyle geliştirdikleri matematiksel dil ve İşleyen bir fiyat mekanizması eşliğinde kârını/faydasını maksimize etmek amacıyla tüketim ve üretim kararları alan rasyonel bireyler Neo-klasik teorinin en temel bileşenlerini oluşturmaktadır (Yılmaz Genç & Kadah, 2018: 424-426; Öztürk, 2010: 75).

Ayrıca Neo-klasik modelde, Klasik teorideki malların mallarla üretilmesi sonucu sürekli kendini tekrar eden dinamik yapı terkedilmekte; bunun yerine kesin bir mal-faktör ayrımının yapıldığı, üretim faktörlerinden mallara doğru tek yönlü, statik bir üretim süreci ortaya çıkmaktadır. Böylelikle faktörlerin ikame edilebilme ve bölünebilme özelliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kaynakların alternatif alanlarda kullanılabilmesi imkanı doğar. Bu da kıtlık ve rekabetin ve dolayısıyla piyasa bağımlılığının oluşmasına neden olur. Bu durum "üretim maliyeti" kavramı yerine piyasanın hem arz hem de talep unsurları için geçerli olan "fırsat maliyeti" veya "alternatif maliyet"; "üretim fiyatı" yerine de "kıtlık fiyatı" kavramlarının kullanılmasıyla sonuçlanacaktır (Akyüz,1980: 94).

Bunun bir sonucu olarak, yöntemsel farklılıkların yanı sıra, analizin içeriği ya da odak noktası konusunda da Neo-klasik teorinin, Klasik yaklaşımdan ayrıldığı

görülmektedir. Klasik teorinin açıklandığı bölümlerden hatırlanacağı üzere, Klasik düşünürler, toplumsal düzlemde, üretimin "nesnel koşullarından" yola çıkarak, değer ve bölüşümü açıklamaya çalışmıştır. Neo-klasik yazarlar ise bireysel düzlemde, tüketimin öznel koşullarından yola çıkarak, fayda ve talep gibi olguları açıklamaya odaklanmışlardır (Akyüz, 1980: 96). Başka bir ifadeyle iktisat teorisinin ağırlık merkezi, emek-değer teorisinden fayda-değer teorisine doğru kaymıştır. Üretim teorisinin zayıflaması ve yerine tüketicilerin zevk ve tercihleri gibi öznel unsurları içeren tüketici-talep teorisinin analizin merkezine yerleşmesine rağmen; ilginç bir biçimde, Neo-klasik teoriye Klasik modellerle kıyaslanmayacak ölçüde matematiksel bir üslup hâkim olmuştur (Kazgan, 2000 [1969]: 129-131).

Böylece Neo-klasik iktisatçılar, marjinal fayda prensibinden hareketle; bir malın fiyatının kaynağı olarak o malın maliyetini, başka bir deyişle, üretiminde harcanan mutlak veya nispi emeği değil; faydası ya da kullanım değerini işaret etmişler; üstelik söz konusu faydanın ölçülebileceğini (ya da aciliyetine göre sıralanabileceğini) ileri sürmüşlerdir. Fiyat mekanizması ise, faydanın ve kârın maksimize edilmesi amaçlarını uyumlaştırarak hem üretici ve tüketici dengesini, hem de bireysel ve toplumsal dengeyi aynı anda gerçekleştiren bir araç olarak kabul edilmektedir.

Yukarıda açıklanan özelliklerinden (ya da varsayımlarından) anlaşılacağı üzere Klasik yaklaşımın aksine Neo-klasik modelde, miktar çözümlemesi de fiyattan bağımsız değildir. Model, aynı anda hem fiyat hem de miktar çözümü sunarak, kaynakların optimal dağılımı problemini de çözmüş olmakta; faktör piyasalarında arz-talep dengesinin sağlandığı varsayımı, modelin miktar çözümünün, emeğin tam istihdamda olduğu anlamına da gelmektedir. Ancak burada, istihdamın tanımından dolayı kaçınılmaz olarak emeğin arz ve talebini eşitleyen ücrete ulaşıldığında, söz konusu ücret düzeyinde sadece bir kişi çalışmakta olsa dahi (işçilerin kalanı bu "denge ücret" düzeyinde çalışmak itemediklerinden) tam istihdama ulaşıldığı iddiasının söz konusu olacağı akılda tutulmalıdır.

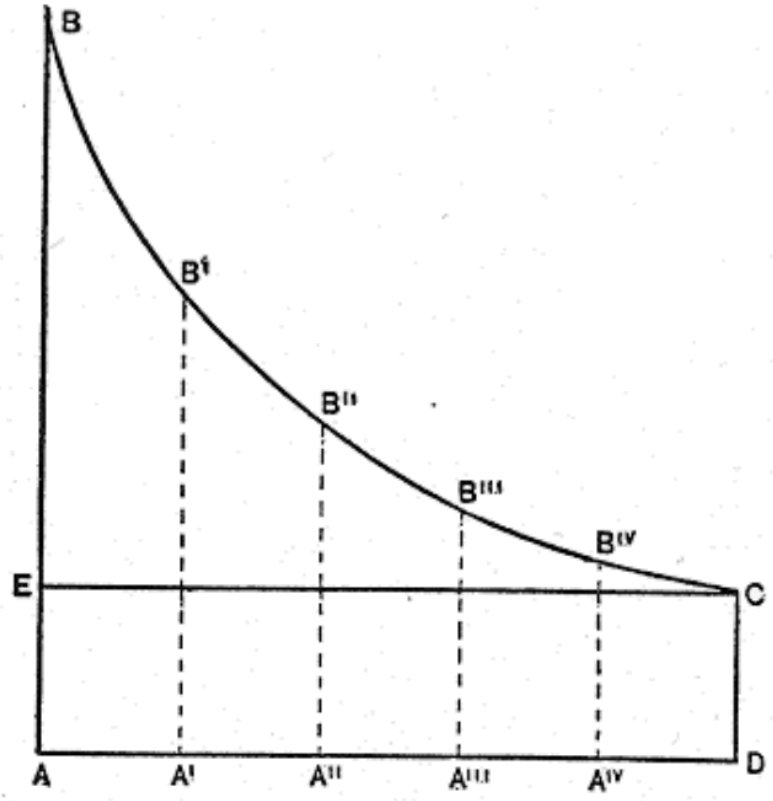
Dolayısıyla, fiyat, talep ve istihdam sorunlarını eş anlı olarak analiz etmesi, Klasik modelle kıyaslandığında önemli bir yenilik olsa da; Neo-klasik modelde birey bazında analiz yapıldığından, problemin önemli unsurlarından biri olan, faktör dağılımı ve mülkiyet ilişkileri analizin dışında kalmakta ve dolayısıyla bireysel gelir dağılımı çözümü yetersiz kalmaktadır. (Walsh & Gram, 1980: 205-208). Faktör fiyatları ve miktarları tarafından belirlenen toplam gelirin faktörler arası dağılımı sorunu; modelin statik yapısı içinde faktör miktarlarının belirlenememesi ve modele veri olarak girmesi nedeniyle çözülememektedir. Bu açıdan modelin faktör gelirleri analizi açısından da yetersiz olduğu söylenebilir.

Marx, Klasik teorinin analiz araçlarındaki çelişkileri gerekçe göstererek, kapitalizmin değişim yasalarının, emek ürünü olan artı-değerin kapitalistlerce ele geçirildiğini; bölüşümün bu özelliğinin kaynağı, kapitalizmin kendi yasaları olduğundan, bu sistemin reforme edilemeyeceğini ileri sürmüştür. Neo-klasik yazarlar, bu iddialara karşı, kusursuz rekabet varsayımı altında; her üretim faktörünün üretime yaptığı katkıya eşit oranda bir getiri sağladığını, bu dağılımın adil olduğunu ve toplam ürünün bütün faktörler arasında paylaşıldığında geriye herhangi bir artık kalmaksızın toplam ürünün tükendiğini gösteren bir bölüşüm teorisi kurmuşlardır.

Örneğin John Bates Clark, (1908 [1899]) düşüncelerini, marjinalite kavramı üzerine inşa ederken, her bir girdinin, kendi marjinal ürünü kadar üretime katkıda bulunduğu görüşüne öncülük etmiştir. Bu durumda, rekabetçi koşullar altında her bir üretim faktörüne, hasılanın toplam gelirine yaptığı "katma değer" ya da o girdinin marjinal ürünü oranında ödeme yapılmaktadır. Böylece Clark, Klasik iktisatçıların öne sürdüğü Ücretlerin tunç yasası'nın geçersiz olduğu ve işçilerin birikim yapabildiği sonucuna varmıştır. Bir başka deyişle serbest rekabet piyasası, işçilere, onların emeği neyi ürettiyse; kapitalistlere, sermayesi neyi ürettiyse ve girişimcilere de yönetim ve koordinasyon faaliyetleri neyi ürettiyse onu verecektir; eksik ya da fazlasını değil Clark kendi rekabetçi bölüşüm teorisini, bir "doğal kanun" olarak nitelemektedir (s. 7).

Dolayısıyla bu kanun aynı zamanda son derece âdildir. (Clark, 1908 [1899]: 12-13; a.g.e: 102-104).

Aşağıda Clark'ın, ücretlerin işgücüne katılan son işçinin marjinal ürününe eşit olduğunu gösteren diyagram verilmiştir (Şekil 6). Diyagrama göre, işçilerin verimlerini artırarak, gelir ve firma kârlılığına daha büyük değer katmaları halinde, onlara ödenecek ücretler yükselme eğilimindedir. Tek bir endüstride ücretlerin yükselmesi bile, tam rekabet nedeniyle diğer işverenleri de ücretleri artırmak zorunda bırakacak ve böylece ücretler, emeğin marjinal ürününü, başka bir deyişle son işçiye yapılan ödemeyi, eşitlemeye yönelecektir (Clark, 1908 [1899]: 103-104):

Şekil 6. Ortalama Ücret Düzeyi İle Marjinal Ürün Arasındaki İlişki
Kaynak: Clark, 1908 [1899]: 103

Yatay eksendeki noktalar, üretime katılan emek birimlerini; dikey eksen çıktı düzeyini göstermektedir. AB doğrularının her biri, üretime katılan ilave emek birimlerinin marjinal ürününü göstermektedir. Firma, marjinal ürün ücrete eşit oluncaya dek yeni işçi çalıştırmaya devam eder. Ortalama ücret düzeyi DC ile gösterilen emek biriminin marjinal ürünü tarafından belirlenmiştir. DC noktasından sonra üretime katılacak olan emeğin marjinal verimi, ücretinden düşük olacağından, firma, bu noktadan sonra yeni işçi çalıştıramaz (Clark, 1908 [1899]: 103-104).

Klasik yazarların, toprak rantının, toplumun çıkarları aleyhine işleyen, "hak edilmemiş" bir getiri çeşidi olduğunu kanıtlamaya yönelik girişimleri; Neo-klasik ekolde, yerini sermaye gelirinin evrensel nitelikte ve hak edilmiş getiri olduğunu kanıtlama çabasına bırakmıştır. Toprak sahipleri, diğer sınıflarla birlikte, artık ekonomide adından söz edilmeyecek kadar önemsiz bir sınıf olmuş; rant kavramı ise bütün üretim faktörlerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Böylece, kapitalizmin, herhangi bir çatışmaya mahal vermeyecek ölçüde adil ve uyumlu bir ekonomik sistem olarak lanse edildiği bir teori yaratılmış oluyordu. Tüm bu imgelemenin gerekliliği ise, Avrupa'da yükselen komünist menşeili halk hareketlerinin, toplumun düzenini ve yaşam hakkını tehdit etmesine dayandırılmaktaydı (s. 34-36).

Neo-klasik iktisatçılar, bireylerin bölüşümden aldıkları payların, üretime yaptıkları katkıya eşit olduğunu ileri sürerek sermaye birikimini ve işçiler aleyhine oluşan gelir eşitsizliğini meşrulaştırmak için özel bir çaba harcamışlardır; onlara göre ekonomik sistem, tam rekabet koşullarında, aksaklık olmaksızın işlemekte ve herkes eşit koşullar altında yarışmaktadır. Gelir eşitsizliğin kaynağı ise, yetenek, tüketim ve tasarruf eğilimi gibi kişisel etmenlerdir. Nihayet Neo-klasik yazarlar, bu farklılıklardan kaynaklanan eşitsizliklerin toplumsal hareketlerle ya da politik müdahalelerle değiştirilmesinin mümkün olmadığını ileri sürerek geliştirdikleri sistemin ideolojik yönünü de sonuca bağlamış olmaktadırlar.

Bir tür faktör fiyatlandırması sorunu olarak kabul edilmesi nedeniyle bölüşüm, fiyat teorisi çerçevesinde ele alınan özel bir sorun kategorisine indirgenmiştir. Böylece, bölüşüm değer teorisiyle bütünleştirilmiş, ne var ki bu entegrasyon bölüşüm sorununun, analizdeki anlam ve önemini yitirmesine neden olmuştur. Önceki bölümlerden hatırlanacağı üzere Klasik teoride bölüşüm, analizin en öncelikli unsuru (fiyattan bağımsız ve daha öncelikli) konumunda olup üretimin teknolojik ve sosyal ilişkileri tarafından belirlenmekte; sınıflar arası bir sorun olan, gelirden alınan payların belirlenmesi sorunu, malların mübadele oranlarının belirlenmesinin bir önkoşulu olarak açığa çıkmaktaydı. Öte yandan bölüşüm, üretim artığının, sınıflar arasında dağılımı problemi olduğundan, bir mübadele ya da fiyat ilişkisi olmamakla birlikte; bu konu, ancak bir fiyatlandırma sorunu şeklinde ele alınması halinde bir mübadele ilişkisi söz konusu olabilmekteydi. Neo-klasik yaklaşımda ise faydadan hareketle talebe, talepten faktör talebine ve faktör fiyatına ulaşılmakta; mübadele oranları, analizde, bölüşümden bağımsız bir biçimde belirlenmektedir.

Neo-klasik öğretide bölüşüm sorunu, bireyler ve faktörler arasındaki bölüşüm olmak üzere iki farklı düzeyde formüle edilmektedir. Gelirin bireyler arası bölüşümü, üretim faktörlerinin bireyler arası dağılımı ve faktör fiyatları tarafından belirlenir; ancak sınıfsal bölüşümün olmadığı bu yaklaşımda, aynı zamanda faktör dağılımı sorunu da ihmal edilmiştir. Her ne kadar bu dağılımların toplumsal etkenler tarafından saptandığı kabul edilmekteyse de; bu etkenlerin neler oldukları, nasıl oluştukları ve ne tür bir etkileme mekanizmasına sahip oldukları gibi sorunların incelenmesi de Neo-klasik teorinin inceleme alanının dışında tutulmakta; böylece bölüşüm sorunu, salt faktör fiyatlarının belirlenmesi sorununa indirgenmektedir (Akyüz, 1980: 95).

İktisadi analizin ağırlık merkezinin, değer ve üretimden fayda ve tüketime doğru kaymasının bir sonucu olarak Neo-klasik modelde bölüşüm sorunu, üretim faktörlerinin fiyatlandırılması sorunu olarak ortaya çıktığından fiyat teorisinden bağımsız bir bölüşüm teorisi söz konusu değildir. Önceki bölümlerde açıklandığı üzere gerek Ricardo'nun gerekse Marx'ın çözümlemelerinde gelirin unsurlarından herhangi birinin miktarı,

toplam hasıla ile diğer gelir bileşenlerinin toplamı arasındaki farka eşitken; Neo-klasik modelde faktör gelirinden hiçbiri, toplam hasılanın değerine bağımlı olmayıp; bölüşüm ya da faktör fiyatları, Neo-klasik teorinin yukarıda belirtilen varsayımlarından dolayı üretimin teknolojik koşullarından eş anlı olarak türetilmektedir.

Ayrıca marjinal verimlilik ilkesine dayanan bu modelde her bir faktör geliri, toplam hasıladan bağımsız olduğuna göre bu tip bir faktör fiyatlandırma sistemine bir bölüşüm mekanizması işlevinin de yüklenebilmesi, toplam faktör gelirlerinin, toplam hasılaya eşit olmasını da gerektirir (Obrinsky, 1978: 65-66). Aksi halde bazı üretim faktörlerinin toplam hasıladan aldıkları pay, toplam hasılaya yaptıkları marjinal katkıdan daha az ya da fazla olabileceğinden faktör gelirlerinin "marjinal verimlilik" tarafından belirlendiği iddiası ve dolayısıyla "Marjinal devrim"in kendisi de geçersiz olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ-RİCARDOCU YAKLAŞIM: PİERO SRAFFA VE NEO-KLASİK KURAMIN ELEŞTİRİSİ

4.1. YENİ-RİCARDOCULUK VE PIERO SRAFFA

Neo-Ricardian terimi, çalışmalarında eski Klasik iktisatçıların, özellikle de Ricardo'nun yaklaşımını benimsemelerinden dolayı, Sraffa ve onu izleyen çoğu Cambridge kökenli iktisatçıları tanımlamak için kullanılmaktadır. Piyasaların teknolojideki ilerlemelerle harekete geçirildiği ve çıktının üretim faktörleri arasında bölüşülmesini teknolojik bir olgu olarak kabul eden Neo-klasiklerin aksine yeni-Ricardocular, bölüşüm konusunu, "temel ekonomik problem" olarak kabul etmeleri açısından Marksistlerle büyük benzerlik gösterirler (Yeldan, 2011: 171). Bununla birlikte, ne Sraffa'nın kendisi, ne de takipçileri emek değer teorisini savunmaya girişmemişlerdir. Neo-Ricardian ekolün önde gelen temsilcileri, emek değer teorisinin gerek Ricardian gerek Marksist versiyonlarını savunulamayacak kadar mantıksal çelişkilerle dolu bir teori şeklinde değerlendirir (Savran, 2018: 43).

1960'lı yıllar iktisat teorisinde, neo-klasizmin yöntem ve varsayımlarına ilişkin tespit edilen tutarsızlıkların sıkça dillendiği, Ricardocu ve Marksist ekonomi politiğin geleneksel teoriye bir alternatif olarak yeniden canlanmaya başladığı yıllar olmuştur. Aslında bu dönemin temelleri, Sraffa'nın, "*Ricardo'nun Eserleri ve Yazışmaları*"nın editörlüğü görevini yürüttüğü yıllara dayanır. Sraffa'nın teorisinin çerçevesi 1920'lerin sonlarında başladığı halde; Ricardo'nun elyazmalarının editörlüğü görevi nedeniyle

yıllar süren kesintilerden sonra ve ancak 1960'ta yayınlayabildiği, "Production of Commodities by Means of Commodities: Prelude to a Critique of Economic Theory" *(Malların Mallarla Üretimi)* adlı eseriyle belirlenmiş ve resmiyet kazanmaya başlamıştır (Kurz & lagger, 2018: 12). Bu çalışmasında Sraffa, fiyat, sermaye-emek ilişkisi ve bölüşüm ile ilgili sorunları Klasik yöntemle; bir başka deyişle, Ricardocu bir bakış açısıyla ele almaktadır ki sonraları, Sraffa ve onu izleyen ekonomistleri tanımlamak için, Neo-Ricardian okul ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.

Neo-Ricardian teriminin kullanımı, Sraffa'nın, kendi çalışmalarını; marjinal yöntemin başlangıcından bu yana, üzeri örtülmüş ve unutulmuş olan Quesnay'den Ricardo'ya kadar olan eski Klasik iktisatçıların bakış açısına geri dönüş olarak yorumlamasından kaynaklanmaktadır (Kurz & Salvadori, 2008: 1). Malların yine mallar ile ve işçinin emeği tarafından üretildiği çok mallı bir modelde, mallar hem girdi hem de çıktı olarak analizde yer aldığından politik iktisatta olduğu gibi üretim faktörü-ürün ayırımı ortadan kalkmaktadır.

1898'de İtalya'nın Torino şehrinde varlıklı bir Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Piero Sraffa, gençliğinde koyu bir Marksist olarak sosyalist hareketlere katılmış, hatta İtalyan Komünist Partisi'nin lider kadrosundan Antonio Gramsci ile arkadaşlık kurmuştur. Sraffa'nın eserlerinin editörü ve aynı zamanda öğrencilerinden biri olan Pierangelo Garegnani, Sraffa'nın teorisini de Marksist iktisada katkı sağlamak amacıyla geliştirdiğini iddia etse de ilerde göreceğimiz gibi Sraffa'nın teorik çerçevesinin sonuçları, Marksist ekonomi politiğin merkezindeki değer teorisiyle bağdaşmamaktadır.

Sraffa, 1925'te, Torino Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun olduktan hemen sonra yazdığı *"Sulle Relazioni Fra Costo e Quantità Prodotta" (Maliyet ile Üretim Miktarı Arasındaki İlişkiler Üzerine)* başlıklı makalesinde, mevcut iktisat teorisinin ancak ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında işleyebileceğini göstermiştir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı olmaksızın tam rekabet varsayımının geçersiz

olacağını ifade ederek eksik rekabet piyasasının ilk açıklamalarını yapmıştır. Sraffa'nın beklediğinden daha fazla ses getiren bu makalenin geliştirilmiş hali Y. Edgeworth'ün desteğiyle İngiltere'de Economic Journal'da *"The Laws of Return under Competitive Conditions"* başlığıyla yayımlanır.

Sraffa'ya göre, tüketicilerin belli bir malı satın alırken, satıcıların kimliği konusunda kayıtsız olduklarını varsayan A. Marshall'ın analizinin aksine; tüketiciler, çeşitli nedenlerden dolayı satıcılar arasında tercih yaparlar. Sraffa'nın izinden giden Joan Robinson, bu tercihleri eksik rekabetin, Chamberlin ise mal farklılaşması yoluyla tekelci rekabetin nedenleri olarak incelemiş ve böylece piyasalarda tam rekabet koşullarının geçerli olmadığı ortaya konmuştur (Garegnani, 2018 [1978]: 168-169). Böylece Neo-klasik yaklaşımın en temel varsayımlarından biri olan "piyasalar tam rekabet koşullarında çalışır ve eksik rekabet ancak istisnai bir durum olarak mevcut olabilir" görüşüne karşı, tam rekabetin ancak istisnai bir durum olarak ortaya çıkabileceği kanıtlanmıştır.

İtalya'da faşist iktidarın giderek güçlenmesi üzerine Sraffa, Britanya'ya yerleşir. 1921-1922 yıllarında London School of Economics'teyken tanıştığı John. M. Keynes aracılığıyla Cambidge University'de akademisyen olarak işe başlar. Burada Keynes'in yanı sıra, Ludwig Wittgenstein gibi yaşadığı çağın büyük düşünürleriyle çalışma imkanı bulan Sraffa, ders verme konusunda karşılaştığı sıkıntılarından dolayı yine Keynes aracılığıyla kütüphaneci kadrosuna alınınca akademik çalışmalara zaman ayırma imkanına kavuşmuştur (Savran, 2018: 39-40).

Royal Economic Society, 1931'de Ricardo'nun toplu eserlerinin yayımlanması için başlattığı çalışmanın editörlüğü için Sraffa'yı seçer; ancak bu çalışmanın ilk cildinin yayımlanması bile, kendisi de Cambridge'de profesör olan Marksist iktisatçı Maurice H. Dobb'un da kendisine katılmasıyla birlikte, ancak 1951'de, gerçekleşebilmiştir. "*The Works and Correspondence of David Ricardo*" başlığı altında derlenen bu çalışmanın son cildi ise 1973'te yayımlanmıştır (Kurz & Lager, 2010: 12). 1931'de başlayan bu

yoğun editörlük faaliyetleri nedeniyle, 1956'ya kadar kendi teorik çalışması olan *"Malların Mallarla Üratimi: İktisat Kuramını Eleştiriye Açış"* (1960) adlı eserine ara vermek durumunda kalan Sraffa, kendisini iktisat tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri haline getirecek olan büyük eserini, nihayet 1960 yılında yayımlayabilmiştir.

4.2. NEO-KLASİK İKTİSAT KURAMINI ELEŞTİRİYE AÇIŞ

Marjinalizmin altın çağı 1900'lerde, Rus matematiksel-iktisatçı Vladimir Karpovich Dmitriev (1868–1913), dolaysız emek-dolaylı emek formülüyle, Ricardo'yu iki bilinmeyenli (fiyat ve kâr) bir problemin çözümü için tek denklem kurmakla suçlayan L. Walrasa karşı, Ricardo'nun emek-değer teorisinin geçerliliğini kanıtlamaya çalışmıştır. Dmitriev, reel ücretin bilindiği bir durumda, üretim sürecinin uzunluğu ve kullanılan emek birimlerinin, bir birim ücret malının üretimine giren miktarından, kârı saptamanın mümkün olduğunu; dolayısıyla, kârın bulunabilmesi için ücret malının fiyatının daha önce belirlenmiş olmasının şart olmadığını kanıtlamıştır (Dobb, 1970: 346-348).

Dmitriev, Ricardo'nun, maliyeti emekle açıklamasının, bir malda birikmiş emek miktarının, sermayenin üretildiği ilk çağa kadar geri gitmesi gerektiği anlamına gelmediğini belirmiştir. Bunun için, sermayede birikmiş dolaylı emek ile bir malın üretimine katılan dolaysız emek miktarının incelenmesi yeterlidir. Dmitriyev, Bir malın üretimine katılan dolaysız emek ve dolaylı emek miktarlarını, aşağıdaki denklemle göstermekteydi (Kazgan, 2000 [1969]: 153):

$$X_{\mathrm{a}} = N_{\mathrm{a}} + \frac{1}{m_1} X_1 + \frac{1}{m_2} X_2 \ \ldots \frac{1}{m_M} \ X_M$$

Denklemde, X_a, cari teknolojik koşullarda, a malının üretiminde harcanan toplam emeği; N_a, kullanılan dolaysız emeği; m_1 ... m_M, a malının üretiminde kullanılan sermaye araçlarının katsayısını göstermektedir. X_1 … X_M ise, bu sermayenin üretimine harcanan emek miktarıdır. Denklemdeki N ve m'ler, teknik katsayılardır. Sistemde,

bilinmeyenlerin sayısı denklem sayısına eşittir. Dolayısıyla, X'ler için, mevcut doğrusal denklem sistemi, tek bir çözüm verecek şekilde çözümlenebilir.

Üretim sürecine dahil olan herhangi bir girdi, süreç sonunda üretimde harcanan miktarından ve diğer mallardan bir artık, yaratmışsa, art-ürün ya da kâr haddi belirlidir ve fiyatlardan bağımsızdır. Dimitriev, analizini emek dışındaki diğer girdileri de kapsayacak biçimde genelleştirerek, üretim sürecinin sonunda oluşan kârın fiyattan bağımsız olacağını ve kârın sadece üretim koşullarıyla belirleneceğini göstermek istemiştir (Kazgan, 2000 [1969]: 154).

Böylece, Marx'ın da hareket noktası olan, bölüşüm teorisinin temel sorununa gelinmiş oluyordu: üretime katılan girdilerin, süreç sonunda, kendilerinden kullanılandan daha fazlasını, bir artı-ürünü yaratabilmesini sağlayan şey neydi? Dmitriev'in vardığı sonuçlar ondan yaklaşık yüz elli yıl önce Quesnay'ın (1759) vardığı sonuçlarla aynıydı. Dmitriev'in analizinin doğruluğu, yarım asır sonra Wassily Leontief'ın (1906-1999) geliştirdiği "girdi-çıktı analizi"nde kanıtlanmıştır. Buna göre bir mal hem üretim malı (girdi) hem de tüketim malıydı (çıktı) ki bu, aynı zamanda Klasik iktisadın çağdaş yorumcusu ve Neo-klasik yaklaşımın en büyük eleştirmenlerinden biri olarak kabul edilen Sraffa'nın çalışmalarında vardığı sonuçları da doğrulamış oluyordu (Sraffa, 2018 [1960]: 95-102; Kazgan, 2000 [1969]: 153-154).

Tam da bu noktada Sraffa'nın, Neo-klasik teorinin eleştirisine yaptığı en büyük katkı ortaya çıkmaktadır; malların mallarla ve emek tarafından üretildiği, üretim kesimleri arasında teknolojik bağımlılığın olduğu, çok-mallı bir üretim sisteminde bölüşümün, üretimin teknolojik özellikleriyle açıklanması mümkün değildir. Sraffa'nın bu önermesinin hedefinde Neo-klasik, marjinalist bölüşüm teorisinin olduğu gayet açıktır (Akyüz, 1980: 276). Neo-klasik analizin üretim fonksiyonundan marjinal verim, marjinal verimden de üretim faktörlerinin bölüşümden aldıkları paylar belirlenir. Sraffa'nın sisteminde ise farksızlık eğrisi analizleri, arz-talep kanunu, ölçek ekonomileri yasaları, farklı piyasa şekilleri gibi marjinal teorinin dayandığı analiz araçları yer

almadığından sermaye ile emek arasında, üretime katılan son birimin verimini esas alan bir yöntemle bölüştürmenin yapılabilmesi mümkün değildir.

Ayrıca marjinalist mekanizmanın işleyebilmesi, denklemlerindeki değişkenlerden en az birinde mutlaka bir değişme olması şartına bağlıdır. Böyle bir değişim olmaksızın, marjinal yöntemin herhangi bir işlevi kalmamaktadır. Örneğin; tüketim miktarı bir birim artırılmadan marjinal fayda; girdi ya da üretim miktarı bir birim artırılmadan marjinal verim ve marjinal maliyet anlaşılamaz. Dolayısıyla, hiçbir değişmenin olmadığı, her dönem, kendini tekrar eden bir ekonomide, marjinal verimden veya marjinal maliyetten söz etmek mümkün değildir ve böyle bir ekonomiyle karşılaşılması halinde doğal olarak Neo-klasik teori bu ekonomide değer diye bir şeyin olmadığı ve bir bölüşmenin gerçekleşmediğini iddia etmek durumunda kalacaktır (Sraffa,1960: 51-52).

Oysa her ekonomide olduğu gibi burada da, mutlaka değeri belirleyen ve bölüşümü gerçekleştiren yasalar vardır. O halde, değer ve bölüşümün belirlenebilmesi için üretim faktörlerindeki ya da üretim ölçeğindeki değişmelere bağlı olmayan, evrensel ilkeler bulmak gerekmektedir. Marjinal teori, yukarıda açıklanan değişmelere bağımlı olması nedeniyle hiçbir değişmenin gerçekleşmediği bir ekonomik sistemi açıklamaktan aciz kalması nedeniyle bu nitelikte, evrensel bir teoriye denk gelemez.

Bir de, marjinalist yaklaşımın üretim sürecini, üretim faktörlerinden tüketim malına doğru tek yönlü bir sistemle açıklaması sorunu vardır ki; bu durum, her hangi bir faktör ya da faktörler tarafından üretilen bir malın başka bir mala dönüşemeyeceği varsayımıyla sonuçlanır. Oysa Klasik düşünürler Quesnay'ın (1759) *Tableau Économique*'indan bu yana, üretim sürecini tek yönlü değil, döngüsel olarak kabul edilmişlerdir (Sraffa,1960: 161). Aynı şekilde daha sonra Leontief'ın (1966) girdi-çıktı tablosunda da aynı malların, hem girdi hem de çıktı olduğu gösterilmiştir. Gerçekten de her hangi bir nihai mal, bir başka mal veya hizmetin üretiminde girdi olarak kullanılma potansiyeline her zaman sahiptir.

Bir diğer eleştiri ise, önceki bölümde detaylı olarak açıklanan Neo-klasik fiyat teorisinin, ürün fiyatlarının üretim maliyetinden bağımsız olduğu varsayımına yöneliktir. Oysa Sraffa'ya göre, malların üretimi yine mallarla gerçekleştiğinden, yani aynı mal hem girdi hem de çıktı olarak kabul edildiğinden, bir malın üretim faktörlerinin fiyatı, malın fiyatına; söz konusu malın fiyatı da, o malın üretiminde kullanılan faktörlerin fiyatına bağlı olmaktadır (Sraffa,1960: 77-79).

Aslında, Sraffa'nın Neo-klasik teoriye yönelttiği yukarıdaki eleştirilerinin bazıları, bu teorinin Marksist eleştirisinde, örneğin Dobb'da (1940) bulunabilmektedir (Akyüz, 1980: 277). Bilinçli, ideolojik görmezden gelme tutumu nedeniyle egemen iktisat öğretisinde hiç yer bulamamış olmasının yanı sıra; Marksist eleştirilerin analitik ve terminolojik niteliği de bu eleştirilerin tamamen etkisiz kalmasına neden olmuştur. Denilebilir ki Sraffa eleştirisinin başarısı, yerleşik teorinin genel çerçevesinin sınırları dışına çıkmamasında ve biraz da geliştirdiği sistemin analitik gücünde ve kullandığı terminoloji ile bir diyalog kurabilmesinde yatmaktadır.

4.3. MALLARIN MALLARLA ÜRETİMİ

Bu kısımda, Sraffa'nın *"Malların Mallarla Üretimi"* başlıklı eserinde ele aldığı konular, kullandığı teknik dilden ve (zorunlu olanlar dışında) matematiksel denklemlerden arındırılarak olabildiğince sade ve sözel bir üslup kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. 1960'larda ve 1970'lerde süren Cambridge sermaye tartışmaları bir yana; marjinalist kuramın en önemli eleştirileri bu kitapta bulunabilir.

Sraffa'nın çalışmasının üç önemli ayağı vardır: birincisi, Klasik iktisatçılara özgü kuramsal yaklaşıma yeniden hayat vermesi; ikincisi, Ricardo ve Marx'ın aşamadığı "Standart mal" ve "Transformasyon sorunu" gibi birtakım analitik güçlüklere getirdiği çözümler; üçüncüsü, marjinalist kuramlara yönelttiği güçlü eleştiri (Garegnani, 2018[1978]: 171). Sraffa'nın, Neo-klasik teoriyi eleştirisinin iki önemli özelliği vardır. İlki Neo-klasiklerin tam rekabet varsayımının gerçek hayat koşullarıyla uyuşmadığını göstermeye çalışması ve bir diğeri marjinal değer ve bölüşüm kuramının eleştirisinden

hareketle; Quesnay'den Ricardo'ya, oradan da Marx'a uzanan Klasik değer ve bölüşüm teorisini tekrar canlandırma girişiminde bulunmasıdır. Bununla birlikte, ne Sraffa'nın kendisi, ne de takipçileri emek değer teorisini savunmaya girişmemişlerdir. Neo-Ricardian ekolün önde gelen temsilcileri, emek değer teorisinin, gerek Ricardian gerek Marksist versiyonlarını savunulamayacak kadar mantıksal çelişkilerle dolu bir teori şeklinde değerlendirir (Savran, 2018: 43).

Sraffa, *"Malların Mallarla Üretimi"* başlıklı eserinin ilk ölümünde, farklı özellikler sahip iki ekonomi türü belirlemekte ve bu ekonomilerde, malların mübadele değerini belirleyen etkenlerin de farklı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Kitabın birinci bölümündeki, I. ve II. ayrımlarında kendini yenileyebilen iki farklı ekonomik yapının dizgelerini belirlemiştir. III. Ayrımda, II. ayrımdaki ekonominin farklı bir sonucunu açıklamıştır. IV. ve V. Ayrımda, tek ürünlü üretim biçiminde fiyattaki hareketlerin analizi, değerin değişmez ölçüsü olarak tanımlanan 'standart mal' kullanılarak yapılmıştır.

Sraffa, tek ürünlü üretim biçiminin farklı durumlarını ele aldığı ilk üç ayrımda, analizini gerçekleştirirken bir takım basitleştirici varsayımlarda bulunmuştur (Sraffa, 2018 [1960]: 61-70):

1. Sistem, kapalı bir sistemdir.
2. Sabit üretim ölçekli ve kendini yenileyebilen bir sistemdir.
3. Fiyatların oluşmasında talep, rant ve faiz belirleyici etkiye sahip değillerdir
4. Emek homojendir.
5. Ücret sonradan ödenmektedir.
6. Farklı üretim dalları arasında teknolojik bağımlılık vardır.

Sistemde milli gelirin bölüşümü, kâr ile ücret arasında gerçekleşmekte; rant, analizin dışında bırakılmakta; daha doğrusu, getirisi rant olan toprak ile sermayenin, getirisi faiz olan türü, "temel-olmayan mallar" kategorisinde ele alınmaktadır. Bunun nedeni, bu malların, fiyatların belirlenmesinde kayda değer bir etkiye sahip

olmadıklarının düşünülmesidir. Ayrıca Sraffa, analizinde üretim maliyeti ve sermaye gibi terimlerin yerine, çoğunlukla değerler ve fiyatlar gibi terimleri kullanmayı tercih etmiştir (Sraffa, 2018 [1960]: 138).

Sraffa, kitabın VI. ayrımında, üretime katılan emek birimlerini tarihlerine indirgemek suretiyle malın içeriğine giren emeği tespit etmekte; VII. ayrımından itibaren çok ürünlü üretim dallarında sabit sermaye konusunu ele almakta, birden fazla malın, birbiriyle bağımlılık ilişkisi içinde üretilmesini, "Bağlı üretim" başlığı altında incelemektedir. Ayrıca farklı koşullarda malların fiyatındaki değişmelerle ücret ile kâr arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. XII. ayrımda, farklı sermaye/emek oranlarına sahip üretim yöntemleri arasında geçişlerin nasıl oluştuğunu açıklayarak dönüşüm sorununa çözüm sunmaktadır.

4.3.1. Geçimlik Üretim (Basit Toplum Ekonomisi)

Artık yaratmayan, sadece varlığını sürdürmeye yetecek kadar üretim yapan yani, ancak işçinin yaşamasına ve üretimde kullanılan araçların yenilenmesine yetecek kadar üretim yapan bir ekonomide, her mal ayrı bir üretim dalında üretilip piyasada mübadele edilmektedir. Böyle bir ekonomide, hem mübadele değeri hem de ücret, teknoloji tarafından belirlenmekte ve "kâr" oluşmamaktadır; dolayısıyla emek-değer teorisi geçerlidir.

Sadece buğday ve demirin üretilip mübadele edildiği bir ekonomide buğdayın bir kısmı işçilerin geçimi bir kısmı da, tohum olarak; demir ise, buğdayın ekim ve biçim işlerinde kullanılan araç-gereçlerin yapımında kullanılmak üzere, üretim aracı olarak kullanılmaktadır.

400 quarter buğday üretmek için, 280 quarter buğday işçilerin geçimi ve tohumluk olarak; 12 ton demir de, araç-gereç için kullanılmaktadır. 20 ton demir üretebilmek için de, 120 quarter bugday işçilerin geçimi, 8 ton demir de, araç-gereç için

kullanılmaktadır. Bu durumda bir yıllık üretim ve tüketimi gösteren işlem şöyle olur (Sraffa, 2018 [1960]: 61):

280 *qr*. buğday + 12 *t*. demir = 400 *qr*. buğday
120 *qr*. buğday + 8 *t*. demir = 20 *t*. demir

1 ton demirin mübadele değeri, 10 qurter buğdaya eşittir. Aynı kural 3 ya da *n* sayıda mal için de geçerlidir. Mallardan biri değer ölçüsü kabul edildiğinde fiyatı 1'e eşit olur. Örneğin, üçüncü bir mal olarak domuz eklenecek olursa (s. 62):

240 *qr*. buğday + 12 *t*. demir + 18 domuz = 450 *qr*. buğday
90 *qr*. buğday + 6 *t*. Demir + 12 domuz = 21 *t*. demir
120 *qr*. buğday + 3 *t*. demir + 30 domuz = 60 domuz

Başlangıç miktarına dönüşü sağlayan değişim değerleri, 10 quarter buğday = 1 ton demir = 2 domuzdur.

Ancak burada iki üretim dallı dizgede bulunan demir üretiminde kullanılan buğday miktarı ile buğday üretiminde kullanılan demir miktarı arasındaki zorunlu eşitlik, üç ya da daha fazla ürünün olduğu bir durumda, bir mal çifti için artık geçerli değildir. Son örnekte eşitliğin bulunmamasının nedeni budur. Başlangıç miktarlarına ancak üç köşeli bir alışveriş sonucunda ulaşılabilir (s. 62).

Her biri ayrı üretim dallarında üretilen *a, b, ..., k* malları ele alınacak olursa; *a*'nın yıllık toplam üretim miktarı *A, b*'ninki *B, ..., k*'ninki de *K* şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca *a, b, ..., k* mallarının *A*'nın üretiminde kullanılan miktarları da A_a, B_a, ..., K_a; *B*'nin üretiminde kullanılanları da A_b, B_b, ..., K_b şeklinde tanımlanacaktır (s. 62).

Tüm bunlar bilinen miktarları temsil etmektedir; bilinmeyenler (bulunması gerekenler) ise *a, b, ..., k* mallarının birim değerleri olan ve geçerli olmaları halinde, malların başlangıçtaki bölüşüm değerlerini tekrar sağlayacak olan p_a, p_b, ..., p_k değerleridir. Böyle bir durumda yeni üretim koşulları şöyle olacaktır (s. 63):

$A_a p_a + B_a p_b + \ldots + K_a p_k = A p_a$

$A_b p_a + B_b p_b + \ldots + K_b p_k = A p_b$

……

$A_k p_a + B_k p_b + \ldots + K_k p_k = A p_k$

Denklemlerin bütününde aynı miktarlar, hem sağda hem de solda yer aldığından, dizgenin kendini yenileyebildiği varsayılmaktadır. Böylece; $A_a + A_b + \ldots + A_k = A$; $B_b + B_b + \ldots + B_k = B$ ve $K_a + K_b + \ldots + K_k = K$ olur. Başka bir deyişle ilk sütunun toplamı ilk satıra, ikincinin toplamı ikinci satıra vb. eşittir. Mallardan biri değer ölçüsü olarak belirlenip fiyatı 1'e eşitlendiğinde, bilinmeyenlerin sayısı $k - 1$'e düşer. Dizge kendini yenileyebildiğinden, herhangi bir denklemi, diğerlerinin toplamından çıkarsamak mümkündür. Dolayısıyla, $k - 1$ fiyatını tek küme olarak saptayan $k - 1$ sayıda bağımsız doğrusal denklem vardır (s. 63).

4.3.2. Artıklı Üretim

Eğer ekonomi, asgari geçimlik miktarın üzerinde bir üretim yapıyorsa yani bir artık yaratıyorsa dizge çelişkiye düşecek, denklemin sağ ve sol tarafının eşitliği bozulacaktır.

Önceki örnekte 12 ton demir ve 280 qr buğdayla üretilebilen buğday miktarı 400 qr. idi. Şimdi bunun 575 qr'a çıktığı durumu ele alınacak olursa:

280 *qr*. buğday + 12 *t*. demir = 575 *qr*. buğday
120 *qr*. buğday + 8 *t*. demir = 20 *t*. demir

Burada denklemin iki yanı eşit değildir çünkü 175 *qr*. buğday artmıştır. Değişim oranı da 1 ton demire karşılık 15 ton buğdaydır ve her bir üretim dalında mübadele değeri ve kâr haddi ise şöyle belirlenebilir (Sraffa, 2018 [1960]: 64-65):

"Üretilen 20 ton demirin 8 tonu, kullanılan demirin yerine konurken, 12 tonu da ton başına 15 qr buğday karşılığında satıldığında 180 ton buğday alınmış

olur. Bu buğdayın da 120 qr'i girdi olarak kullanılan buğdayın yerine konduğunda toplam girdi 240 qr, toplam çıktı 300 qr, artık ürün 60 qr, bu da buğday cinsinden 120+(8.15)=240+60 = 60/240=%25 kâr oranı; veya demir cinsinden 8+(120/15)=16+4 = 4/20=%25 kâr oranı anlamına gelir. Aynı hesap buğday kesimi için yapıldığında: 280+(12.15)=460+115olur. 460 qr buğday girdi, 575 çıktı ve 115 qr artık vardır; 115/460=%25 kâr haddi burada da geçerlidir. Böylece sistem, mübadele değeriyle kâr haddini aynı anda belirlemiştir."

Sraffa, artı-ürünün ortaya çıkmasıyla birlikte, diğer malların üretiminde kullanılmayan ve "Temel-olmayan mal" diye nitelendirdiği lüks malların da ortaya çıktığını belirtir; ancak temel-olmayan mallar diğer malların üretimine katılmadığı için fiyatların belirlenmesinde de herhangi bir etkileri yoktur; yani bu mallar tamamen edilgendirler. Söz gelimi, yeni bir buluş lüks bir malın üretiminde kullanılması gereken üretim araçları miktarını % 25 indirecek olursa, bu olay, lüks malın fiyatında % 25'lik bir düşüş dışında herhangi bir değişime neden olmaz. Dolayısıyla, temel-olmayan mallar için değer ya da fiyat değil, maliyet kavramını kullanılmaktadır. Kâr haddi ve fiyatların belirlenmesinde, yalnız diğer malların üretimine dolaylı ya da dolaysız olarak katılma özelliğine sahip olan Temel-mallar rol oynar (s. 66-67).

4.3.3. Ücretin Değişken Olduğu (Milli Gelirden Pay Aldığı) Artıklı Ekonomi

Birinci ve ikinci ayrımlarda açıklanan durumlara ilaveten, bir de işçilerin üretim artığının bölüşümünden pay aldığı, yani değişken olduğu bir durum da ortaya çıkmaktadır. Bu durumda işçinin geçimlik tüketimi, üretim faktörü olmaktan çıkar ve ücret, ödemesi peşin yapılan bir girdi değil, yıllık üründen alınan (daha doğrusu sonradan ödenen) bir pay; üretim artığı ise, ücret ile kâr arasında bölüşülen milli gelir haline gelir.

Üretim artığının bir başka deyişle milli gelirin, ücret ve kâr arasında bölüşümü, ikisinden birinin ya da her ikisinin dizgenin dışından verilmesiyle belirlenir. Örneğin,

ücret toplu sözleşme yoluyla veya devlet tarafından belirlenmiş olabileceği gibi; kâr oranının da parasal faiz oranı tarafından belirlenebileceği kabul edilebilir (s. 94). Ne var ki Sraffa, eserinde paraya hiç atıfta bulunmadığı gibi, faiz oranının nasıl belirlendiğini de açıklamamıştır. Bu yaklaşım, Neo-klasik teorinin marjinal verim temelli bölüşüm yaklaşımından tamamen farklıdır.

Milli gelirin ücret ile kâr arasında paylaşıldığı bir ekonomide, doğal olarak emek-değer teorisi geçersiz olacaktır. Milli gelirin toplamının = 1 olduğu bir durumda, ücrete 1'den başlayarak 0'a doğru farklı değerler verilerek ilerlendiğinde her seferinde kâr oranı 0'dan 1'e doğru artmaya başlar. Buradan göreli fiyatlardaki değişmelerin ücretlerdeki değişmelerden kaynaklandığı sonucuna ulaşılır; bunun nedeni farklı üretim dallarında kullanılan sermaye ve emek oranlarının eşitsizliğidir. Sermaye/emek oranında eşitsizlik olduğu sürece fiyatlar değişmek zorundadır (Sraffa, 2018 [1960]: 71).

Bir kâr oranının ortaya çıkabilmesi, ancak ücret indiriminin yapıldığı bir durumda mümkün olabildiğine göre, sermaye/emek oranında eşitsizlik olduğunda fiyatlar sabit kalacak olsa tamamen farklı bir durum ortaya çıkacaktı. Örneğin, herhangi bir üretim alanında yapılan ücret indirimi ile sağlanan kârın miktarı, bu alanda çalışan kişi sayısına bağlı olduğundan bu kârın miktarı, emeğin sermayeye oranı düşük olduğu dallarda açık verecek; ama bu oranın yüksek olduğu dallarda ise bir artık verecektir. Böylesi artık veren üretim dalları ile açık veren üretim dalları arasında bulunan Eşik-oran'ı kullanan üretim dalları dengededir; yani ücret indiriminden sağlanan miktar, genel kâr oranı için gereken miktara eşittir (s 72-73).

Rasgele bir dizgede bu oranın değeri ne olursa olsun, emeğin sermayeye oranı minimum olan dal açık verirken maksimum olan dal artık vereceği peşin olarak söylenebilir. Kâr oranı her üretim alanında aynı olup sadece ücrete bağlı olduğu durumda, her bir üretim dalında, net artığın üretim araçlarına (sermayeye) göre değer-oranı genelde farklıdır ve üretimin özel koşullarına bağlıdır. Ancak ücretin sıfıra

eşitlendiği ve ürünün tamamının kâra gittiği bir durumda, her üretim dalında net ürünün sermayeye göre değer-oranı kâr oranıyla çakışmaktadır.

Diğer ücret düzeylerinden farklı olarak ücret (w) = 0 düzeyinde, bu değer-oranları bütün üretim dallarında birbirine eşittir. O halde ücret değişmelerine rağmen sabit kalabilen ve dolayısıyla yinelenebilen tek değer-oranı, w = 0 düzeyindeki kâr oranına eşittir. Milli gelirin tamamının kâra gittiği durumda çıkacak olan oran, en yüksek kâr oranıdır; bu kâr oranı ve yukarıda onunla çakıştığı belirtilen dengeleyici-oran, aynı anda R ile gösterilecektir (s. 76).

4.3.4. Değerin Değişmez Ölçüsü: Standart Mal

Tek ürünlü durumdaki fiyat hareketlerinin bir bütün çözümlemesinde, değerin değişmez ölçüsü olan Standart mal'ın kullanılmasıyla birlikte önemli ölçüde basitleşmiştir. IV. ve V. ayırımlar, verilmiş tek ürünlü bir üretim dizgesinin matematiksel özelliklerinin incelenmesinde kullanılacak olan Standart mal'ın tanımlanmasına ayrılmıştır (kurz& Lager, 2018: 19-20). Ancak belirtmek gerekir ki, Sraffa'nın standart maldan kast ettiği şey, belirli bir mal değil; aslında bir tür "bileşik mal" veya mallar karmasıdır. Söz konusu Standart mal'ın özellikleri ise, şöyle sıralanabilir (Sraffa, 2018 [1960]):

1. Ücret (w) = 0 iken ve temel malların fiyatları da artı değerli iken, kâr oranı r, biricik sonlu en yüksek değeri, (R) alır (s. 80-81).
2. w = 0 iken kârın maksimum seviyesi olan R, fiyat denklemlerini sağlayan en düşük pozitif sayıdır (s. 88).
3. Kâr oranı $0 \leq r \leq R$ iken, temel mallar çoğunlukla r'ye bağlı olarak değişmekte; fakat her zaman pozitif işaretli sonlu kalmaktadırlar (s. 88-90).
4. Fiyatlar r'ye bağlı olarak değişebilmekle birlikte, tek ürünlü üretim dallarında standart mal cinsinden ölçüldüklerinde hiçbir fiyatın düşüşü, ücretten daha hızlı olamaz. Dolayısıyla ücret ile kâr oranı arasındaki ilişki, hangi değer ölçüsü

seçilirse seçilsin, hep ters yönlü olacaktır (s. 101). Bağlı ürün durumunda ise, bu kural ortadan kalkar (s.124).

5. Her üretim dizgesi, öyle bir bileşik mal içerir ki; ücretin payı, kâr oranının doğrusal bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır (s. 92-94).

Bir standart mal geliştirme fikri, değer için sabit bir ölçü birimi yaratmak suretiyle, fiyatlardaki değişmelerin kaynağını tespit etme gereğinden doğmuştur. Zira standart bir değer ölçüsü olmaksızın, herhangi bir malın fiyatındaki değişmelerin, ölçümü yapılan maldan mı, yoksa kullanılan ölçütten mi kaynaklandığı anlaşılamaz (Sraffa, 2018 [1960]: 77). Daha önce David Ricardo, hem kendi üretiminde, hem de bütün diğer malların üretiminde gerekli tek ölçüt mal olarak buğdayı belirleyerek bu sorunu çözmeye çalışmış; ne var ki Ricardo, ölmeden önce bu amacına ulaşmayı başaramamıştır (s. 161).

Piero Sraffa, Ricardo'nun, "*Principles of Political Economy and Taxation*" da çok mallı bir dünyada malların değerini belirleyebilmek için, emeği, tüm malların değerinin belirlenmesinde geçerli ortak bir ölçüt olarak kullanmaya çalıştığını; ancak bunun başarısızlıkla sonuçlandığını belirtir. Ricardo'nun, bölüşümün, değerler üzerindeki etkisini açıklama konusunda karşılaştığı en büyük güçlük "değerin değişmez ölçüsü" sorunuydu. Ölümünden sonra bulunan ve ölmeden hemen önce yazdığı anlaşılan, "*Mutlak Değer ve Mübadele Değeri"* başlıklı denemesinde yine bu sorunu çözmeye çalışıyordu (Savran, 2012: 368).

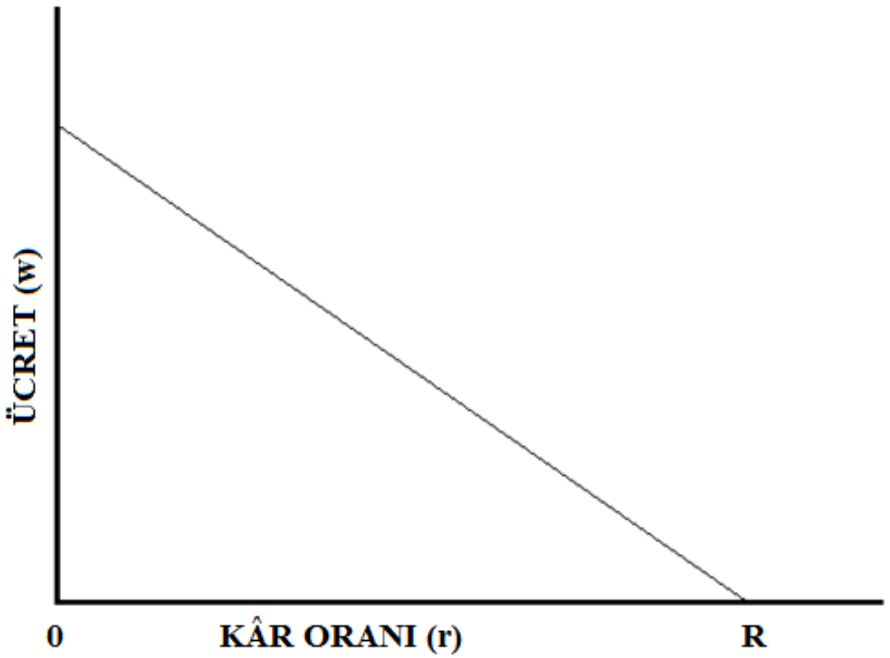
Ricardo'nun çözmeye çalıştığı bu sorunu, Sraffa, "*Malların Mallarla Üretimi*" başlıklı kitabında "Standart mal" adını verdiği bir mal bileşimi tespit ederek çözmeye çalışmıştır. Standart mal, teknolojik değişmenin olmadığı bir ekonomide, ücret ve/veya kâr oranındaki değişmelerden etkilenmeksizin sabit kalması itibariyle değer ölçüsü işlevi gören bir mal bileşimidir. Sraffa, standart bir mal oluşturmayı, sabit bir değer ölçüsü yaratmak suretiyle fiyatta meydana gelen değişmelerin kaynağının belirlenmesinin ön koşulu olarak kabul etmektedir. Çünkü böylesi sabit bir değer ölçüsü olmaksızın,

fiyattaki değişmenin, ölçülen malın mı, yoksa ölçü işlevi gören malın mı özelliklerinden kaynaklandığının tespit edilebilmesi mümkün değildir (Sraffa, 2018 [1960]: 75).

Sraffa, kullandığı toplam üretim araçlarıyla aynı oranda bileşen bir bileşik mal tanımı yapmayı başarmıştır da. Bu öyle bir mal bileşimidir ki, gerçek bir iktisadi dizgeyi tam olarak karşılayan küçük bir dizgedir ve bu dizge hem ürünlerini hem de toplam üretim araçları içinde aynı oranlarda yer almaktadır (s. 78). Bunun için, teknoloji veri iken, ücret haddindeki değişmelerin kâr haddi ve mal fiyatlarına etkisini araştırmaktadır. Standart malın kullanıldığı Standart dizgeden hareketle, standart orana ulaşılır.

Mallar kendi fiyatlarıyla çarpıldığında bireysel fiyatlar düşse de, yükselse de bu oran değişmez. Dolayısıyla net ürünün ücretlerle kârlar arasındaki bölüşümde oluşan değişmeler ile bu değişmeler sonucu oluşan fiyat dalgalanmaları ne şekilde olursa olsun, Standart dizgedeki net ürünün üretim araçlarına oranı değişmez. Standart oran % 20 iken, Standart milli gelirin tamamı ücretlere ayrıldığında kar oranı % 0 olurken; milli gelirin % 75'i ücretlere, % 25'i kârlara gittiğinde kâr oranı % 5 olacaktır. Milli gelir eşit bölüşüldüğünde kâr oranı %10 ve milli gelirin tamamı kârlara giderse kârın en yüksek değeri olan % 20'ye erişilerek standart orana eşitlenir (s. 79-81).

Bölüşüm paylarının ilk durumunda, artığın tamamen ücretten oluştuğu varsayılır; dolayısıyla, kâr oranı sıfırdır. Mübadele değerinin, malların içeriğindeki doğrudan ve dolaylı emek miktarıyla belirlendiği bir durumda, emek-değer teorisi geçerli olacaktır. Ancak, artığın, ücret ve kâr arasında paylaşıldığı durumlarda emek-değer teorisi geçerliliğini yitirir.

Şekil 7. Standart Net Ürün İçinde Ücret İle Kâr oranı Arasındaki İlişki
Kaynak: Sraffa (2018 [1960]: 81)

Standart dizgenin geçerli olduğu her durumda Standart oran veya "en yüksek kâr oranı" *R*, ücretler de *w* ile gösterilirse kâr oranı şu denklemle gösterilebilir:

$$r = R\,(1 - w)$$

Bu durumda şekil 4'te gösterildiği gibi, ücret 1'den 0'a doğru düştükçe, kâr oranında da, bu düşüşle doğru orantılı olarak bir artış yaşanacaktır (s. 81). Bir başka deyişle ücretler ile kârlar arasındaki ilişki ters yönlüdür.

4.3.5. Tarihli Emek Miktarlarına İndirgeme

Bu ayrımda, bir malın üretimine katılan çeşitli üretim araçlarının yerine, her biri için uygun bir tarih belirlenmiş bir dizi emek miktarlarının geçirilmesiyle "Tarihli emek miktarlarına indirgeme" (kısaca "İndirgeme") işlemi yapılmıştır (Sraffa, 2018 [1960]: 95). Bunun öncelikle için herhangi bir "a" malının üretiminde harcanan emek ile üretim

araçlarının gösterildiği bir dizgeden, *a* malının içeriğindeki malların (emek ve üretim araçlarının) yerine bu (ara) malların kendi üretim araçları konulur. Bu mallar daha önce harcandıklarından, her biri bileşik faiz hesaplar gibi, harcandığı döneme uygun bir kâr çarpanıyla yani emek $(1 + r)$ ile, üretim araçları ise $(1 + r)^2$ ile çarpılacaktır. Burada *a*, malı miktarı olan A_a da diğer üretim araçlarıyla aynı işlemden geçirilecektir.

Ardından bu ikincil üretim araçları da aynı işlemden geçirilerek, bunların her biri, örneğin; üretim araçları $(1 + r)^3$ ve emek $(1 + r)^2$ ile çarpılacak şekilde, yıl sayısı bir artırılmış kâr çarpanıyla çarpılacaktır. İşlem, üretim sürecinin ve üretim araçlarının üretim sürecinin yayıldığı yıl sayısı kadar tekrar edilebilir. Dolaysız emek L_a'nın yanına L_{a1}, L_{a2}... L_{an}, şeklinde tanımlanabilecek ardışık toplam emek miktarları eklendiğinde *a* malının "indirgeme" denklemine sonsuz bir dizi biçiminde ulaşılacaktır (s. 96):

$$L_a\, w + L_{a1}\, w(1+r) + \ldots, L_{an}\, w(1+r)^n + \ldots = Ap_a$$

Belli bir yaklaşık değer elde edebilmek için denklemin ne kadar derinleştirileceğini kâr oranının düzeyi belirler. Kâr oranı en yüksek değerine yaklaştıkça indirgeme denklemi de o kadar geri bir tarihe taşınmalıdır. Her bir işlemden sonra, temel ürünün çok küçük parçacıkları olan mal kalıntısı her an için olacaktır; ancak bu kalıntılar ihmal edilebilecek kadar küçük ve önemsizdir. Kâr oranı yükseldikçe emek terimleri, kâr tarafından bir yöne ücret tarafından öbür yöne çekilecek, hangisinin baskın olduğuna göre, aşağı ve yukarı oynar. Kâr ve ücretin göreli ağırlıkları, bölüşümün farklı düzeylerinde farklı olacaktır. Ayrıca bu göreli ağırlık, farklı "tarihli" terimler için de farklı değişimler gösterecektir.

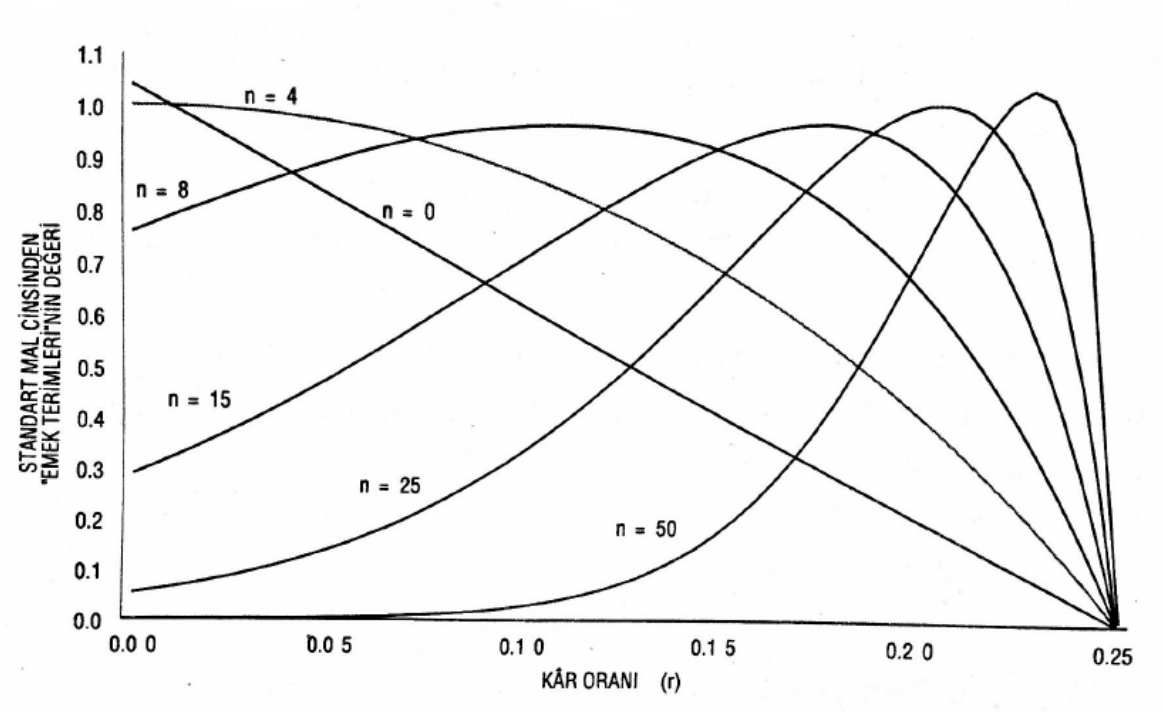
Ücret, standart net ürün cinsinden belirlenmişse kâr oranı (*r*) değiştikçe ücret de şöyle hareket edecektir (*R*, burada en yüksek kâr oranıdır) (s. 97):

$$w = 1 - \frac{r}{R}$$

İndirgeme denklemindeki her bir ücret teriminin yerine bu ifade konacak olursa, herhangi bir *n* emek teriminin gösterimi şöyle olacaktır:

$$L_{an}\left(1 - \frac{r}{R}\right)(1 + r)^n$$

Kâr oranı (*r*), en düşük değer olan 0'dan başlayıp en yüksek değer olan *R*'ye doğru alabileceği pek çok farklı değer vardır. Örneğin, *r* = 0 durumunda, bir emek teriminin değeri, kendi tarihinden bağımsız olup salt kendi büyüklüğüne bağlıdır.

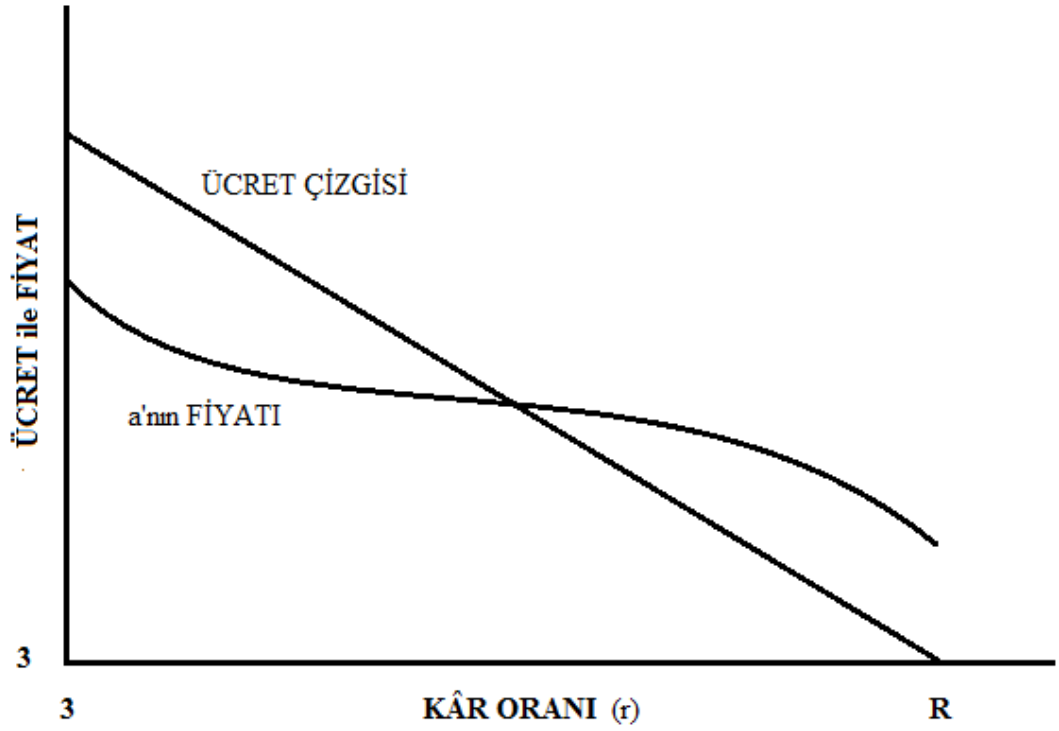
Şekil 8. İndirgeme Terimlerinin Değerinde Standart Mala Göre Değişim
Kaynak: Sraffa (2018 [1960]: 98)

Kâr oranı arttıkça terimler iki gruba ayrılmaktadır: daha yakın tarihli emeğe tekabül edenlerin değeri hemen düşmeye başlamakta ve bu düşüş, düzenli olarak devam etmektedir. Daha uzak tarihli emeğe denk düşenler ise önce yükselmekte, en yüksek değere ulaştıktan sonra tekrar düşüşe geçmektedir. Nihayet *r* = *R* olduğunda ücret

tamamen yok olmakta, buna paralel olarak emek teriminin değeri de ortadan kalkmaktadır (s.98).

Saraffa'ya göre, ölçeğe göre sabit getirinin olduğu ve bütün üretim faktörlerinin sistem içerisinde üretildiği, hem ücret haddinin, hem de kâr haddinin her üretim dalında aynı olduğu bir ekonomide, ücret ile kâr arasında gelir bölüşümü veri iken, nispi fiyatlar teknoloji tarafından belirlenir. Teknolojik şartların veri olduğu durumda ise, nispi fiyatlar bölüşüm tarafından belirlenmektedir. Bir başka deyişle, üretim yöntemleri aynı olduğu sürece, göreli fiyatların hareketlerindeki yön değişiklilerinin, aynı anda hem bölüşümden, hem de fiyatlardan bağımsız bir biçimde ölçülmesi mümkün değildir (Sraffa, 2018 [1960]: 101).

Bununla birlikte, tek ürünlü üretim dalında, ürünün fiyat hareketleri sınırlı olmaktadır: kâr oranında bir artış sonucu fiyatın düşmesi halinde; bu fiyatın düşüş hızı, ücret haddinde oluşan düşüşün hızından yüksek olamaz. Bunun şöyle bir gerekçesi vardır: bir ürünün fiyatının düşmesi, ancak o ürünün üretim araçlarından birinin fiyatının daha hızlı düşmesi sonucu gerçekleşebilir. Bu, diğerlerine göre en hızlı fiyat düşüşü yaşayan ürüne uygulanamayacağına göre, söz konusu ürünün fiyatı ücretten daha hızlı düşemeyecektir.

Şekil 9.Tek Ürünlü Üretim Dalında Ücret-Fiyat Kesişmesi
Kaynak: Sraffa (2018 [1960]: 101)

Bu durum iki temsili eğrinin yer aldığı bir diyagram ile gösterilecek olursa, ücret çizgisi ile fiyat çizgisi arasında birden fazla kesişimin olamayacağı görülecektir. Ayrıca bu kesişim, tek yönlü olacaktır: fiyat ilkin düşük olmasına rağmen, kâr oranındaki yükselmeyle birlikte ücret düzeyinin üzerine çıkmaktadır (bkz. şekil 5).

Buradan iki sonuç çıkarılabilir: birincisi, ücretin herhangi bir mal cinsinden değeri düşerse, kâr oranı yükselecek, ücretin değeri artarsa da kâr oranı düşer. İkincisi, ücret, herhangi bir mal cinsinden düştüğünde, bütün diğer mallar cinsinden de düşmüş olur, aynı kural yükselme durumunda da geçerlidir. Bir başka deyişle değişimin boyutu ne olursa olsun, yönü (bütün mallar için) aynıdır. Üstelik ücret ve fiyatların ölçüsü olarak Standart mal yerine herhangi bir mal seçilse dahi sonuç değişmeyecektir (Sraffa, 2018 [1960]: 102).

4.3.6. Bağlı Üretim

Buraya kadarki alt başlıklarda tek ürünlü üretim dallarında dolaşır sermaye konusu ele alınmıştı. Bundan sonra ise çok ürünlü üretim dallarında sabit sermaye konusu incelenmiştir. Birden fazla malın, birbirine bağımlılık ilişkisi içinde üretilmesi "Bağlı üretim" olarak ifade edilir. Örneğin, "*a*" malının üretiminden vazgeçildiğinde "b" malını üretmeye devam edilemez.

Yukarıda tek mallı üretim dalı için belirlenen bazı kısıtlamalar, çok mallı üretim dalında ortadan kalkmaktadır. Örneğin, bağlı üretimde, tek ürünlü üretimden farklı olarak, temel malların yanı sıra temel-olmayan mallar da üretime katıldığından, tek ürünlü üretimin aksine temel-olmayan malların fiyatları etkilemesi söz konusudur. Böyle bir durumda, belirlenecek olan fiyatların sayısı, fiyatları belirleyecek süreçlerin sayısından fazla olduğundan, üretim koşulları, fiyatların tespit edilmesi için yeterli olamamaktadır.

Mal sayısı ile süreç (ya da denklem) sayısını eşitlemek için Sraffa, iki malı değişik oranlarda ve farklı bir yöntemle üretecek ikinci bir üretim dalının var olduğunu varsaymıştır. Bu iki malın herhangi bir başka üretim yönteminin denklemlerinin birbirinden bağımsız olması nedeniyle, gerek ürünlerin, gerekse üretim araçlarının birbiriyle orantılı olması olanaksız hale gelir. Dolayısıyla burada, tek ürünlü yöntemden farklı olarak denklemlerin negatif değerli olması ihtimali ortaya çıkar; ancak gerçekte belli bir kâr veya ücret oranında, sadece pozitif değerli fiyatlar sunan yöntemler uygulanabilmektedir (s. 105-106).

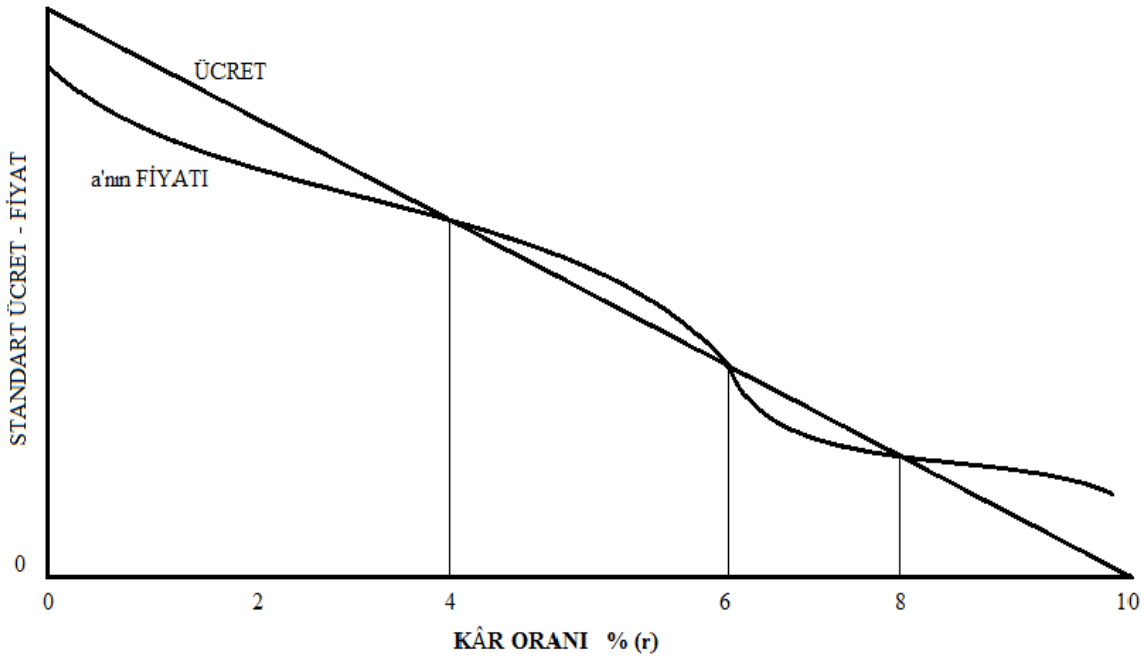
Bağlı ürünlü herhangi bir standart dizgede kimi çarpanlar negatif değerli olmak zorundadır; ancak negatif çarpanlarla genellikle temel-olmayan ürünlerde karşılaşılır. Böylesi eksi çarpanlardan kaynaklı "eksi üretim dalları"na bir anlam yüklemenin zorluğu nedeniyle Standart dizge, gerçek süreçlerin anlamlı bir yeniden düzenlemesi olamamaktadır. Bu zorluğun üstesinden gelmek için Sraffa, bağlı ürün durumunda

somut bir varlık olan maddi bir dizge yerine, uygun çarpanlara devşirilmiş soyut bir denklemler dizgesi kullanmıştır (s. 109-110).

Bağlı üretim dallarının, tek ürünlü dallardan bir diğer önemli farkı, fiyat-ücret değişim hızları ile ilgilidir. Ücret düşüşü ile birlikte, bir demet bağlı üründen birinin fiyatındaki aşırı bir düşüşü, ürün demetinin içinde karşılamak için, bu malın üretimine eşlik eden malların fiyatlarının artması ya da daha az düşmesi gerekecektir. Bu artış tüm üretim dalı içinden tek bir mala yüklendiğinde, söz konusu malın fiyatının artışı için bir sınır belirlenemediğinden, bağlı ürünlerden birinin fiyatının düşüş hızı, ücretten yüksek olabileceği gibi bu düşüş sınırsız da olabilir (s. 124).

Bir ürünün fiyatının düşüş hızının, ücretin düşüş hızından yüksek olmasının birkaç önemli sonucu vardır. Öncelikle, ücretin herhangi bir standart ölçü cinsinden düşüşü, kârda mutlaka bir artış olacağı ilkesi geçersiz hale gelir. Örneğin Standart ücret % 10 oranında düştüğünde, *a* malının Standart fiyatında % 11 gibi bir düşüş yaşanmış olsun. Bunun şöyle bir anlamı vardır: emeğin değeri, *a* malına oranla Standart mal cinsinden (ya da reel olarak) % 1 artmış olur. Dolayısıyla böyle bir ücret düşüşü, ücret *a* malı cinsinden belirtildiğinde, Standart ücretin artmasıyla ve bunun sonucunda kârın ise düşmesiyle sonuçlanmış olacaktır.

O halde bunun gibi bir standart belirlenmeden ücretlerde bir değişimden söz edilemez; çünkü belli bir standart baz alındığında artış kabul edilen bir değişim, başka bir standarda göre düşüş anlamına gelebilmektedir. Aynı gerekçelerle, *a* malının fiyat eğrisi ile ücret eğrisi arasında değişik kâr oranlarında birden çok sayıda kesişme olabilecektir. Bu da her bir ücret düzeyinde birden fazla kâr oranı olabileceği anlamına gelir. (s. 125).

Şekil 10. Çok Ürünlü Üretim Dalında Ücret-Fiyat Kesişmeleri
Kaynak: Sraffa (2018 [1960]: 125)

Şekil 7'de, ücret eğrisi ile *a* malının fiyat eğrisi arasında gerçekleşen çeşitli kesişim noktaları verilmiştir. Bu noktalar, bir birim *a* malı ile bir birim emek değeri arasındaki eşitsizlikleri, yani *a* malı cinsinden aynı ücreti fakat Standart mal cinsinden değişik ücret seviyelerini temsil etmektedir. Bununla birlikte tıpkı tek ürünlü üretim dalında olduğu gibi, burada da her bir kâr oranına karşılık tek bir ücret bulunmaktadır; bu ücret hangi standartla belirlenmiş olursa olsun bu durum değişmeyecektir (Sraffa, 2018 [1960]: 126).

Klasik yaklaşımdan, Neo-klasiklere kadar, Sraffa'dan önce ortaya atılan bütün bölüşüm teorilerinde, kâr ile ücret arasında bir zıtlık olduğu kabul edilmekte; hatta Ricardo ve Marx'ta bu zıtlık, "çatışma" kavramı ile ifade edilmektedir. Saraffa'nın modelinde ise, kâr oranı ile ücret haddi her zaman karşıtlık ilişkisi içinde değildir. Aksine bu sisteminde, fiyatlar, bölüşüm tarafından belirlendiğinden, bölüşüm payları,

kimi durumlarda aynı yönde değişebilmektedir; şu şartla ki, ücretin ya da kârın yahut aynı anda ikisinin aldıkları pay birden yükseltilecek olursa, fiyatlar genel düzeyi de yükselecek ve yeni bir denge fiyatı oluşacaktır (Aksu, 1985: 65-66).

4.3.7. Sabit Sermaye

Sabit sermaye, üretim araçları olarak da bilinen dayanıklı üretim araçlarını tanımlamak üzere kullanılmıştır. Sraffa, bunları, üretim sürecinde kullanılan hammadde vb. diğer üretim araçları gibi ele almıştır (Sraffa, 2018 [1960]: 127). Örneğin bir örgü makinesi, tıpkı kullandığı iplik ve yakıt ile birlikte dönem başında üretime girer; dönem sonunda üretim sürecinden biraz yıpranmış ve eskimiş olarak çıkar. Bu makine, bir yıllık dönem boyunca örülmüş çorap miktarının içine, kendi kullanım ömründen belli bir miktarı tüketerek girmiş olur ve bu bağlamda da üretime katılan diğer unsurlarla birlikte o da bir bağlı ürün olarak ele alınır.

Ancak bir dayanıklı üretim aracının, tarihli emek miktarlarına "indirgenmesi" yanlış sonuçlar elde edilmesine neden olacaktır; çünkü bu ancak makinelerin her yıl aynı verime sahip olduğu ve aynı bakım-onarım masraflarına geresinim duydukları varsayımı altında geçerli olabilir. Gerçekte ise her makinenin bir ekonomik kullanım ömrü vardır ve bu ömrün sonuna yaklaşıldıkça hem verimi düşecek hem de bakım-onarım masrafları artacaktır (s. 131).

Kârın sıfır olduğu ($R = 0$)durumda makinenin başlangıç değeri, onun üretilmesi için gereken emek miktarına eşit olduğuna göre, bu ilke sonraki yıllara şöyle genişletilebilir (s. 132):

> *"Bir makinenin her bir yaştaki değeri, içerdiği emek miktarını; eksi, geçen her yıl ürettiği ürünlere katılan miktarını temsil eder"*

Sıfır kâr durumunda makinenin aşınma payının her yıl aynı olduğu varsayılabilir. Örneğin, ekonomik kullanım ömrü dört yıl olan bir traktörün üretimine 4 birim emek harcanmış ise, bu traktör, bir yaşını doldurduğunda 3 birim, ikinci yılını doldurduğunda

2 birim, üçüncü yılında 1 bir birim emek değeri içermekte dördüncü yılın sonunda hurdaya ayrılmaktadır.

Ne var ki belli bir kâr oranı ortaya çıkar çıkmaz, eşit aşınma payları farklı yaşlardaki makinelere farklı yükler bindirmeye başlar; çünkü her kâr oranında, nispeten yaşlanmış makineler üzerinden ödenecek olan kâr daha az olmaktadır. Dolayısıyla eşit aşınma payı, ürünün bütün birimlerinin eşit fiyatlı olması durumuyla uyumlu değildir (s. 134). O halde makinelerin bu doğal özelliklerini dikkate alan bir çözüm geliştirilmelidir. Böylece bu makine, farklı yaşlarda, her biri kendi fiyatına sahip, farklı birer makine gibi işlem gördüğü bir yöntem seçilmelidir.

Yani makinenin toplam ömründeki yıl sayısınca, her biri farklı değerde, makine adedi olduğu varsayılır (makine kullanıldıkça, artan bakım masraflarına karşılık verimi düştüğünden, makinenin her bir yaşının fiyatı da farklı olmak zorundadır). Her bir yılın üretim giderlerine, üretime katılan hammadde, yakıt, aramalı gibi diğer üretim araçlarıyla birlikte, ilgili yıla ayrılmış olan makinenin fiyatı da eklenir ve süreç sonunda bunun tükendiği varsayılır.

Fiyat eşitliğinin korunması ise, nispeten yaşlı makinelerin yıllık aşınma paylarının, yeni makinelere oranla daha yüksek hesaplanarak değişik yaşlarda yüklenme eşitliği sağlandığında olanaklı hale gelir. Bununla birlikte, makinenin ömrü boyunca ayrılan tüm aşınma paylarının toplamı (bu toplam makinenin başlangıçtaki fiyatına eşit olduğundan), her halükarda aynı kalmak durumundadır. O halde izleyen yıllarda ayrılacak olan aşınma paylarının artışı, geçmiş yıllardaki düşüşleri karşılayacak düzeyde olmalıdır (s. 134).

Her bir aşınma payı, dayanıklı aygıtın peş peşe iki yıldaki değerlerinin farkı olduğuna göre, bir kâr oranı söz konusuyken, dayanıklı aygıtın değeri, her yıl eşit miktarlarda düşeceğine, yaş ilerledikçe daha fazla düşecek; kâr oranı yükseldikçe, artan yaşa paralel olarak, değer düşüşleri de gittikçe büyüyecektir.

Oysa inceleme, tek bir makine yerine, kendini yenileyebilen bir dizgede yer alabilen ve her biri bir öncekinden bir yıl daha yaşlı n sayıda makineden oluşan bir kümeye odaklandığında işler değişecektir. Her yıl bir makinenin hurdaya ayrılması ve onun yerine (her yıl) bir makinenin işe katılmasıyla birlikte, hem makinenin tüm ömrüne ayrılan aşınma payları toplamının değişmemesi, hem de kâr oranından bağımsız olması şartı yerine getirilmiş olur. Bu, aynı zamanda, her koşulda korunabilen ve kendini yenileyebilen bir kümedir.

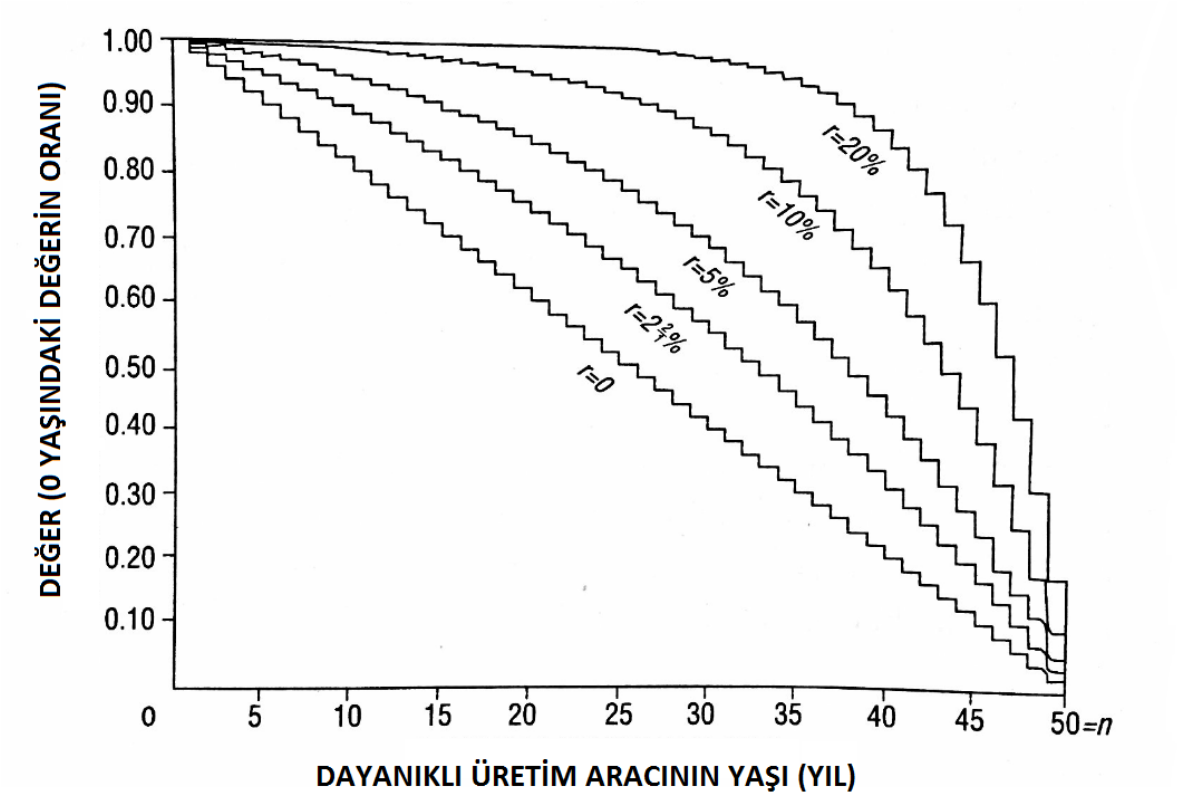
Böylece, bu sabit toplamın yıllara dağılımı da belli bir oranda sabitlenmiş olur. Kâr oranında gerçekleşen her artışta, bu kümenin bir bütün olarak değerini, yeni bir makinenin başlangıç değerine oranla daha da yükseltecektir. Bu da, daha önce ele alınan, kâr oranının sıfır olduğu durumda, bir makine eskidikçe değerinin her yıl eşit tutarlarda azalacağı; fakat kâr oranı büyüdükçe, bu azalışların yaşa bağlı olarak gittikçe büyüyeceği gerçeğinin bir sonucudur (s. 135).

Örneğin ömrü *n* yıl olan bir makinenin belli bir t yaşına geldiğinde. Ömrün ilk *t* yılı boyunca değerinde oluşan azalmaların toplamı, kâr *(R)* > 0 durumundayken, *R* = 0 durumuna göre daha küçük ise, kalan ömür boyunca bu makinenin değeri sıfıra ininceye dek gerçekleşecek olan azalmaların toplamı, *R* > 0 durumundayken, *R* = 0 durumuna göre daha büyük olacaktır. Benzer bir akıl yürütme sonucunda, makinenin değerinin sadece *R* > 0 iken daha yüksek olacağının yanı sıra, kâr büyüdükçe büyüyeceği de görülecektir.

Bununla birlikte kâr oranı sınır tanımadan artacak olsa dahi, böyle bir makinenin değer artışının bir üst limiti vardır. Bu limit yeni bir makinenin değeridir. Satış değeri 1 olan bir makinenin toplam ömrü *n* yıl ise, *t* yaşındaki değeri şöyle olacaktır (s. 135):

$$\frac{(1+r)^n - (1+r)^t}{(1+r)^n - 1}$$

Kâr oranı (*r*) değiştikçe aygıtın değerinde oluşacak olan değişmeler de *(n - t)*/*n* ile 1 arasında kalır.

Şekil 11. Dayanıklı Bir Üretim Aracının Çeşitli Kâr Oranlarındaki Değeri
Kaynak: Sraffa (2018 [1960]: 136)

Şekil 8, Verimliliği sabit, kullanım ömrü 50 yıl olan dayanıklı bir üretim aracının çeşitli kâr oranlarındaki defter değerini göstermektedir. Yatay eksen makinenin ömrünü; dikey eksen ise 50 yıl kullanım ömrü olan bu makinenin çeşitli kâr oranlarında her yaştaki değerini göstermektedir. Her bir basamaklı eğri, belli bir kâr oranında, makinenin yaşı ilerledikçe değerinin nasıl değiştiğini göstermektedir. Her eğriyle iki eksen arasında kalan alan, aynı yaştaki 50 makinelik bir kümenin değeriyle orantılıdır; yani kendini yenileyebilen öbeğin toplam değerini göstermektedir. Yeni bir makinenin değeri 1 birim alınırsa, makinelerin toplam değeri *r* = 0 iken 25'tir, r = % 2,5'te 29,5'e, *r* = % 5'te 34'e, *r* = % 10'da 39,5'e, *r* = % 20'de 44'e çıkar; ama hiçbir zaman 50'yi geçemez (s. 136).

Kâr oranı sıfırdan başlayarak sonsuza doğru yükseldikçe bu kümenin değeri de *n*/2'den başlayarak yükselir; ancak en fazla *n* değerine kadar yükselebilir. Eskiyen makinelerin fiyatındaki bu değişmenin, üretim maliyeti yönünden açıklanması mümkün değildir. Bu artış, bir malı üreten araçların yaşları arasında nasıl bir fark ne olursa olsun, o malın bütün birimlerinin fiyatındaki eşitliği kâr oranındaki değişmelere karşı koruma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar bu tür fiyat değişmelerine özellikle sermaye kuramı açısından ilgi duyuluyorsa da, fabrika, bina ve tesis gibi uzun ömürlü sabit sermaye varlıklarında da bu olgunun doğurduğu sonuçlar da önemlidir. O halde, her yıl art arda fabrikaların kurulacağı bir durumda, işletmeye ilk açılacak olanlardan ayrılacak yıllık aşınma payları, faaliyete daha sonra girecek olanların yapım giderlerinin karşılanmasında kullanılabilir. Kâr oranı ne kadar düşük olursa, ilk ayrılan paylar o derece yüksek olur. Şekil 8'da verilen örnekte yatırım, ilgili eğriyle iki eksen arasında kalan alanla orantılıdır; kâr oranında artış oldukça bu alan da büyür. Sonuç olarak, bir fabrikanın kuruluş maliyetleri veriyken, kâr oranı yükseldikçe gerekli net yatırım da artmaktadır.

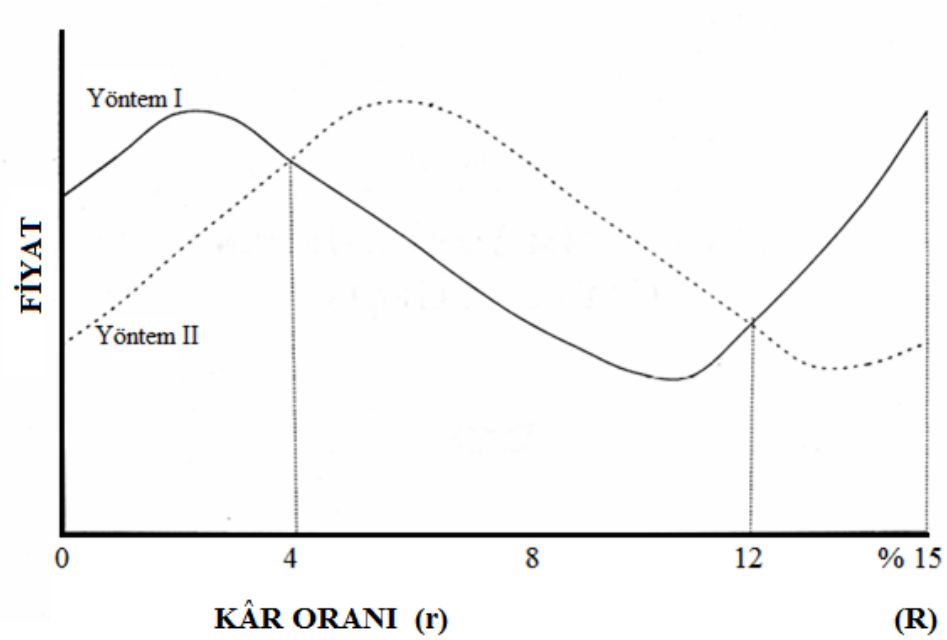
Sabit sermaye, değişken sermayenin aksine "indirgeme" yöntemiyle izlenmesi zor bir kavramdır. Ancak yukarıda görüldüğü gibi Standart dizgeye kolayca uyum sağlayabilmektedir. Bunu kolaylaştıran olay, dayanıklı üretim araçlarının bu durumda eksi çarpana yol açmamasıdır.

Dayanıklı araçlar temel ürün olarak kabul edilecekse, Standart mal içinde kullanım ömrünün her yaşından uygun oranda yer alması gerekir. Örneğin, üç yıl kullanım ömrü olan bir makine, Standart oranın % 10 olduğu bir durumda, 0, 1, 2 yaşında makineler kullanan üç süreç, öyle çarpanlar alır ki, yılsonunda ürün içinde yer alan her yaş kümesindeki makine sayısı, sene başında üretim araçları arasındaki aynı yaştaki makine sayısının % 10 fazlası olacaktır.

Bir dayanıklı üretim aracı ardışık yıpranma aşamalarında kullanan çeşitli süreçler arasındaki benzerlik, genel olarak, Standart dizgenin yalnız artı çarpanlarla kurulmasını olanaklı kılar. Sonuç itibariyle sabit sermayeye eşlik etmesi gerekenlerin dışında herhangi bir bağlı üretim aracı taşımayan bir dizge, genel olarak bütünüyle artı bir Standart mala sahip olduğundan, burada da tek ürünlü üretim dalları dizgesinin sahip olduğu basitlik oluşturulabilir (s. 137).

4.3.8. Bir Yöntemden Öbürüne Geçiş

Buraya kadar ele alınan gerek tek ürünlü, gerek çok ürünlü üretim süreçlerinin tek bir yöntem ile gerçekleştiği varsayılmıştı. Bu ayrımda ise Sraffa, bir malın üretimi için iki almaşık yöntemin var olduğu bir durumu incelemektedir. İki seçeneğin mevcut olduğu ve genel bir kâr oranının veri olduğu böyle bir durumda, yeni bir fabrika kurmak isteyen bir üretici için, en kârlı yöntem, en düşük fiyatla üretim yapan yöntem olacaktır (Sraffa, 2018 [1960]: 147).

Şekil 12. İki Almaşık Yöntemde Fiyatın Kâr Oranına Göre Değişimi
Kaynak: Sraffa (2018 [1960]: 148)

Şekil 9'daki eğrilerden her biri, iki almaşık yöntemle üretilen bir malın fiyatında kâr oranına bağlı olarak gerçekleşen değişimleri göstermektedir. Kesişme noktalarında fiyatlar eşittir ve kâr oranı değiştikçe, bu noktalarda bir üretim yönteminden öbürüne geçişler gerçekleşir. Bir ya da daha fazla kesişme noktası olabileceği gibi, herhangi bir kesişim olmaması da mümkündür; böyle bir durumda yöntemlerden biri daima kârsız olduğundan elenebilir.

Üretimi yapılan mal, eğer bir "temel-ürün" ise, hangisinin fiyat ölçüsü olacağına göre sonuç değişeceğinden, iki yöntemin fiyatlarının karşılaştırılmasının bir anlamı olmaz. Dolayısıyla aynı temel-malı üreten iki farklı yöntem, ancak, iki yöntemin fiyatlarının kesiştiği noktalarda var olabilir.

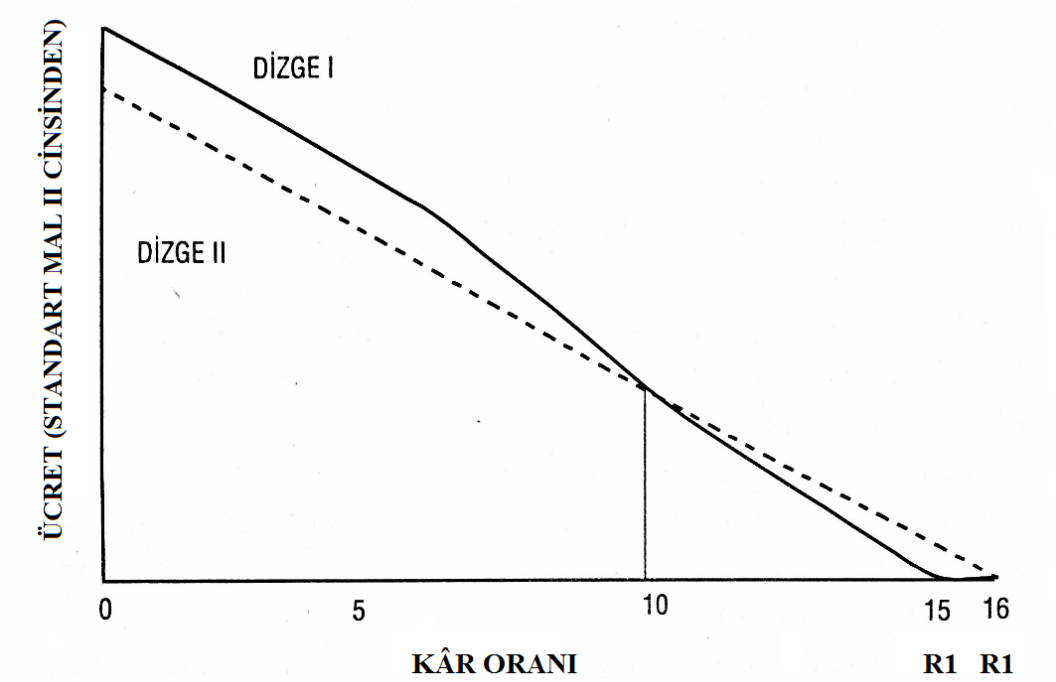
Bununla birlikte, her ne kadar aynı kâr oranlarında uyuşamasalar da, bu iki yöntemin ürünleri iki farklı mal gibi ele alınarak aynı dizgede karşılaştırılmaları mümkün hale gelir. Olası tüm "temel-kullanımlarda" bu iki mal, aynı olmalarına ve birbirlerini ikame edebilmelerine karşın; "temel-olmayan" kullanımlarında, kimi bir malı, kimi öteki malı birbirini ikame edemez biçimde gereksinebilir. Böylece şu sonuca varılabilir: tüm temel-kullanımlarda tercihi belirleyen unsur ucuzluk faktörü olduğu halde; temel-olmayan özel kullanımlarda hangi dizge olursa olsun her iki yöntemin de bir ölçüde kullanımı olanaklı olur (s. 149).

Bu durum, ilgili malın bakır olduğu, bakırın R_1 ve R_2 gibi iki farklı maksimum kâr oranlarına sahip olan *dizge I* ile *dizge II*'ye kendi özelliğini aktaran *yöntem I* ve *yöntem II* gibi iki farklı yöntemle üretildikleri varsayılan bir örnek ile gösterilebilir. Bir yöntemin diğerine oranla ucuzluk derecesi, ilgili karşılaştırmanın hangi dizgede yapıldığına göre değişir; ancak ucuzluk sıralaması değişmez. Çünkü genelde herhangi bir kâr oranında, dizgelerden her birinde farklı bir ücret düzeyi ve farklı bir göreli fiyatlar öbeği geçerlidir. Bu durumda, farklı yöntemlerle üretilmiş aynı mallar olan *bakır I* ile *bakır II* arasındaki maliyet oranı, yapılacak olan varsayımlara bağlı olarak

değişecektir. Örneğin *dizge I* esas alınarak *bakır II*'nin temel-olmayan mal ele alınabileceği gibi, bunun tersi de varsayılabilir (s. 150).

Yine de her halükarda iki dizgenin ve dolayısıyla bu dizgelerin ürünlerinin maliyetleri farklı olacaktır. Böyle bir farkın olmadığı yerler, grafiksel gösterimde kesişim noktaları olarak gösterilmiştir. En yüksek kesişme noktası geçildiğinde en yüksek *R* değerine sahip olan dizgenin ürünü (örneğin *bakır II*) eğer temel-ürün ise bu dizgenin kullandığı yöntem en ucuz yöntem olacaktır. Kâr oranında düşüşler yaşandıkça ucuzluk sırası her iki dizge için de değişecektir; çünkü sıralamanın değişmesi bir kesişme noktasının varlığını gerektirir. Kâr oranında artışlar gerçekleştikçe bir yöntemden diğerine geçişlerin yaşanmasıyla iki yöntemin üretim fiyatlarında kesişmelerin olabileceği yukarıda açıklanmıştı (s. 150).

Ne var ki, bu olanaklardan hareketle, toplam kârı *R* daha büyük olan dizgenin, göreli kâr oranı yüksekken her zaman en kârlı, düşükken de en az kârlı yöntem olacağı söylenemez. Öyle olabilseydi, $R_1 > R_2$ iken R_1 ve R_2 arasındaki kâr oranlarında asla bir kesişme olamazdı. Kâr oranlarının R_1 ile R_2 arasında seyrettiği durumlarda, temel-ürün için en olanaklı yöntem, ürünün Standart oranının, üretim araçlarına kıyasla en yüksek olduğu yöntemdir. Bu nedenle, eğer iki yöntem arasında tek bir kesişme varsa, kâr oranı yükselmesine bağlı olarak gerçekleşebilecek tek değişme, ürünün Standart oranı düşük olan yöntemden yüksek olana, başka bir deyişle *R* değeri küçük olandan büyük olana doğru olacaktır (s. 151).

Şekil 13. İki Farklı Yöntem Kullanan Dizgelerde Ücret ile Kâr Oranı Arasındaki İlişki.
Kaynak: Sraffa (2018 [1960]: 152)

Şekil 10'da, kullandıkları üretim yöntemlerinin farklı olması dışında tıpa tıp aynı olan *dizge I* ile *dizge II*'nin her birinde ücret ile kâr oranı arasındaki ilişki gösterilmiştir. En yüksek kâr oranı, (*w = 0* durumu) *dizge I* için *R = % 15*,*dizge II* için *R = % 16* dır (s. 151-152).

Buradaki her bir çizgi, temsil ettiği dizgede kâr oranı sıfırdan başlayarak en yüksek değerine yükselirken, gerçekleşen ücret düşüşünü göstermektedir. Dizgelerin karşılaştırılabilmesi için ortak bir ölçü biriminin gerekliliği nedeniyle, iki her dizgenin ücreti *dizge II*'nin standart malı cinsinden verilmiştir. Bu da *dizge II*'nin bir doğruyla, *dizge I*'in ise bir eğriyle gösterilmesini sağlamıştır. Kesişim noktasında her iki dizge için de kâr oranı; *r* = % 10'dur. Kâr oranının bu noktanın sağına doğru daha da yükselmesi halinde, *yöntem I*'den *yöntem II*'ye geçmek daha kârlı olacaktır (s. 151).

Bir malın üretilmesinde almaşık bir yöntemin var olduğu varsayımı, artık sadece tek bir ürünün değil, her bir ürünün (en az kesişim noktaları sayısı kadar) almaşık yönteme sahip olduğu şeklinde genişletilebilir. Böylece, kâr oranı arttıkça herhangi bir malın üretim yöntemleri arasında art arda ve hızlı geçişler mümkün hale gelir. Bu değişikliler olurken, *R*'nin değerinde de değişmeler olmakla birlikte, tek ürünlü dizgelerde (hem ücretteki hem de kâr oranındaki değişmeler tek bir dizgede ortaya çıktığından), kâr oranındaki her artışın, ücrette düşüşe neden olması kaçınılmaz olur. Öte yandan yöntemden yönteme ve dolayısıyla dizgeden dizgeye geçişler ne ücreti ne de kâr oranını etkilemez; aksine bu tür geçişler esnasında (kesişme noktası), kâr oranının ve ücretin verili olması şarttır (s. 153).

Tek ürünlü dizgelerde, yeni bir yöntem belirdiğinde bunun hangi mevcut yönteme almaşık olduğu bilindiğinden, üretim yöntemi ürettiği mal ile öbüründen ayrılır. Çoklu üretim dallarında ise mevcut yöntemlerden hangisinin yeni yönteme almaşık olacağı önceden belirli olmadığından bu ölçüt işe yaramamaktadır (s. 153).

Bunu belirlemek için tek ürünlü dallarda iki fiyat eğrisinin kesişim noktasına denk gelen kâr oranının, çok ürünlü dallardaki eşdeğer karşılığı tanımlanmalıdır. Bu eşdeğer, *k* maldan her birinin, (eski ya da yeni yöntemle üretilmesi fark etmez) aynı fiyatla üretilebildiği kâr oranı noktasıdır (s. 153).

İşte asıl sorun, kâr oranı bu noktayı aştığında hangi yöntemden vazgeçileceğinin saptanmasıdır. Öncelikle $k + 1$ adet yöntem kullanarak, *k* süreci olan, tamamı yeni yöntemi içermekteyken her biri sırayla eski *k* adet yöntemden bir tanesini terk eden *k* tane dizge oluşturulabilir (s. 153).

Kâr oranı yukarıda ifade edilen noktayı kıl payı aştığında, *k* tane dizgenin her birinde ücret düşecek (bkz. Başlık 4.4.6.); fakat aynı standartla ölçülmesine rağmen her bir dizgenin ücreti farklılaşır. Yeni verilen kâr oranında en yüksek ücreti ödeyebilen dizgede, kâr oranı yerine ücret verilmiş olsaydı, bu en kârlı dizge olurdu; çünkü bu ücretlerden herhangi biri verilecek olursa, bu dizge tüm diğerlerinden daha yüksek bir

kâr oranı ödeyebilecektir. Bu dizgeyi diğerlerinden ayıran temel özellik, diğer dizgelerin tamamında bulunan belli bir üretim yönteminin, bunun bileşiminde bulunmamasıdır (Sraffa, 2018 [1960]: 153-154). İşte bu özellikleri nedeniyle yeni koşullarda kullanılması en az kârlı olan yöntem budur, dolayısıyla da yeni yöntem bunun yerine geçecektir.

Gerek Klasik, gerek Neo-klasik yaklaşımla geliştirilen bütün bölüşüm teorilerinde kâr ile ücret arasında bir zıtlık olduğu kabul edilmektedir. Saraffa ise kâr ile ücret arasında her zaman bir karşıtlık ilişkisi olmayabileceğini göstermiştir. Kuşkusuz söz konusu karşıtlığın ortadan kalkması, alınan paylardaki artış miktarının fiyatlara yansıtılması şartına bağlıdır. Ücret, kâr ya da aynı anda ikisinin birden aldıkları pay yükseltilecek olursa, fiyatlar genel düzeyi de yükselecek ve yeni bir denge fiyatı oluşacaktır. Görüldüğü gibi Sraffa'nın sisteminde, bölüşümün, fiyatlar tarafından belirlendiği Neo-klasik yaklaşımın aksine; fiyatlar, bölüşüm tarafından belirlemekte, bu da bölüşüm paylarının, kimi durumlarda aynı yönde değişebilmesine olanak tanımaktadır. Sraffa ayrıca, bir yöntemden ötekine geçişi açıklaryarak, Marx'ın tansformasyon sorununa da çözüm geliştirmiştir.

Bölüşüm kavramının, sınıfların gelirden aldıkları payların belirlenmesi olarak ifade edildiği kabul edilirse, Sraffa'nın eseri boyunca incelediği konular ve vardığı sonuçlar üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa: yazarın, bu payları belirlemeye çalışmadığı; ancak farklı bölüşüm düzeylerinde, fiyat ile kâr ve kâr ile ücret arasındaki ilişkiyi incelediği görülecektir. Bu bakımdan bölüşüm sorununu açıklama noktasında yetersiz kalan Sraffa'nın yaklaşımı, ancak bölüşümün teknolojik üretim koşullarından bağımsız etkenlerle belirlendiği bir bölüşüm teorisiyle birleştirildiğinde bütüncül bir bölüşüm teorisi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla Sraffa'nın modeli marjinalist teoriye alternatif olmaktan uzaktır.

Yine de, yazara haksızlık etmemiş olmak adına, kendisinin böyle bir iddiayla yola çıkmadığını; fakat egemen (Neoklasik) iktisat teorisindeki önemli bir takım tutarsızlıkları tespit ederek, kendisinin de ifade ettiği gibi *"İleride yazarın kendisi ya da*

daha yetkin gençlerin eleştirilerine bir temel oluşturmak," amacı güttüğünü hatırlatmakta fayda var (Sraffa, 2018 [1960]: 52-53). Sraffa'nın etkileri incelendiğinde, onun *"İktisat kuramını eleştiriye açış"* olarak belirlediği hedefine ulaştığı söylenebilir.

4.4. CAMBRİDGE TARTIŞMALARI

Sraffa'nın 1960'ta, 62 yaşındayken yayınladığı, "*Malların Mallarla Üretimi"* adlı eseriyle birlikte, İngiltere, Cambridge'de yoğunlaşmış iktisatçıların Neo-klasik marjinalist teorinin yöntemi ve varsayımlarını hedef alan eleştirileri giderek şiddetlenmiş ve Massachusetts, Cambridge'deki Neo-klasik iktisatçıların tepkisiyle karşılaşmıştır (Akdere, 2016: 5). Sraffa ile başlayan eleştirel yazılar, takipçileri olarak kabul edilen, Joan Robinson, Pierangelo Garegnani, Nicholas Kaldor, Luigi Pasinetti, john Eatwell, Alessandro Roncaglia, Krishna Baradwaj, Amit Bhaduri, gibi çoğunluğu (farklı ülkelerden olmakla birlikte) İngiltere Cambridge kökenli iktisatçılarla devam etmiş ve Neo-klasik okulun başta Paul Samuelson ve Franco Modigliani olmak üzere Massachusetts, Cambridge'de bulunan temsilcileriyle girdikleri uzun soluklu tartışmalar, ekonomi literatürüne "Cambridge Sermaye Tartışmaları" olarak girmiştir (Savran, 2018: 44; Piketty, 2014: 247).

Cambdrige sermaye tartışmalarını başlatan en büyük ihtilaf, Solow modelindeki ekonominin tamamında emek yerine sermayenin ikame edilebildiği bir toplam üretim fonksiyonunun var olduğuna ve işçilerin tasarruf yapmadığına dair varsayımlarıydı. Tek sektörlü Neo-klasik teorinin dışına çıkıldığında kâr oranının belirlenme biçimi de değişmektedir. Neo-Ricardian teoride; "kâr oranı yükselirken daha sermaye-yoğun bir tekniğin yerine daha emek-yoğun bir tekniğin kullanılabileceği, ama daha yüksek kâr oranlarında sermaye-yoğun tekniğin yeniden en kârlı tenik haline gelebileceği ortaya koyulmaktadır". (Savran, 2012: 369). Neo-Ricardocu büyüme modelinin temel argümanı, sosyal sınıflar arasında gelirin dağılımının uzun dönemde dengeli büyümeye ulaşmanın temel mekanizması olmasıdır.

Neo-klasiklerden farklı olarak Neo-Ricardocular büyüme ve bölüşüm parametrelerini, kâr oranı ile büyüme oranı arasında, gelire bağlı farklı tasarruf düzeyleri ile bir ilişki kurarak belirlerler. Kâr sahip olunan sermaye ile orantılı bir biçimde bölüşülecektir. Böylece kâr oranı, kullanılan üretim tekniği ile birlikte, ücret düzeyini belirlemektedir. Neo-Ricardocu analizde emek talebi, Neo-klasik koşul w = MPL'e göre değil, sermaye birikimi ve ekonomik aktivitenin düzeyi tarafından belirlenmekte ve sonsuz esnek emek arz eğrisi ile birlikte istihdam düzeyini belirlemektedir (Yeldan, 2011: 171-180). Luigi L. Pasinetti (1961) Neo-klasik kâr kavramındaki bir tutarsızlığı şöyle ifade etmektedir (Sevinç, Yılmaz Genç & Kadah, 2018: 11):

> "*Yazarlar tasarruf yapan bireyin tasarrufun sahipliğini yapmasının engellenemeyeceğini aksi takdirde asla tasarruf yapmayacağı gerçeğini ihmal ettiler. Bunun anlamı bugün sistemde var olan sermaye stokunun geçmişte tasarruf yapan insanlara (kapitalistler veya işçiler) ait olduğudur. Model bütün kârları kapitalistlere atfederek yanlışlıkla ama kaçınılmaz olarak işçilerin tasarruflarının bir hediye olarak her zaman kapitalistlere transfer edildiğini ima ediyor. Oysa eğer işçiler tasarruf ettilerse toplam kârın bir kısmını da elde edeceklerdir. Bu nedenle toplam kârların; kapitalistlerin payı ve işçilerin payı olmak üzere iki kategoriye ayrılması gerekmektedir.*"

Pasinetti'nin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, uzun dönemde kârların kapitalist ile işçi arasında nasıl bölüşüldüğünü belirleyen etken sermayenin marjinal verimliliği değil, kapitalistlerin ve işçilerin yaptıkları tasarruf oranıdır (Yeldan, 2011: 176-179). Neo-Ricardianlar, sermayenin büyük çeşitlilikle sermaye mallarının piyasa değerinden başka bir şey olmadığını ileri sürdüler: Ücret oranı değiştikçe, üretim maliyeti yapılarına bağlı olarak, bu malların fiyatları da değişebiliyordu. Dolayısıyla, daha düşük bir ücret oranının, Neo-klasik üretim fonksiyonu çözümlemesinde tahmin edildiği gibi, işçi başına daha düşük bir sermaye değerine veya verili bir sermaye değerine oranla daha yüksek istihdama yol açacağının bir garantisi yoktur (Foley & Michl, 2015: 21-22).

Sraffa'nın, Neo-klasik değer ve bölüşüm teorisiyle ilgili tespit ettiği ciddi bir sorun daha vardı: kâr oranını tahmin edebilmek için tanımlanması halen son derece zor olan sermaye oranının önceden ölçülmesi gerekiyordu. Farklı kategorilerdeki mallardan oluşan Sermaye, en az maliyetli üretim teknolojisini yaratacak şekilde üretime katılmalıydı. Bir başka deyişle, sermaye ile ilgili sorun, ortak bir birim ölçüsü ile ifade edilemediğinden optimizasyona tâbi olamıyordu. Neo-klasikler, tüm bu malların denge fiyatını bilinçli bir şekilde fiziksel birim olarak binalara ve makinalara indirgemeyi seçtiler. Böylece sermayeyi üretim fonksiyonuna katmanın farklı bir yolunu bulmuş oluyorlardı: (Tsoulfidis, 2010: 195).

Sraffa'yı ve *Malların Mallarla Üretimi*'ni anlamadan, yirmi yıla yakın bir süre devam eden Cambridge tartışmalarından herhangi bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. Sraffacıların Neo-klasik teoriye geçerliliği kanıtlanmış eleştirilerinin ne kadar etkili olduğunu, dönemin en önemli Neo-klasik temsilcisi sayılabilecek Paul Samuelson'un *"Artık hepimiz Sraffacıyız"* cümlesinden anlamak mümkündür (Savran, 2012: 253). Ne var ki, Neo-klasik teori, bütün kapitalist dünya'nın eğitim sisteminde hâlâ egemen iktisadi öğreti olmaya devam ederken; Sraffacılık ya da yeni-Ricardoculuk, günümüzde önemli ölçüde post-Keynesyen olarak tanımlanan ve "Neo-klasik sentez"in aksine, marjinalist neo-klasisizmi reddeden öğreti ile birleşerek varlığını sürdürmektedir.

SONUÇ

Bölüşüm sorununun, kendi içinde tutarlı kuramsal açıklaması, ilk kez Fizyokratlar tarafından yapıldığından, bu çalışmada daha eski tarihlerde açıklanan görüşlerin incelenmesine gerek duyulmamıştır. Dr. Quesnay'in, ekonomik tablosunda, sadece toprağı işleyenlerin artık ürün yarattığının varsayılması; toprak sahiplerinin parazit sınıf; tüccarların ve zanaatkarların ise, sadece tükettikleri kadar üretebilen kısır sektörler olarak tanımlanması, sonraları Adam Smith'in eleştirilerine maruz kalmıştır. Ancak, yaşadıkları dönemin sosyal ve siyasal koşulları dikkate alındığında, gerek Quesnay, gerek çağdaşı olan diğer düşünürlerin öne sürdükleri tezlerin, öncelikle mevcut düzene bir karşı çıkış olduğu dikkate alındığında, bu düzene alternatif bir sistem önermeyi başarabildikleri açıktır.

Fizyokratların hedefinde, kendilerine tanınan imtiyazları kullanarak, ülkenin geri kalanını sefalete mâhkum eden, merkantilist düzenin savunucuları olan; tüccarlar, toprak sahibi asilzadeler, Kilise ve esnaf loncaları vardı. Kuşkusuz çiftçiler dışında kalan bu sınıfları parazit olarak adlandıracak kadar yermelerinin nedeni gelir dağılımındaki bu eşitsizlik ve bu eşitsizliğin önünde sonunda sebep olacağı ekonomik durgunluktur. Onlar, toplumun geniş kesimlerini kapsamayan bir refah artışının, uzun vadede ekonomiyi durgunluğa iteceğini keşfetmişlerdi; zira alım gücü olmayan yoksullar zenginlerin ürettiği malları alamazdı. Bu nedenle de öncelikleri, bu sistemi yıkıp yerine; miras hakkından faydalanmaları nedeniyle doğuştan rekabet şartlarına bağışık olan mülk sahiplerinin, devlet tarafından korunan tüccarların ve lonca sistemiyle korunan zanaatkarların değil, gerçek üreticilerin kazandığı; rekabete dayalı, liberal bir ekonomik

sistemi tesis etmek; böylelikle refahı, toplumun tabanına yaymak suretiyle ekonomik gelişmeyi kendi kendini sürdürebilir hale getirmek olmuştur.

Bir Quesnay hayranı olarak bilinen Adam Smith; özel mülkiyet, anlaşma özgürlüğü, girişim özgürlüğü ve hiç bir engele takılmayan serbest ticaret gibi Fizyokların doğal kanunlarının temel ilkelerini benimsemiştir. Ayrıca yukarıda değinilen, kurulu düzeni toplumun geneli lehine değiştirme çabası, Fizyokratlarda olduğu gibi, Adam Smith'in fikirlerinde de belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır. Quesnay'in fikirlerinden etkilenerek iktisatla ilgilenmeye başlayan Adam Smith, Fizyokratların iktisadi fikirlerini çok daha ileri seviyeye taşımış ve bölüşümün daha kapsamlı bir ifadesi olarak emek-değer teorisini geliştirmiştir.

Smith'in sınıfsal kategorileri Quesnay'inkinden farklıdır: Fizyokratlarda yer verilmeyen ya da çiftçiyle bir tutulan işçiler Smith'ten itibaren ayrı bir sınıf olarak analizde yer almaya başlamış; tüccar ve zanaatkar sınıfı ise kaldırılmıştır. Smith, Fizyokrat düşünürler tarafından ileri sürülen; zanaatkarlar ile tüccarların kısır kesimler olduğu ve bunların emeğinin, net hasılayı artırmadığı yönündeki tezlerini "mutlak üstünlük yasası" ve değer teorisiyle çürütmeye çalışmıştır. Ona göre sanayinin olmadığı ilkel toplumlarda değerin kaynağı salt emek olduğu halde; sermaye birikiminin mümkün olduğu sanayi toplumunda ise bu kaynak emek, toprak ve sermayenin bir bileşimidir ve üretimden elde edilen gelir bu sınıflar arasında bölüştürülür. Toprak sahibinin geliri rant, işçinin geliri ücret, sermayeyi ve işçiyi yöneten çiftçinin geliri kârdır.

T. R. Malthus, gerek nüfus teorisi, gerek sermaye, rant ve ücretler ile ilgili görüşleriyle, Ricardo'nun çalışmalarına ilham olmuştur. Ne var ki Malthus, Ricardo'nun aksine (en azından yayımlanmış eserlerinde öne sürdüğü fikirleriyle), açık bir biçimde işçilerin aleyhinde ve toprak sahiplerinin yanında yer almış; ve yine Ricardo'nun aksine yerli sanayinin korunması gerekçesiyle korumacı tahıl yasalarının devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Azalan verim yasası ve ücretlerin tunç kanunu; Malthus ve

Ricardo arasında geçen (çoğu yazışma şeklinde olan) tartışmaların sonucunda son şeklini almış ve Klasik yaklaşımın ayrılmaz bir unsuru haline gelmiştir.

Malthus, her ne kadar "efektif talep" gibi çağının ötesinde bir tespitte bulunmuşsa da, bu (toplam) talebin en önemli unsurunun işçi sınıfı oluğunu; yani işçilerin aynı zamanda tüketici ya da müşteri olduğunu ihmal etmiş; sadece toprak sahipleri ve kapitalistler gibi zengin sınıfların talebine atıfta bulunmuştur. Ücretlerin tunç yasasının bir dayatması olarak ortaya çıkan bu kısıtlama olmasa, belki de Keynes'in çalışmaları devrim değil, Malthus'un devrimine bir katkı olabilecekti. Ne var ki Malthus'un sisteminde işçiler, sadece hayatta kalmaları ve işgücünü yenilemeleri için gereken zorunlu malların tüketicisi olabilen, birer üretim faktörü; ücret ise, üretim maliyeti olmanın ötesine geçememiştir.

David Ricardo, Smith'ten devraldığı bir miras olarak emek-değer kuramını, Malthus'un görüşlerinden de yararlanarak daha da geliştirmiş ve bunu iktisadın temel sorunu olarak tanımladığı "bölüşüm sorunu"nu çözmeye çalışırken kullanmıştır.

Ricardo, yeryüzündeki tüm ürünlerin, sermaye, emek ve makinelerin; farklı mallar için farklı bileşimde olmak üzere, bir arada kullanılması ile elde edildiğini ifade etmektedir. Sistemde, toprak sahibi, toprağı işleyen çiftçiler ve işçiler olmak üzere, üç sınıflı bir toplumsal yapı söz konusudur. Dünyadaki tüm gelir, bu üç sınıf arasında bölüşülmektedir; ancak söz konusu gelirin bölüşümünden, toprağın rantına, sermayenin kârına ve emeğin ücretine düşen payların oranları; toprağın bereketi, sermaye ile emeğin üretimdeki yoğunluk derecesi, beceri ve ustalık gibi kriterler tarafından belirlenir. İşte bu gelir dağılımını düzenleyen kriterlerin saptanması, Ricardo tarafından Siyasal İktisat'ın en temel sorunu olarak kabul edilmektedir.

Emek-değer teorisinde belirlediği varsayımlar sayesinde, önce rantı denklemden çıkarıp, ardından sermayeyi de emek cinsinden ifade eden Ricardo, "*Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri"* adlı eserinde, bir malın değerini, o malı üretmek için harcanan göreli emek miktarı olarak belirlemektedir. Her ne kadar Ricardo daha sonraki

çalışmalarında emek-değer teorisindeki eksiklikleri gidermek adına, değeri belirleyecek olan değişmez bir ölçü birimi (Ricardo, bu çalışmalarında buğday üzerinde yoğunlaşmıştır) tespit etmeye yönelik girişimlerde bulunduysa da bu çalışmaları sonuçlandıramadan hayatını kaybetmiştir.

Ricardo'nun, bölüşümdeki değişmeler üzerine görüşleri, Malthus ve Say'den farklıdır; o, nüfus artışının ücretleri düşüreceğini; ancak, ücret düşüşlerinin toprak sahibinin rantını etkilemeyeceğini savunmaktadır. Ücretlerde oluşan bir değişim ne rantın bölüşümden aldığı payı, ne de toplam hasılanın (reel) miktarını değiştirmez. Böyle bir değişim, sadece kâr ile ücretin toplam hasıladan aldığı payları, birbiri aleyhine değiştirir. Emeğin, ücreti düştükçe, çiftçinin kâr olarak alacağı pay daha da büyüyecek ya da tersi olacak; toprak sahibinin durumunda ise, her hangi bir değişim olmayacaktır. Aynı mantıkla toprak rantındaki değişmeler de (ki bu, ancak uzun vadede mümkündür) kâr ile rantın aldıkları payları, birbiri aleyhine değiştirecek; emekçinin durumunda ise, her hangi bir değişiklik olmayacaktır.

Ricardo'nun emek-değer kuramını esas alarak 'artı-değer' kuramını geliştiren Marx'ın analizinin merkezindeki temel sorun, kapitalist üretim sisteminde emek tarafından yaratılan artık değerin bölüşümüyle ilgili ihtilafların çözümüdür. Marx, 'artı-değer' kavramını; "Emekçinin işgücüyle ve emekçinin işgücü maliyetinden daha fazla miktarda yaratılan ve kapitalistlerce gasp edilen değer" şeklinde ifade etmiştir.

Bölüşümle ilgili temel varsayımları aynı olmakla birlikte Smith ve Ricardo'nun aksine Marx'ta, üretim artığının sadece kapitaliste kalması, doğal ve meşru olarak kabul edilmez. Oysa bu konuda Marx öncesi Klasik yazarlar farklı düşünmektedir; örneğin Smith, kapitalistin artık-ürünün tamamını almasını, bir yönetici, denetleyici ve risk üstlenici olarak sarf ettiği emeğin bir karşılığı olarak elde ettiği doğal bir kazanç olarak tanımlamaktadır. Diğer Klasiklerde olduğu gibi, Marx'a göre de sermaye, birikmiş emekten başka bir şey değildir; ancak Marx, söz konusu emek, onu harcayanlar tarafından değil sömürenler tarafından biriktirilmiştir. Yani sermaye birikimi, emeğin ürünü olan artı-değerin kapitalistlerce sürekli olarak gasp edilmesi sonucu oluşur.

Emeğin aldığı pay düştükçe sermayenin kârı artmaktadır. Bu varsayım, kârın haklılığı konusunda, Marx'ın, Klasik yazarlardan farklı düşünmesinin temel dayanağıdır.

Marx'ın üzerinde önemle durduğu konu, bölüşümün iki aşamada gerçekleştiği kapitalist sistemde, kapitalistin her iki aşamadan da pay alması; buna karşılık işçiye üretimin tamamını gerçekleştirdiği halde, karşılığında sadece yaşaması ve dolayısıyla tekrar çalışıp üretebilmesi için gereken zorunlu tüketim araçlarını (ki bu, onların çalışma takatinden ibarettir) alabilmesi sorunudur. Yani işçiler kendi ürettikleri değerin içinden, sadece kendi emeklerini yenileme payı kadarını alabilmekteyken; kapitalist, sermayesinin yıpranma-yenileme payına ilaveten artı-değerin tamamını kâr adı altında almaktadır. Bunun nedeni ücretlerin yükselmesi ve kapitalistin kâr güdüsüyle hızlanan teknolojik gelişmenin emek talebini düşürmesi sonucu oluşan işsizliktir. Makineleşmenin yarattığı işsizler ordusu, emek arzının emek talebinden devamlı büyük olmasına ve dolayısıyla da ücretlerin asgari geçimlik düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

Klasik iktisat teorisinin en önemli eleştiricisi olarak kabul edilen Marx'ın liberal sisteme karşı çıkış nedeni, Quesnay ve Smith'in, kendi dönemlerinde merkantilizme yönelik gerçekleştirdikleri karşı çıkışlardan daha radikal bir karaktere sahip olsa da, onlarla aynı gerekçelere dayandırılabilir. Mevcut düzenin, toplumun önemli çoğunluğunun, küçük bir azınlığın çıkarları uğruna sefalete mahkum ettiği iddiası, bu eleştirilerin ortak-temel dayanağıdır. Gerek Smith'in *Milletlerin Zenginliği,* gerekse onu eleştiren Marx'ın *Kapital*'i incelendiğinde, sahip oldukları asi karakterin, (üslup değil, içerik açısından) iki eser arasındaki en temel benzerlik olarak ortaya çıktığı görülecektir.

Smith, imtiyazlı kesimlerin çıkarlarına hizmet eden, siyasal ve sosyal müdahalelerden kaynaklanan adaletsizliklerin önüne geçmek adına, herhangi bir müdahaleye mahal vermeksizin, her şeyin kendi doğal haline bırakılması gerektiğini; hatta bireylerin, davranışlarında toplumun değil, sadece kendi çıkarlarını gözetmesinin, önünde sonunda toplumsal çıkarlara daha fazla katkı sunacağını ileri sürmektedir. Marx

ise, kapitalizmin doğasından kaynaklanan sorunların reformlarla çözülemeyeceğini; dolayısıyla toplumsal sorunların, ancak müdahalelerle düzeltilebileceğini iddia etmektedir.

Kuşkusuz bu yöntem farklılığının en önemli nedeni, Smith'in yaşadığı dönemde var olan sorunların, devletin ve meslek örgütlerinin aşırı müdahalelerinden kaynaklı olmasına karşılık; Marx'ın dönemindeki sorunların, Smith'in geliştirdiği sistemin, Smith'in bile öngöremeyeceği ölçüde palazlanmasıyla, başıboşluğa dönüşen serbestlikten kaynaklanıyor olmasıdır.

Zıt kutuplardaki bu yöntemlerin ikisi de, mevcut sistemin, kötü olduğu, değişmesi gerektiği ve reform yapmaksızın kendini sürdürmesinin imkânsızlığına dikkati çekmek gibi ortak noktalarda birleşmektedir. Denilebilir ki Karl Marx, ve Adam Smith'in yaşadıkları dönem yer değiştirmiş olsaydı, sunacakları alternatif çözümler belki farklı olacaktı; fakat her biri, diğerinin karşı çıktığı durumlara; örneğin Marx, merkantilist düzene ve Smith, bir azınlığın silahına dönüşmüş olan kapitalizme karşı çıkardı. Bu konuda daha kapsamlı bir değerlendirme ve karşılaştırma için; Smith'in "*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, book 4-5" ve Marx'ın *"Kapital" C.1: böl. 25* eserlerine bakılabilir.

Klasik öğretiye hâkim olan toplumcu yapı, Klasik çizgiden, "sapmanın" çok ötesinde bir değişime karşılık geldiği kabul edilen Neo-klasik yaklaşımda, yerini, faydasını maksimize etmek amacıyla üretim ve tüketim kararları alan rasyonel bireye bırakmaktadır. Dolayısıyla bu öğretide, toprak sahibi, kapitalist ve işçilerden oluşan üç sınıflı yapı görülmez. Ayrıca, Klasik teorideki malların mallarla üretildiği, döngüsel-dinamik yapının yerine; kesin bir mal-faktör ayrımının yapıldığı, faktörlerin ikame edilebilir ve bölünebilir olduğu, faktörden mala doğru tek yönlü, bir üretim süreci ortaya çıkmaktadır. Bu durum "üretim maliyeti" kavramı yerine, "fırsat maliyeti" veya "alternatif maliyet"; "üretim fiyatı" yerine de "kıtlık fiyatı" kavramlarının kullanılmasıyla sonuçlanacaktır. Dolayısıyla Neo-klasik iktisatçılar, bir malın fiyatının kaynağı olarak o malın üretim maliyetini değil, faydası ya da kullanım değerini işaret

etmişlerdir. Fiyat mekanizması ise, faydanın ve kârın uyumlu bir biçimde maksimize edilmesini sağlayarak; hem üretici ve tüketici dengesini, hem de bireysel ve toplumsal dengeyi aynı anda gerçekleştiren bir araç olarak kabul edilmektedir.

Neo-klasik modelde, miktar çözümlemesi fiyattan bağımsız değildir. Model, hem fiyat hem de miktar problemlerini, kaynakların optimal dağılımı problemini, faktör piyasalarında arz-talep dengesini ve emeğin tam istihdamı gibi sorunlarını eş anlı olarak çözmeye çalışması ve tüm bu analizlerin birey bazında yapılması nedeniyle faktör dağılımı ve mülkiyet ilişkileri, analizin dışında kalmakta; faktör gelirleri ve dolayısıyla bireysel gelir dağılımı sorunu çözülememektedir.

Neo-klasik modelde bölüşüm ya da faktör fiyatları, marjinal verimlilik ilkesine dayanan Neo-klasik teorinin yukarıda belirtilen varsayımlarından dolayı üretimin teknolojik koşullarından eş anlı olarak türetilmektedir; farklı faktör gelirleri arasında ya da faktör gelirleri ile toplam hasıla arasında bir bağımlılık ilişkisi yoktur. Yani faktör gelirlerinin toplamının, toplam hasıladan daha az ya da daha çok olması teorik olarak mümkündür.

Oysa her bir faktör gelirinin toplam hasıladan bağımsız olduğu böylesi bir faktör fiyatlandırma sistemine, bir bölüşüm mekanizması işlevinin de yüklenebilmesi için, toplam faktör gelirlerinin, toplam hasılaya eşit olması şarttır. Aksi halde bazı üretim faktörlerinin toplam hasıladan, alacakları pay, toplam hasılaya yaptıkları marjinal katkıdan daha az ya da fazla olacağından faktör gelirlerinin "marjinal verimlilik" tarafından belirlendiği iddiası geçersiz olacaktır.

İncelenecek olursa, Klasik ve Neo-klasik okul arasındaki en önemli farkın maliyet ile değer kavramları olduğu ve neredeyse tüm diğer ihtilafların bu iki kavramın yorumlanma biçiminin bir sonucu olduğu görülecektir. Klasiklerdeki emek-değer kavramı Neo-klasiklerde fayda-değer'e dönüşmekte; üretim maliyeti tanımına karşılık ise, fırsat maliyeti veya alternatif maliyet kavramları kullanılmaktadır ki bu farklılıklar, ekonomik analizin tamamen farklı sonuçlara ulaşmasına neden olmaktadır. Klasik

ekolün önemli bir temsilcisi olan James Mill, üretim maliyeti kavramını şu sözlerle tanımlamaktadır:

> *"İnsan maddeyi yaratamaz; fakat biçimini değiştirebilir veya hareket ettirebilir. Üretim, yok etmeyi de içermektedir. Dolayısıyla bir malın gerçek maliyeti, o malın üretilmesi esasında yok edilen mallardan, yani gerekli ara mallar ile üretim araçlarından oluşmaktadır."*

Klasiklerin, bu somut-nesnel maliyet kavramı, marjinalist yaklaşımın "fırsat maliyeti", "vazgeçme" ya da "tüketimden geri durma" gibi soyut-öznel kavramlarından oluşan maliyet kavramından son derece farklıdır.

Sraffa'nın modeli, Klasik yaklaşımı geri getirmiş olması ve standart mal kullanılmasıyla öne çıkmaktadır. Bir standart mal geliştirme fikri, değer için sabit bir ölçü birimi yaratmak suretiyle, fiyatlardaki değişmelerin kaynağını tespit etme gereğinden doğmuştur. Zira standart bir değer ölçüsü olmaksızın, herhangi bir malın fiyatındaki değişmelerin, ölçümü yapılan maldan mı, yoksa kullanılan ölçütten mi kaynaklandığı anlaşılamaz. Daha önce Ricardo, hem kendi üretiminde, hem de bütün diğer malların üretiminde gerekli tek ölçüt mal olarak buğdayı belirleyerek bu sorunu çözmeye çalışmış; ne var ki, ölmeden önce bu amacına ulaşmayı başaramamıştır.

Ricardo'nun çözmeye çalıştığı bu sorunu Sraffa, "*Malların Mallarla Üretimi*" başlıklı kitabında "standart mal" adını verdiği bir mal bileşimiyle çözmeye çalışmış ve bunu önemli ölçüde başarmıştır. Standart mal; teknolojik değişmenin olmadığı bir ekonomide, ücret ve kâr oranındaki değişmelerden etkilenmeksizin sabit kalması itibariyle değer ölçüsü işlevi gören bir mal bileşimidir. Sraffa, standart bir mal oluşturmayı, sabit bir değer ölçüsü yaratmak suretiyle fiyatta meydana gelen değişmelerin kaynağının belirlenmesinin ön koşulu olarak kabul eder. Marx'ın ve sonraları Marksist iktisatçıların çözmeyi başaramadığı transformasyon sorununun çözümü, bir diğer katkısı olarak görülebilir.

Sraffa’nın teorisi, malların mallarla üretildiği bir üretim döngüsü; Ricardocu değer yaklaşımı; Ricardo’nun hayatı boyunca bulmaya çalıştığı değerin değişmez ölçüsü ve standart malı tanımlamış olması; Marx'ın transformasyon sorununun çözüm koşullarının saptanmış olması; Ricardo ve Marx’ta olduğu gibi talebin analiz dışında tutulması gibi özelliklere sahiptir; ancak, Ricardo ve Marx'ın aksine Sraffa'nın analizi kapsamlı bir bölüşüm teorisi olmaktan ziyade; kâr-ücret ilişkisini açıklayan yönüyle öne çıkmaktadır.

Sraffa’nın, sınıfların gelirden aldıkları payları belirlemeye çalışmaktan ziyade; farklı bölüşüm düzeylerinde, fiyat ile kâr ve kâr ile ücret arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Buna göre bütün üretim faktörlerinin sistem içerisinde üretildiği, ölçeğe göre sabit getiri koşullarında, hem ücret haddinin, hem de kâr haddinin her üretim dalında aynı olduğu bir ekonomide, ücret ve kâr arasında gelir bölüşümü veri iken, nispi fiyatlar teknoloji tarafından belirlenmektedir. Teknolojik şartların veri olduğu durumda ise, nispi fiyatlar bölüşüm tarafından belirlenecektir. Dolayısıyla Sraffa’nın yaklaşımı, şayet bölüşümün teknolojik üretim koşullarından bağımsız etkenlerle belirlendiği bir bölüşüm teorisiyle birleştirilebilirse bütüncül bir bölüşüm teorisi olarak kabul edilebilmesi mümkün olacaktır; bu eksiklik giderilmediği takdirde, bölüşümü açıklama konusunda yetersiz kalmaya devam edecektir.

Sraffa’nın katkıları, daha çok Neo-klasik yaklaşıma yönelttiği, yerinde eleştirilerin yankıları sonucu, iktisatçıların ufkunu açması ve böylece yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına ön ayak olmasıdır. Sraffa'nın analizi, Neo-klasik iktisatçıların yoğun eleştirilerine maruz kalmışsa da, Neo-klasik teoriye yönelik son derece yerinde eleştiriler getirdiği bir gerçektir; hatta Luigi Pasinetti onu, tüm eleştirilerin babası olarak tanımlamaktadır.

Neo-klasik yaklaşıma yönelttiği bu güçlü eleştirilere karşın, Sraffa, Neo-klasik teoriye alternatif bir sistem kurmaktan oldukça uzaktır. Nitekim kitabının önsözünde kendisinin de belirttiği gibi Sraffa, böyle bir amacı gerçekleştirmekten ziyade süreci

başlatan kişi olmayı hedeflemiştir. 1960'larda başlayan ve yıllarca devam eden sermaye-bölüşüm-büyüme teorileri temelli *Cambridge Tartışmaları,* Sraffa'nın bu hedefe önemli ölçüde ulaştığını göstermektedir. İlgili bölümlerde, detaylı açıklamaları mevcut olan temel eleştiriler şöyle özetlenebilir:

1. Malların mallarla ve emek tarafından üretildiği, üretim kesimleri arasında teknolojik bağımlılığın olduğu, çok-mallı bir üretim sisteminde bölüşümün, üretimin teknolojik özellikleriyle açıklanması mümkün değildir.
2. Marjinalist yaklaşımda, kesin bir mal-faktör ayrımı yapıldığından, üretim süreci, üretim faktörlerinden tüketim mallarına doğru tek yönlü ve statiktir; her hangi bir faktör bileşimi tarafından üretilen bir malın, başka bir mala ya da girdiye dönüşemeyeceği anlamına gelen bu varsayım, son derece yanıltıcıdır.
3. Neo-klasik analizin, üretim fonksiyonundan marjinal verim, marjinal verimden de emek ile sermayenin milli gelirden aldıkları paylar belirlenmekte; fakat bu tespitlerin yapılabilmesi için sistem, değişkenlerden birinde eser miktarda dahi olsa mutlaka bir değişimin gerekliliğine mahkumdur ve bu gerçekleşmediğinde sistem çalışmaz.
4. Neo-klasik fiyat teorisinde, miktar çözümlemesi fiyata bağımlı olmasına karşın; ürün fiyatlarının hem bölüşüm koşullarından hem de üretim maliyetinden bağımsız olduğu kabul edilmektedir; gerçekte ise maliyetten bağımsız bir fiyat düşünülemez.
5. Neo-klasik yaklaşımda, üretim faktörlerinin her birinin, milli gelirden, üretime yaptıkları katkıyla orantılı ve toplumsal etkenler tarafından saptanan (ve dolayısıyla adil) bir pay aldığı ileri sürülmekte; ancak bu etkenlerin neler oldukları, nasıl oluştukları ve ne tür bir etkileme mekanizmasına sahip oldukları açıklanmamaktadır. Böylece bölüşüm sorunu, salt faktör fiyatlarının belirlenmesi sorununa indirgenmektedir.
6. Sraffa, iktisat teorisinin ölçeğe göre sabit getiri varsayımı olmaksızın tam rekabet varsayımının geçersiz olacağını ifade ederek eksik rekabet piyasasının temellerini atmış; Robinson ve Chamberlin'in katkılarıyla, piyasalarda tam

rekabet koşullarının, sadece istisnai bir durum olarak var olabileceği ortaya konmuştur.

Ne var ki, matematiksel zeminde kanıtlanabilen bu eleştiriler, başta Paul Samuelson olmak üzere, bazı Neo-klasik iktisatçılar tarafından da kabul edilmesine rağmen; iktisat çevreleri, bu sorunlu bir sermaye tanımı olan, tek mallı üretim fonksiyonunu kullanmaktan da vazgeçmiş değillerdir. Bu durum Cambridge tartışmalarının unutulduğunu ve sonuçta bu mücadeleyi Neo-klasiklerin kazandığını iddia edenler tarafından kanıt olarak ileri sürülmektedir.

Bunlardan biri olan Thomas Piketty'de, 1970-1980'lerde Solow'un Neo-klasik büyüme modelinin, gerek Harrod-Domar modeline karşı; gerek Robinson-Kaldor-Pasinetti modellerine karşı kesin olarak gelip geldiğini iddia etmekle yetinmeyip; Robinson, Kaldor ve Pasinetti'yi kafa karışıklığından muzdarip olmakla itham etmektedir. Piketty, Cambridge tartışmalarını ise, adeta kaprisli iktisatçıların yürüttüğü bir ABD-Büyük Britanya çekişmesine indirgemektedir.

Sraffa'nın sisteminin yerleşik teorinin eleştirilmesinde başarı ile kullanılmasına rağmen, iktisat çevrelerinde Neo-klasik yaklaşımın egemen olmaya devam ettiği bir gerçektir. Bunun birkaç nedeni olduğu söylenebilir: ilki, Neo-Keynesyen'lerin bu sistemi geliştirip tamamlamak yerine onu Neo-klasik teorinin eleştirilmesinde bir araç olarak kullanmalarıdır. İkincisi, Sraffa'nın getirdiği yaklaşımın Neo-klasik teoriye bir alternatif oluşturacak bütünlükte olmaması, bu bütünlüğü sağlayacak bir bölüşüm teorisinin gerekliliği ve bunun da kapsamlı, karmaşık ve hatta iktisat teorisinin en çetin sorunlarının başında olması. Bir diğer nedenin de Sraffa'yı Marksist çizgide konumlandıran önyargılı ve ideolojik bakış açısı olduğu söylenebilir. Bu nedenlerden dolayı yeni-Ricardoculuk bir başka deyişle Sraffacılık önemli ölçüde, (Neo-klasik sentezden farklı olarak, marjinalist temellere dayanmayan ve Neo-klasik yöntemleri reddeden) post-Keynesyen okul ile birleşmiştir.

Burada yapılabilecek en yanlış tespit: Sraffa'nın eleştirilerinin ya da bir bütün olarak Cambridge Tartışmalarının hiçbir değişime neden olmayan veya iktisat teorisine her hangi bir katkı sağlamayan tamamen kısır tartışmalardan ibaret olduğu yönündeki Piketty'nin iddialarını tekrar etmek olacaktır. Oysa Sraffa'nın çalışmaları ve devamı niteliğindeki Cambridge tartışmaları, uygulamalı ekonomi ve ekonomi politikaları konularında, eski Klasik düşünürlere marjinalist önyargılarla bakmayan, geniş kapsamlı ve genişlemesini hâlâ sürdüren zengin bir yazın oluşmasını sağlamıştır. Sonuçta her ne kadar Neo-klasik teoriye alternatif olabilecek nitelikte kapsamlı bir iktisat teorisi oluşturulamadıysa da; ortaya çıkan ve çıkmakta olan yeni yaklaşımlar, günün birinde bir bütünün parçaları gibi bir araya getirildiğinde; tıpkı Neo-klasik teorinin gelişim sürecinde olduğu gibi, bütüncül bir iktisat teorisi oluşturma şansına her zaman sahip olacaktır.

Bu çalışmada incelenen farklı yaklaşımlar, her biri kendi tarihsel koşulları çerçevesinde olmak koşuluyla, bir bütün olarak değerlendirilerek ulaşılan sonuçlara göre; toplumsal (ve dolayısıyla politik) arka planının bir dayatması olarak bölüşüm sorunu, önemli ölçüde ideolojik yargılarla çözülmeye çalışılmıştır. Quesnay'den bugüne, her bir model, yazarının, yaşadığı zamana ve mekâna özgü sorunlara ya da tehditlere yönelik reflekslerin izlerini taşımaktadır. Ayrıca sermaye, bölüşüm, değer ve fiyat gibi sorunların, birbirine sıkı sıkıya bağlı sorunlar olduğu açığa çıkmış bulunmaktadır. Dolayısıyla, her ne şekilde olursa olsun ya da hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, bu sorunların, ayrı ayrı ele alınmak suretiyle çözüme kavuşturulmalarının mümkün olmadığı açıktır. Ricardo'nun, bölüşüm sorununun, en temel iktisadi sorun olduğu yönündeki tespitinin doğruluğu, bu sorundan kaynaklanan toplumsal ve siyasal değişimlerle dolu tarihsel süreç içinde açığa çıkmıştır. Ne var ki, bu sorun iktisadın en önemli sorunu olmanın da ötesinde, başka sorunlarla bağımlılık ilişkisi içinde olması nedeniyle en karmaşık ve çözümü en zor sorunudur. Halen çözülememiş olması, bu sorunun zorluğunun kanıtı olarak ortada durmaktadır. Bir diğer önemli sonuç, Yeni-Ricardocu yaklaşımın temeli olarak kabul edilen Piero Sraffa'nın geliştirdiği çözümlerin, takipçilerinin katkılarıyla dahi, Neo-klasik yaklaşıma (kapsam açısından)

alternatif olabilecek yeterliliğe sahip olmadığı yönündedir. Yine de bu çalışmaların, Neo-klasik öğretiye, geçerliliği kanıtlanmış eleştiriler yönelterek, farklı görüşlerin ifade edilmesi noktasında diğer iktisatçıları cesaretlendirdiği ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına ön ayak olduğu da bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Akdere, Ç. (2016, Ağustos 23). *Cambridge Sermaye Tartışmalarına Tanıklık Etmek – 3/4*. 11 20, 2018 tarihinde İktisadiyat: http://www.iktisadiyat.com/2016/08/23/cambridge-sermaye-tartismalarina-taniklik-etmek-34/ adresinden alındı

Aksu, H. (1985). Değer ve Bölüşüm Sorununa Piero Sraffa Yaklaşımı. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akyüz, y. (1980). *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Aydın, M. K., & Aydınlar, K. (2011). Emek-Değer Teorisinden Fayda-Değer Teorisine. *Bilgi*, 1-12.

Aydın, Y. (2012). Say Yasası Üzerine Bir İnceleme: Klasik İktisatçıların ve Marx'ın Yorumu. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-29.

Bawerk, E. V. (1930 [1891]). *The Positive Theoey of Capital.* (W. Smart, Trans.) New York: G. E. Stechert & Co.

Bocutoğlu, E. (2012). İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: DeğerİnKaynaği Olan Emekten MarjİnalFaydanin TürevİOlan Emeğe Yolculuk. *HAK – İŞ Toplum Bilimleri Dergisi*(Temmuz-Ağustos-Eylül), 28-51.

Brewer, A. (2005). Cantillon, Quesnay, And The Tableau Economique. *Department of Economics, University of Bristol*, 1-16.

Clark, J. B. (1891). Distribution As Determined By A Law of Rent. *Quarterly Journal of Economics*(5), 289-318.

Clark, J. B. (1908 [1899]). *The Distribution of Wealth: A Theory of Wages, Interest and Profits.* New York: Macmillan.

Denby, D. (1996). *Great Books.* New York: Simon and Schuste.

Dobb, M. (1970). The Sraffa System and Critique of the Neo-Classkal Theory of Distribution. *De Economist, 118*(4), 347-362.

Editors. (2018, Kasım 20). *biography/J-B-Say*. Retrieved from www.britannica.com: https://www.britannica.com/biography/J-B-Say

Fedoseyev, P. N., Bakh, I., Golman, L. l., Kolpinsky, N. Y., Krylov, B., Kuzminov, I. I., . . . Stepanova, Y. (2008). *Karl Marx: Bİyografİ* (3 b.). (S. B. Kolektifı, Dü., & E. Kürkçü, Çev.) İstanbul: Sorun Yayınları.

Foley, D. K., & Michl, T. R. (2015). *Büyüme ve Bölüşüm.* (B. Eres, Çev.) Ankara: Phoenix.

Formain, R. L. (1997). *Jean-Baptiste Say: Foundations of France's Free Trade Tradition.* (F. R. DALLAS, Ed.) Retrieved Kasım 20, 2018, from https://www.dallasfed.org: https://www.dallasfed.org/~/media/documents/research/ei/ei0601.pdf

Galbraith, J. K. (2010). *İktisat Tarihi.* (M. Günay, Çev.) Ankara: Dost.

Garegnani, P. (2018 [1978]). Marksist İktisat Kuramının Sraffa'yla Yeniden Canlanması. P. Sraffa içinde, *Malların Mallarla Üretimi: İktisat Kuramını Eleştiriye Açış* (s. 168-175). İstanbul: Yordam.

Heilbroner, R. L. (2013). *İktisat Düşünürleri: Büyük iktisat Düşünürlerinin Yaşamlan ve Fikirleri* (3 b.). (A. Tartanoğlu, Çev.) Ankara: Dost.

hetwebsite. (tarih yok). *Quesnay's Tableau Économique*. Aralık 16, 2018 tarihinde The History of Economic Thought Website: https://www.hetwebsite.net/het/essays/physioc/tableauoverview.htm adresinden alındı

Hodgson, G. M. (2007). MALTHUS, Thomas Robert (1766-1834). In D. Rutherford, *Biographical Dictionary of British Economists* (pp. 1-6). Bristol: Bloomsbury Academic.

Jevons, W. S. (1871). *The Theory of Political Economy* (5 ed.). New York: Reprints of Economic Classics.

Kazgan, G. (2000 [1969]). *İktisadi Düşünce Veya Politik Iktisadın Evrimi* (9 b.). İstanbul: Remzi.

Kurz, h. D., & lagger, C. (2018). Eski Klasik İktisatçıların Konumunun Yeniden Canlandırılması. P. Sraffa içinde, *Malların Mallarla Üretimi: İktisat Kuramını Eleştiriye Açış* (s. 11-35). İstanbul: Yordam.

Kurz, H. D., & Salvadori, N. (2008). Neo-ricardian Economics. In *The New Palgrave Dictionary of Economics* (pp. 1-11). London: Palgrave Macmillan.

Malthus, T. R. (1798). *An Essay On The Principle of Population.* London: J. Johnson.

Malthus, T. R. (1836 [1820]). *principles of political economy.* London: John Murray.

Marshall, A. (2013 [1890]). *Principles of Economics* (8 ed.). London: Palgrave Macmillan.

Marx, K. (1966 [1847]). *Felsefenin Sefaleti.* (A. Kardam, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (1976). *Kapitalist Rant Üzerine.* (S. Erdoğdu, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (1998 [1867]). *Arti-Deger Teorİlerİ* (Cilt 1). (Y. Fincancı, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2011 [1867]). *Kapital* (10 b., Cilt 1). (A. Bilge, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2011 [1883]). *Kapital* (8 b., Cilt 2). (A. Bilgi, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2011 [1894]). *Kapital* (7 b., Cilt 3). (A. Bilge, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K., & Engels, F. (1932 [2013]). *Alman İdeolojisi* (2 b.). (T. Ok, & O. Geridönmez, Çev.) Evrensel Basım Yayın.

McCulloch, J. R. (1888). *Works Of David Ricardo.* London: John Murray.

Mehring, F. (2010). *Karl Marks: Yaşam Öyküsü* (2 b., Cilt 1). (F. Şahin, Çev.) İzmir: İlya Yayınları.

Mendeville, B. (1714 [1988]). *The Fable of the Bees or Private Vices, Publick Benefits* (1732 ed., Vol. 1). (F. B. Kaye, Ed.) Indianapolis: Liberty Fund.

Menger, K. (2009 [1871]). *İktisadın Prensipleri.* (A. K. Çelebi, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.

Myers, A. (2008). *Marksist İktisat El Kitabı.* (N. Satlıgan, Çev.) İstanbul: Yordam.

Obrinsky, M. (1978). *A Survey of Profit Theory.* Pennsilyvania: University of Pennsylvania Press.

Öztürk, N. (2010). Klasik Ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü. *Çalışma ve Toplum*, 59-89.

Pasinetti, L. (1981). *Structural Change And Economic Growth.* Cambridge: Cambridge University Press.

Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yuzyilda Kapital.* (H. Koçak, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Proudhon, P. J. (2010 [1840]). *Mülkiyet Nedir?* (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Quesnay, F. (1759). *Tableau Economique*. Retrieved temmuz 20, 2018, from marxists.org: https://www.marxists.org/reference/subject/economics/quesnay/1759/tableau.htm

Ricardo, D. (1815). Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock. J. R. McCulloch içinde, *Works of David Ricardo* (s. 330-346). London: John Murray.

Ricardo, D. (2001 [1817]). *Principles of Political Economy And Taxation* (3 ed.). Ontario: Batoche.

Rothbard, M. N. (1995 a). *Economic Thought Before Adam Smith: An Austrian Perspective On The History of Economic Thought Volume1.* Alabama: Edward Elgar Publishing.

Rothbard, M. N. (1995 b). *Classical Economics: An Austrian Perspective On The History of Economic Thought Volume2.* Alabama: Edward Elgar Publishing.

Savran, S. (1997). Ricardo'nun Dehası ve Körlüğü. D. Ricardo içinde, *Ekonomi Politiğin Ve Vergilendirmenin İlkeleri* (s. 7-21). İstanbul: Belge.

Savran, S. (2012). Neo Ricardianism. In B. Fine, & A. S. Filho, *The Elgar Companion To Marxist Economics* (pp. 252-258). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Savran, S. (2018). Yarım yüzyılın Sınavında Sraffa. P. Sraffa içinde, *Malların Mallarla Üretimi* (2 b., s. 37-47). İstanbul: Yordam.

Say, J.-B. (1971). *A Treatise on Political Economy.* New York: Augustus M. Kelley.

Schumpeter, J. A. (1954). *History of Economic Analysis.* New York: Oxford University Press.

Selik, M. (1982). *Marksist Değer Teorisi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayinlari.

Senior, N. W. (1836). *Political Economy* (3 ed.). Glasgov: Richard Griffin And Company: Publishers To The University Of Glasgov.

Sevinç, H., Yılmaz Genç, S., & Kadah, H. (2018). Cambridge Critics of Neoclassical Capital Theory. In *Politico Economic: Evaluation of Current Issues* (pp. 1-14). Cambridge: Cambridge International Academics.

Simon, J. L. (1995). *The State of Humanity.* Cambridge: Blackwell.

Skousen, M. (2003). *Modern İktisadın İnşası.* (M. Acar, Dü., M. Acar, E. Erdem, & M. Toprak, Çev.) Ankara: Liberte.

Smith, A. (1904 [1776]). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Vol. 2). (E. Cannan, Ed.) London: Methuen (https://oll.libertyfund.org/titles/smith-an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of-nations-cannan-ed-vol-2).

Smith, A. (1981 [1776]). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Vol. 1). (R. H. Campbell, & A. S. Skinner, Eds.) İndianapolis: Liberty Press (https://oll.libertyfund.org/titles/smith-an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of-nations-cannan-ed-vol-1).

Sraffa, P. (2018 [1960]). *Malların Mallarla Üretimi: İktisat Kuramını Eleştiriye Açış* (2 b.). (Ü. Şenesen, Çev.) İstanbul: Yordam.

Sraffa, P., & Dobb, M. H. (1951). *The Works And Correspondence of David Ricardo: On the Principles of Political Economy And Taxation* (Vol. 1). Cambridge: Cambridge University Press.

Sraffa, P., & Dobb, M. H. (1952). *The Works And Correspondence of David Ricardo: Letters 1816-1818* (Vol. 7). Cambridge: Cambridge University.

Sraffa, P., & Dobb, M. H. (1955). *The Works And Correspondence of David Ricardo: Biographical Miscellany* (Vol. 10). Cambridge: Cambridge University Press.

Stirner, M. (2013 [1844]). *Biricik Ve Mülkiyeti.* (S. T. Noyan, Çev.) İstanbul: Kaos yayınları.

TDK. (2006, Eylül 26). *TDK Güncel Türkçe Sözlük*. Şubat 12, 2019 tarihinde Türk Dil Kurumu Web Sitesi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c62b2a9e928e9.43772503 adresinden alındı

Tsoulfidis, L. (2010). *Competing Schools of Economic Thought.* London, New York: Springer.

Walsh, V. C., & Gram, H. (1980). *Classical and neoclassical theories of general equilibrium: historical origins and mathematical structure.* New York: Oxford University Press.

Yeldan, E. (2011). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri.* Ankara: Efil.

Yılmaz Genç, S., & Kadah, H. (2018). Oyun Teorisi Ve Nash'in Denge Stratejisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(14), 419-440.